

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA KROSNA**

SPIS TREŚCI

I. WPROWADZENIE.....	3
I.1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA	4
I.2. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE ORAZ PODZIAŁ KOMPETENCJI W ZAKRESIE OCHRONY DÓBR KULTURY (ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM USTAWY Z DNIA 23 LIPCA 2003R. O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI)	5
I.3. ZABYTEKI I ICH OCHRONA W DOKUMENTACH PROGRAMOWYCH GMINY, ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM STRATEGII ROZWOJU MIASTA KROSNA NA LATA 2004-2013, PLANU ROZWOJU LOKALNEGO MIASTA KROSNA NA LATA 2004-2013 ORAZ STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO MIASTA KROSNA	9
I.4. ZABYTEKI I ICH OCHRONA W KRAJOWYCH I WOJEWÓDZKICH DOKUMENTACH O CHARAKTERZE POMOCNICZYM	15
II. CELE PROGRAMU W ŚWIETLE USTAWY Z DNIA 23 LIPCA 2003 R. O OCHRONIE ZABYTEKÓW I OPIECE NAD ZABYTEKAMI	20
III. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU.....	21
III.1. ZABYTEKI NIERUCHOME Z WYSZCZEGÓLNIENIEM OBIEKTÓW O ISTOTNYM ZNACZENIU DLA REGIONU	21
III. 2. ZABYTEKI RUCHOME.....	44
III. 3. ZABYTEKI ARCHEOLOGICZNE MIASTA KROSNA	52
IV. ZADANIA.....	58
IV. 1. ZESPOLENIE I KOORDYNACJA FORM I METOD OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	58
IV. 2. REWALORYZACJA I REWITALIZACJA UKŁADU URBANISTYCZNEGO MIASTA	58
IV. 3. OPIEKA NAD ZABYTEKAMI NIERUCHOMYMI, ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM OBIEKTÓW I ZESPOŁÓW OBIEKTÓW CHARAKTERYSTYCZNYCH DLA GMINY I OBSZARU KULTUROWEGO, W KTÓRYM ZLOKALIZOWANA JEST GMINA	66
IV. 4. OPIEKA NAD ZABYTEKAMI RUCHOMYMI.....	72
IV. 5. OPIEKA NAD ZABYTEKAMI ARCHEOLOGICZNYMI.....	73
IV. 6. OCHRONA WARTOŚCI NIEMATERIALNYCH	75
IV. 7. ROZPOZNANIE I DOKUMENTOWANIE ZASOBU ZABYTEKÓW ORAZ PRZETWARZANIE INFORMACJI O ZABYTEKACH.....	76
IV. 8. PRAKTYCZNE WYKORZYSTANIE ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO – ROZWÓJ TURYSTYKI, DZIAŁANIA EDUKACYJNE, PROMOCYJNE ITP.....	77
V INSTRUMENTY WDRAŻANIA I OCENA WYNIKÓW GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI MIASTA KROSNA.....	79
VI ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTEKAMI MIASTA KROSNA	80
VII ANEKSY	91
Aneks nr 1: Sugerowana lista obiektów z terenu Krosna, których wartości architektoniczne, historyczne i artystyczne predestynują je do starania się o włączenie ich do rejestru zabytków.....	91
Aneks nr 2: Rejestr zabytków architektury miasta Krosna	92
Aneks nr 3: Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie miasta Krosna proponowanych do gminnej ewidencji zabytków.	94

I. WPROWADZENIE

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego (wyszczególnionych w dalszej części opracowania).

Przedmiotem programu jest miasto Krosno jako region administracyjny oraz miejsce lokalizacji objętych programem zabytków.

Głównym celem programu jest określenie zadań, jakie winny być realizowane w zakresie będącym przedmiotem programu. Zadania te określone są w odniesieniu do całej gminy jako regionu administracyjnego, do wszystkich obiektów zabytkowych i całości problematyki opieki nad zabytkami.

Program ma określić pewien stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami: wskazywać konieczne do wykonania zadania i sugerować (podpowiadać) sposoby ich realizacji.

Główną ideą programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy. Istotnym jest, aby poprawa ta dokonywała się przy współudziale społeczności lokalnej, w różnych formach swojej życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych), zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest z kolei pobudzanie i usprawnianie mechanizmów regulujących kwestie tej opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na celu.

Program opieki nad zabytkami już z samej swej definicji określonej w ustawie jest dokumentem wymagającym cyklicznej aktualizacji, przy czym program opracowywany jako pierwszy, na pierwsze cztery lata, wydaje się kluczowy dla dalszych programów w tym zakresie, opierając się na szerokim rozpoznaniu złożonej problematyki i wyznaczając priorytetowe kierunki, będące istotnym punktem odniesienia dla programów konstruowanych na następne, kilkuletnie okresy. Modyfikacja programu w przyszłości winna uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

I.1. Podstawa prawna opracowania

Niniejszy program powstał na mocy umowy zawartej pomiędzy Gminą Krosno a Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie. Przy jego sporządzaniu brane były pod uwagę następujące akty prawne:

- *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz. U. Nr 162 z dnia 17 września 2003 r., poz. 1568, z późn. zm. i rozporządzeniami);
- *Ustawa z dnia 08.03.1990 r. o samorządzie gminnym* (Dz. U. Nr 16, poz. 950, tekst jednolity z dnia 12.10.2001r. (Dz.U. nr 142, poz. 1591);
- *Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach* (Dz. U. z 1997 r. Nr 5, poza. 24 ze zm. Dz. U. z 1998 r. Nr 106, poz. 668)
- *Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (jednolity tekst ustawy: Dz. U. z 2001 r., Nr 13, poz. 123)
- dokumenty programowe gminy (omówione szczegółowo w punkcie I.3.):
 - *Strategia rozwoju miasta Krosna na lata 2004-2013*
 - *Plan Rozwoju Lokalnego miasta Krosna na lata 2004-2013*
 - *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Krosna. Kierunki zagospodarowania i polityka przestrzenna,*
oraz pozycje o charakterze pomocniczym:
- *Tezy do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zatwierdzone przez Ministra Kultury Waldemara Dąbrowskiego, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod przewodnictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby;*
- *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020;*
- *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego;*
- *Program rozwoju kultury w województwie podkarpackim na lata 2004-2009;*
- *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2006-2009*

I.2. Uwarunkowania formalno-prawne oraz podział kompetencji w zakresie ochrony dóbr kultury (ze szczególnym uwzględnieniem Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

W świetle *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury” (Art. 5).

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. W myśl tejże ustawy ochronie i opiece podlegają (bez względu na stan zachowania):

„1) zabytki nieruchome będące w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej” (Art. 6.1.).

Ponadto „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej” (Art. 6.2.).

Ustawa określa także formy i sposób ochrony zabytków. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (Art. 7).

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Do obowiązków gminy należy w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (Art. 22.p. 4);
- sporządzanie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (Art. 87);

- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (Art. 18 i 19).
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r.

Szczegółowo określone obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: Art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72).

Do najistotniejszych kompetencji gminy w zakresie ochrony zabytków należy możliwość utworzenia (na podstawie uchwały rady gminy) parku kulturowego, stanowiącego jedną z form ochrony zabytków (Art.16,17)

Jak wspomniano Art. 87 *Ustawy* określa obowiązek gminy dotyczący sporządzania i uchwalania *Gminnego programu opieki nad zabytkami*:

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w *Ustawie* (wymienionym w rozdziale II niniejszego opracowania),
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. Wymienione w ustawie zadania obejmują także zagadnienia odnoszące się wprost bądź pośrednio do ochrony zabytków. Należą do nich w szczególności zadania, które obejmują kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej,
- gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego,
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- kultury fizycznej i turystyki,
- zieleni gminnej i zadrzewień,
- cmentarzy gminnych,

- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,
- promocji gminy.

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Już w definicji stanowi ona, iż „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Wedle ustawy muzeum realizuje powyższe cele w szczególności poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich, w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum;
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom;
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum (art. 6 ust. 4).

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej precyzuje, iż działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i

ochronie kultury (art. 1, ust. 1); działalność kulturalna instytucji kultury nie stanowi przy tym działalności gospodarczej w rozumieniu odrębnych przepisów (art. 3, ust. 2). Mecenat nad nią sprawuje państwo oraz organy jednostek samorządu terytorialnego w zakresie ich właściwości; polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz na ochronie dziedzictwa kultury (art. 1, ust. 2 i 4).

Ustawa precyzuje, iż formami organizacyjnymi działalności kulturalnej są w szczególności: teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury (art. 2). Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym, przy czym prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9). Organizator (w tym np. jednostka samorządu terytorialnego) zapewnia instytucji kultury środki niezbędne do rozpoczęcia i prowadzenia działalności kulturalnej oraz do utrzymania obiektu, w którym ta działalność jest prowadzona (art. 12).

I.3. Zabytki i ich ochrona w dokumentach programowych gminy, ze szczególnym uwzględnieniem *Strategii rozwoju miasta Krosna na lata 2004-2013, Planu Rozwoju Lokalnego miasta Krosna na lata 2004-2013 oraz Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Krosna*

Strategia rozwoju miasta Krosna na lata 2004-2013 w ogólnej charakterystyce miasta Krosna zwraca uwagę na potencjał kulturowy miasta uznając, iż zachowane założenie urbanistyczne oraz cenne zespoły zabudowy staromiejskiej mają wpływ na znaczące miejsce i rolę Krosna w regionie oraz stwarzają podstawę rozwoju turystyki.

W opracowaniu wskazano także na obecne funkcje miasta. Wśród czterech funkcji wymieniono funkcję miasta jako silnego „centrum usług lokalnych niematerialnych” wśród których wymieniono m.in. kulturę oraz funkcję turystyczną wynikającą z posiadania przez miasto licznych zabytków.

Za jedną z silnych stron miasta w obszarze strategicznym „Ład przestrzenny” uznano atrakcyjne, zabytkowe centrum miasta. Silne strony związane z dziedzictwem kulturowym

zostały też dostrzeżone przez autorów opracowania w obszarze strategicznym „Wizerunek”. Są to m.in.:

- atrakcyjne zabytkowe centrum miasta,
- silna identyfikacja Krosna ze szkłem,
- walory krajoznawczo-historyczne.

Znaczenie zachowanego dziedzictwa kulturowego zostało też podkreślone w wybranym wariancie wizji miasta: „Krosno to ważny dla Podkarpacia, stale rozwijający się ośrodek gospodarczy, naukowy i kulturalny, który wykorzystując korzystne położenie geograficzne, dziedzictwo kulturowe, opierając się na gospodarności, przedsiębiorczości, wiedzy i aktywności mieszkańców stwarza coraz lepsze warunki do życia, pracy i rozwoju.”

W *Strategii* wskazano następujące obszary strategiczne, w których występują problemy związane z ochroną dziedzictwa kulturowego:

A. ŁAD PRZESTRZENNY

C. SFERA SPOŁECZNA

E. WIZERUNEK

W kontekście programu opieki nad zabytkami warte odnotowania są następujące kierunki działań wskazane w *Strategii*:

- tworzenie ładu urbanistycznego i architektonicznego,
- dbałość o estetykę miasta,
- rewitalizacja zespołu staromiejskiego,
- rozwój bazy dla działalności kulturalnej,
- rozwój funkcji kulturalnych, w szczególności wystawienniczych, koncertowych,
- pielęgnowanie kształcenia w tradycyjnych zawodach,
- wykreowanie i zwiększenie rangi najważniejszych imprez cyklicznych,
- skuteczne aplikowanie o środki zewnętrzne.

oraz następujące konkretne zadania:

- sporządzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszaru całego miasta,
- utworzenie Parku Kulturowego na obszarze zespołu staromiejskiego,
- utworzenie regionalnego Centrum Pogranicza – przebudowa Krośnieńskiego Domu Kultury,
- utworzenie Centrum Rzemiosła (żywa wystawa tkactwa, lniarstwa, koronkarstwa),
- podniesienie rangi najważniejszych imprez cyklicznych: m.in. Festiwal Galicja, Karpackie Klimaty.

Podobne działania i zadania gminy odnoszące się bezpośrednio do ochrony zabytków zostały również wskazane w **Planie Rozwoju Lokalnego miasta Krosna na lata 2004-2013**. W rozdziale 3, który definiuje *Programy wpływające na poprawę sytuacji w gminie* w punkcie 3.2 *Budowa i modernizacja lokalnej bazy kulturalnej i turystycznej* wymieniono szereg działań bezpośrednio związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Należą do nich przede wszystkim:

- Rewitalizacja zespołu staromiejskiego – ciągi piesze, oświetlenie, mała architektura;
 - Rewitalizacja zespołu staromiejskiego – podziemia;
 - Adaptacja piwnicy i części parteru w XVI-wiecznej kamienicy Rynek 5 na galerię i sale wystawowo-koncertowe;
 - Rewitalizacja zespołu staromiejskiego – kamienice – dofinansowanie remontów
 - Adaptacja terenu między BWA a PWSZ
 - Centrum Rzemiosła – żywa wystawa tkactwa, lniarstwa, koronkarstwa,
- a w podrozdziale 3.7. *Inne* wskazano na *Opracowanie kompleksowej koncepcji rewitalizacji Starego Miasta* przy czym zadanie dotyczące – *Rewitalizacji zespołu staromiejskiego – ciągi piesze, oświetlenie, mała architektura oraz Opracowanie kompleksowej koncepcji rewitalizacji Starego Miasta* uznane zostały za projekty o pierwszorzędym wpływie na rozwój lokalny Krosna.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Krosna określa politykę przestrzenną miasta i stanowi dokument, w oparciu o który koordynowane są działania związane z zagospodarowaniem terenów na obszarze gminy. W głównych celach i zadaniach polityki przestrzennej zawartych w niniejszym *Studium* wskazano m.in. na: w sferze kulturowej:

- Zachowanie i wyeksponowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu decydujących o tożsamości kulturowej Krosna.
- Kształtowanie atrakcyjnego oblicza miasta a szczególnie jego przestrzeni publicznych.
- Kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego dzielnic podmiejskich.

Ponadto stwierdzono, iż plan zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta winien uwzględniać: *konieczność zachowania tych wartości, które stanowią o tożsamości miasta i jego atrakcyjnym wizerunku ale również obowiązek tworzenia nowej przestrzeni o wysokich walorach, harmonijnie skomponowanej z istniejącymi zasobami dziedzictwa kulturowego. Rozwój przestrzenny miasta musi zatem uwzględnić:*

- Wybitne wartości zasobów dziedzictwa kulturowego Starego Miasta a w szczególności jego układu urbanistycznego ukształtowanego w średniowieczu i zmodernizowanego w okresie renesansu, wymagające podporządkowania wszystkich działań inwestycyjnych wymaganiom konserwatorskim.
- Unikalną kompozycję przestrzenną Starego Miasta opartą na renesansowej głównej osi urbanistycznej z poszanowaniem wcześniejszych zasad rozplanowania.
- Zachowaną do dziś charakterystyczną panoramę Zespołu Starego Miasta z historycznymi dominantami kościołów atrakcyjnie wyeksponowaną dzięki zachowaniu niezabudowanych terenów nad Wisłokiem i Lubatówką oraz skarp wzgórza Staromiejskiego.
- Wartościowe układy przestrzenne z przełomu XIX/XX wieku obejmujące układ przestrzenny dawnego Centrum Administracyjno-Kulturalnego powiązanego z główną osią miasta oraz dawnym zespołem osiedla naftowego Działki.
- Liczne zespoły i obiekty zabytkowe oraz historyczne o różnych wartościach, mające znaczenie dla tożsamości kulturowej miasta oraz dawnych jednostek osadniczych o charakterze wiejskim

Jeden z rozdziałów *Studium* dotyczy kształtowania polityki ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków, dóbr kultury współczesnej i kształtowania krajobrazu miasta. Uznano, iż *Celem polityki ochrony dziedzictwa kulturowego zabytków i dóbr kultury współczesnej i kształtowania krajobrazu miasta jest:*

- zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu decydujących o tożsamości kulturowej Krosna,
- kształtowanie atrakcyjnego oblicza miasta, a szczególnie przestrzeni publicznych miasta,
- kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego dzielnic podmiejskich przy równoczesnym uwzględnieniu potrzeby poprawy jakości życia mieszkańców oraz tworzenia warunków do aktywizacji gospodarki miasta.

Realizacja polityki w skali całego miasta polega na:

- utrzymaniu złożonej historycznej struktury przestrzennej centrum miasta i zwiększeniu stopnia jej czytelności poprzez:

- zachowanie przestrzennego wyodrębnienia zespołu zabudowy Starego Miasta, a w szczególności konfiguracji terenu, przebiegu cieków wodnych wraz z towarzyszącymi terenami zieleni,
 - porządkowanie zabudowy i sposobu zagospodarowania terenów u podnóża wzgórza Starego Miasta,
 - zachowanie zasadniczej dyspozycji przestrzennej centrum administracyjno-kulturalnego pochodzącego z przełomu XIX/XX w. (rejon ul. Staszica i ul. Niepodległości) opartej o Plac Konstytucji 3 Maja i promienisty układ głównych ulic,
 - zachowanie zasadniczych cech rozplanowania osiedla naftowego d. „Działki” (rejon ul. Kolejowej i ul. Lewakowskiego),
- rewitalizacji zespołu zabudowy Starego Miasta oraz części zabudowy Śródmieścia obejmującej d. centrum administracyjno-kulturalne z zachowaniem jego wartości kulturowych i zwiększeniem wartości użytkowych i atrakcyjności oraz wzbogaceniem tradycyjnej usługowo-handlowej funkcji tej części miasta,
 - podnoszeniu atrakcyjności przestrzeni publicznych miasta poprzez porządkowanie i modernizację ważnych wnętrz urbanistycznych oraz tworzącej je zabudowy,
 - opracowaniu programu określającego możliwości przekształceń zasobów kulturowych wymienionych obszarów, a w szczególności programu modernizacji głównych wnętrz urbanistycznych,
 - stworzeniu preferencji finansowych i organizacyjnych dla rewaloryzacji szczególnie cennych obiektów położonych w obrębie przestrzeni publicznych,
 - koordynacji działań poszczególnych inwestorów w oparciu o plan miejscowy uwzględniający elementy programu modernizacji wnętrz urbanistycznych przestrzeni publicznych,
 - współdziałaniu w podejmowaniu działań ochronnych dotyczących obiektów i zespołów zabytkowych prawnie chronionych i postulowanych do objęcia ochroną, a w szczególności pozyskiwaniu i stwarzaniu zachęt dla zainteresowanych zagospodarowaniem i odnową obiektów zabytkowych,
 - promowaniu walorów zasobów dziedzictwa kulturowego miasta przez różnorodne formy działalności informacyjnej, utworzeniu szlaku dziedzictwa kulturowego na obszarze miasta,

- przeciwdziałaniu degradacji panoramy zespołu zabudowy Starego Miasta polegającej na wprowadzaniu elementów przesłaniających i konkurujących, bądź zmianie dotychczasowej kompozycji sylwety tej części miasta,
- przeciwdziałaniu degradacji i zniszczeniu obiektu starej huty jako obiektu techniki podlegającej ochronie na mocy art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – obiekt starej huty nr 1 należy wpisać do gminnej ewidencji zabytków.
- utrzymaniu dotychczasowych warunków percepcji panoramy Starego Miasta wzdłuż ciągu widokowego od skrzyżowania ul. Krakowskiej z ul. Łukasiewicza i dalej wzdłuż ul. Krakowskiej,
- przeciwdziałaniu dewastacji krajobrazu miasta elementami nowoprojektowanej infrastruktury technicznej poprzez zmianę szczególnie wyeksponowanej krajobrazowo lokalizacji lub maskowanie zielenią,
- kształtowaniu zespołów współczesnej zabudowy obszarów peryferyjnych miasta zgodnie z lokalną tradycją i dążeniu do podniesienia ich atrakcyjności, oraz przeciwdziałaniu tendencjom do rozpraszania zabudowy,
- promowaniu wykorzystywania i przystosowania obiektów o wartościach kulturowych na cele usługowe (przez stosowanie ulg podatkowych, czasowych zwolnień od podatków itp.),
- prowadzeniu gospodarki przestrzennej ze szczególnym uwzględnieniem ochrony wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu przed utratą oraz niepożądanymi przekształceniami na wyodrębnionych strefach:

W Studium wyznaczone też zostały strefy ochrony konserwatorskiej, dla których wyznaczono kierunki działań i zasady zagospodarowania. Są to następujące strefy;

- **strefa rewitalizacji zabudowy** - obejmująca w szczególności zespół zabudowy Starego Miasta, dawne centrum administracyjno-kulturalne w rejonie ul. Staszica,
- **strefa ochrony i kształtowania krajobrazu miejskiego** - obejmująca dzielnicę d. Działki w rejonie ul. Kolejowej wraz z cmentarzem, zespół zabudowy nad Lubatówką (rejon między ul. Podwale, Tkacką, Grodzką i Łukasiewicza), obszary otwarte nad Wisłokiem i Lubatówką, zespół zabudowy na prawym brzegu Wisłoka - część dzielnicy Białobrzegi i Zawodzie,

- **strefa kształtowania krajobrazu podmiejskiego** - obejmująca zespół zabudowy i tereny otwarte Turaszówki i Polanki,
- **strefa ochrony archeologicznej** - obejmująca stanowiska archeologiczne poza strefą rewitalizacji,
- **strefa ochrony krajobrazu otwartego** - obejmująca najbardziej eksponowane niezabudowane obszary w granicach miasta.

I.4. Zabytki i ich ochrona w krajowych i wojewódzkich dokumentach o charakterze pomocniczym

Dokumentem pomocniczym o fundamentalnym znaczeniu dla kwestii ochrony zabytków w Polsce są *Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami*, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury. W dokumencie tym czytamy m.in.:

„Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

„Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższych latach mechanizmów porządkujących tę sferę, dostosowujących ją do warunków gospodarki rynkowej zarówno poprzez niezbędne uzupełnienia i korekty legislacyjne, jak i poprzez zmiany organizacyjne obejmujące konieczne rozszerzenie zakresu działań istniejących instytucji, aż po zmiany w strategii i organizacji ochrony. Te niezbędne, wprowadzane na drodze ewolucyjnej, zmiany powinny z jednej strony nie dopuścić do utracenia dotychczasowego bezcennego dorobku Polski w dziedzinie ochrony, z drugiej umożliwić funkcjonowanie i rozwój tej dziedziny w Zjednoczonej Europie”.

„Celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”. Bardzo istotne jest przypomnienie

podstawowych zasad konserwatorskich: „Celem jest także stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony poprzez **wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:**

1. zasady *primum non nocere*,
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji,
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą zarówno konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów-architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych – codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń”.

Do opracowania Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przyjęto następujące tezy:

1. Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami: stan zabytków nieruchomych, stan zabytków ruchomych, stan zabytków archeologicznych, stan zabytków techniki, pomniki historii i obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO, stan służb konserwatorskich, stan opieki nad zabytkami, stan uregulowań prawnych.
2. Działania o charakterze systemowym:
 - powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa,
 - wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
3. System finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
4. Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania – ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.
5. Kształcenie i edukacja: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników
6. Współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

Narodowa Strategia Kultury na lata 2004-2013 przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004r. jest rządowym dokumentem stanowiącym podstawę dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Strategia przyjęła następujące priorytety:

- Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.
W ramach niniejszego priorytetu przyjęte zostały działania mające na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.
- Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Dokumentem służącym wdrożeniu *Narodowej Strategii Kultury* w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest **Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”**. Podstawą do sformułowania *Narodowego Programu Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”* jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Precyzyjniej kwestie dotyczące ochrony zabytków ujmuje **Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2007-2020**. Jako priorytet 2 wymienia ona *Współpracę na rzecz rozwoju turystyki, ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego*. W jego ramach wyszczególnia m.in. kierunek 2.2.: *Podjęmowanie działań w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego*, z takimi działaniami, jak:

- Działanie 1: *Rozwój wymiany kulturalnej, realizacja wspólnych przedsięwzięć kulturalnych*;
- Działanie 2: *Podjęmowanie działań na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego*.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego, opracowany w r. 2002, wśród silnych stron województwa wymienia *duże zasoby obszarów o cennych walorach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, w większości podlegających*

ochronie prawnej. W efekcie takiej diagnozy kwestie związane ze środowiskiem kulturowym zajęły istotne miejsce w *Planie*, m.in. poprzez ustalenie stref ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego. Strefy te mogły mieć różnorodne formy, wśród których wymieniono: staromiejskie zespoły urbanistyczne wraz z zabytkową zabudową, zespoły zamkowe, pałacowo-parkowe i dworsko-parkowe, zespoły i obiekty sakralne, zespoły i obiekty świeckie, wpisy do rejestru zabytków, tworzenie stref ochrony konserwatorskiej, opracowywanie planów rewaloryzacji i planów rewitalizacji, programów ochrony i wykorzystywania dziedzictwa kulturowego, studiów programowo-przestrzennych, powoływanie parków kulturowych, rezerwatów kulturowych i pomników historii, a w końcu sprawowanie szczególnej ochrony względem obiektów wpisanych lub planowanych do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO.

Jak podkreślono w *Planie*, jednym z najpilniejszych działań wymagających podjęcia w celu zapewnienia ochrony najcenniejszych zasobów krajobrazowych województwa jest sporządzenie planów miejscowych, które w chwili obecnej są jedynym i istotnym instrumentem w ochronie i kształtowaniu ładu przestrzennego, a tym samym ochrony walorów krajobrazowych.

Z kolei **Program rozwoju kultury w województwie podkarpackim na lata 2004-2009** z r. 2004, opracowany przez Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, określa cztery nadrzędne cele długookresowe w odniesieniu do rozwoju kultury regionu:

- przeciwdziałanie nadmiernym, społecznie nieakceptowanym dysproporcjom w poziomie rozwoju i warunków uczestnictwa kulturalnego ludności w województwie (zwłaszcza między stolicą regionu a jej otoczeniem);
- pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmocnienie procesów integracyjnych w społeczności regionalnej;
- poprawa jakości środowiska kulturowego Podkarpacia;
- zwiększenie atrakcyjności całego regionu w układzie krajowym i międzynarodowym, poprawa kulturowego wizerunku regionu.

Jak zapisali autorzy *Programu*, województwo podkarpackie musi stać się regionem przyjaznym, sprawnym i chłonnym – społecznie i kulturowo, zachowując jednocześnie własne wartości i minimalizując negatywne skutki tendencji do uniwersalizacji. Walory Podkarpacia powinny stać się identyfikowalną częścią kultury narodowej.

Zabytki Krosna, jego położenie oraz wyjątkowe wartości historyczne i kulturalne sprawiły, iż miasto kilkakrotnie zostało wymienione w *Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim*. Wśród konkretnych celów i zadań na pierwszym miejscu należy wymienić ochronę i rewaloryzację historycznego układu urbanistycznego Krosna. Należy przede wszystkim zachować i uczynić jego historyczny układ, objąć ochroną konserwatorską zabytkową zabudowę zgodnie z zasadą minimalnej niezbędnej ingerencji, zachować ukształtowanie terenu oraz kompozycyjne wartości zespołu wewnątrz architektoniczno – krajobrazowych. Proponuje się również utworzenie na terenie zespołu staromiejskiego parku kulturowego, a także uznanie go za Pomnik Historii. W ramach wspierania lokalnych inicjatyw zmierzających do ukazania historycznej roli wybranych gałęzi przemysłu i rzemiosła warto, zdaniem autorów programu, eksponować krośnieński przemysł lniany. Podkreślają również konieczność promocji istniejących szlaków dziedzictwa kulturowego poprzez wydawnictwa reklamowe, przewodniki, płyty CD, reklamy na targach turystycznych krajowych i zagranicznych.

II. CELE PROGRAMU W ŚWIETLE USTAWY z dnia 23 lipca 2003 r. O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa, iż opracowanie programu opieki nad zabytkami ma na celu:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

III. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ZASOBU

Scharakteryzowanie zasobu zabytków ma na celu określenie, co (przede wszystkim) należy chronić i czym należy się opiekować, a tym samym ma pomóc we właściwym rozłożeniu najważniejszych akcentów w programie opieki nad zabytkami.

III.1. Zabytki nieruchome z wyszczególnieniem obiektów o istotnym znaczeniu dla regionu

Omówienie zabytków nieruchomych miasta Krosna podzielono na trzy zasadnicze części. W części pierwszej omówiono zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony określonymi w *Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* do jakich należą: uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, wpis do rejestru zabytków i ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. W części drugiej omówiono zagadnienie ewidencji zabytków, do prowadzenia której na mocy wspomnianej ustawy zobligowane są samorządy gminne. W ostatniej, trzeciej części, omówiono całość zasobu zabytków nieruchomych z terenu miasta Krosna, podejmując równocześnie próbę ich wartościowania.

Wpis zabytków nieruchomych do gminnej ewidencji zabytków sam w sobie nie stanowi formy ich ochrony, jednakże jest podstawą do objęcia tych zabytków ochroną w formie zapisu w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w MPZP. Ewidencja zabytków jest też podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami a ustalenia tego programu uwzględnia się zarówno w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, jak i w MPZP.

Przed przystąpieniem do omówienia podstawowych form ochrony obiektów zabytkowych należy także zaznaczyć, iż na terenie miasta Krosna nie występują obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO, nie ma też zabytków, które byłyby uznane za Pomnik Historii.

III.1.1. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony

Park kulturowy

Park kulturowy to nowa forma ochrony zabytków, wprowadzona na mocy *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. Park kulturowy powołuje mocą uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, rada gminy (lub rady gmin, jeśli obszar parku znajduje się na terenie kilku gmin). Utworzenie parku kulturowego ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Do chwili obecnej na terenie miasta Krosna nie został utworzony żaden park kulturowy.

Rejestr zabytków

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Dla województwa podkarpackiego jest nim Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków, mający swą siedzibę w Przemyślu, dysponujący delegaturami w Krośnie, Rzeszowie i Tarnobrzegu. Odpowiednim terytorialnie dla miasta Krosna jest Urząd Ochrony Zabytków – Delegatura w Krośnie. Wpis do rejestru odbywa się na mocy decyzji wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydanej z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub posiadacza wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W tym samym trybie do rejestru może być też wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

O obecnym zasobie obiektów i zespołów obiektów wpisanych do rejestru zabytków z terenu miasta Krosna informuje Aneks nr 2 – Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

Ochrona ustalona w planach zagospodarowania przestrzennego

Według stanu obecnego obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego Krosna obejmują ok. 20% obszaru miasta. Nie uchwalono również, bardzo istotnego z punktu widzenia ochrony wartości kulturowych, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenu zespołu staromiejskiego w Krośnie. Obowiązujące MPZP tylko w niewielkim stopniu uwzględniają ochronę dziedzictwa kulturowego, ograniczając się w zasadzie do wskazania ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków i niektórych obiektów gminnej ewidencji zabytków, pomijając zabytki

archeologiczne. Brakuje również zapisów dotyczących zakresu ochrony oraz wskazania stref ochrony konserwatorskiej.

III.1.2. Zabytki nieruchome miasta Krosna w gminnej ewidencji zabytków

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków należy do obowiązków gminy. Ewidencję tę prowadzi się w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (Art.22.p.4 *Ustawy o ochronie zabytków*). Gminna Ewidencja Zabytków jest obecnie w trakcie opracowywania przez miasto. Wykaz obiektów objętych gminną ewidencją zabytków na terenie miasta Krosna dołączony zostanie do niniejszego opracowania w formie załącznika (Aneks nr 4).

III.1.3. Ogólna charakterystyka zasobu

Obiekty i zespoły obiektów znajdujące się na terenie miasta Krosna zostały wielokrotnie omówione i scharakteryzowane w różnorodnych opracowaniach. Są to zarówno dokumentacje naukowo-historyczne, karty ewidencyjne obiektów budownictwa i architektury, opracowania o charakterze studialnym, projektowym itp., jak również stosunkowo liczne wydawnictwa i publikacje, prezentujące różnorodną problematykę i bogaty profil: opracowania naukowe, popularno-naukowe, monografie, przewodniki.

Układ przestrzenny

Nie jest znana dokładna data lokacji miasta Krosna. Przyjmuje się, że organizowanie miasta na prawie niemieckim przebiegało etapami, a znany dokument z 1367 r. uważany jest za środkowy etap powstawania miasta w oparciu o nowy kształt prawny.

Krosno zachowało swe średniowieczne lokacyjne rozplanowanie czytelne w centralnej części miasta. Średniowieczne Krosno w kształcie owalnicy, otoczone murami obronnymi usytuowane zostało na wysokim wzniesieniu. Założone w XIV w., na wzniesieniu, w widłach Wisłoka i Lubatówki, stanowiło regularny, zwarty układ urbanistyczny z czworokątnym rynkiem i wychodzącą z niego rozplanowaną siecią ulic. Z rynku wybiegały symetrycznie w kierunkach na południe i północ po trzy ulice, które zbiegały się przy bramach miejskich. Z naroży rynku wyprowadzono zapewne tradycyjnie po dwie, prostopadłe względem siebie ulice (częściowo zachowane). Dzięki przeprowadzonym w ostatnich latach pracach archeologicznych w obrębie rynku wiadomo dziś, iż najstarszą budowlą był wzniesiony w

połowie XIV w. kamienny dom wójtowski, zastąpiony w XVI w. kamienno-ceglanym ratuszem. Średniowieczne miasto opasane zostało obwodem obwarowań, z dwiema bramami: Krakowską od północnego zachodu i Węgierską od południowego wschodu. Dodatkowym elementem w systemie obronnym były baszty. Wzdłuż murów przebiegała ulica przedmurna dla straży. W pobliżu bram miejskich, gdzie wzgórze z obu stron zwęża się do układu owalnicowego, ulice śródmiejskie (podobnie jak i drogi doprowadzające do miasta) skupiały się tworząc przedbramne place. W granicach obwarowań wzniesiony został kościół parafialny XIV-XVII w. (w północno-zachodniej części), kościół i klasztor oo. franciszkanów XIII-XVI w. (w południowo-wschodnim kwartale przekątniowym) oraz Pałac Biskupi sięgający swymi początkami XIV w. Znaczącą inwestycją dokonaną w XVII w. było wzniesienie w obrębie murów miejskich (w narożu pd.-zach.) kompleksu zabudowań jezuitów (kolegium, klasztor i kościół).

Stosunkowo szybko obszar miasta poszerzył się o teren poza murami po obu stronach traktu handlowego biegnącego na terenie miasta wzdłuż osi północ-południe. Za bramą Krakowską powstało przedmieście Dolne (Niższe, zwane też Krakowskim). Stanowiło ono ważny wówczas ośrodek gospodarczy, gdyż tu rozchodziły się drogi biegnące z południa na północ i zachód. Za bramą Węgierską rozwinęło się przedmieście Górne (Wyższe, zwane też Węgierskim). Przebiegały tu trzy drogi: na Węgry oraz w kierunku Sanoka i Przemyśla.

Ważnymi obiektami związanymi z miastem, lecz zlokalizowanymi poza obrębem murów był istniejący do dziś drewniany kościół św. Wojciecha (wzniesiony w XV w. na tzw. Przedmieściu Górnym oraz nieistniejące: kościół i szpital ubogich św. Ducha (za Bramą Krakowską) i kościół św. Jakuba (za Bramą Węgierską).

Od 2 połowy XVII w. mury obronne Krosna ulegały stopniowej destrukcji, a po I rozbiórce Polski prace rozbiórkowe obwarowań prowadzone były w sposób planowy. W XVIII w. miała też miejsce likwidacja bram miejskich. Likwidacja obwarowań wpłynęła na poszerzenie terenu starego miasta m.in. poprzez zasypanie fos miejskich i wtórne zagospodarowanie terenów dawnych murów. Dotyczy to m.in. terenu zespołu jezuitów, gdzie zapewne w celu uzyskania dogodniejszego dojazdu poszerzony został cypel. W rejonie zespołu franciszkanów podregulowano fosę przy ul. Fortecznej (zapewne dla uzyskania większego zaplecza dla ul. Franciszkańskiej).

Odrębnym, późniejszym (XVIII/XIX w.) elementem w strukturze przestrzennej miasta był kompleks klasztorny oo. Kapucynów, położony na południowy-wschód od rynku. Pod koniec XVIII w. powstała obecna ulica Staszica.

Wyraźnie wyodrębnioną w układzie miasta strukturę z tego okresu stanowi

usytuowany u zbiegu ulic Krakowskiej i Lewakowskiego Stary Cmentarz, powstały u schyłku XVIII w. (prawdopodobnie ok. 1786 r.) na mocy sanitarnych rozporządzeń zaborczych władz austriackich. Założony na planie nieregularnego czworoboku, dostosowany do ukształtowania terenu przeciętego wąwozem. Układ cmentarza nie kwaterowy, z główną osią kompozycyjną, którą stanowi aleja biegnąca równolegle do ulicy Krakowskiej. Oprócz ciągów pieszych, wielu ciekawych nagrobków godnym uwagi elementem składowym tej nekropolii jest starodrzew (ok. 100-letni) stanowiący w tej części miasta jedyny większy element założenia zieleni.

Ustalony w średniowieczu układ pozostał zasadniczo niezmieniony do XIX w. W 1 połowie tego stulecia Krosno znajdowało się w stanie kryzysu. Plan katastralny z 1851 r. uwidacznia wiele pustych placów w obszarze starego miasta użytkowanych jako sady i ogrody, bądź zabudowanych prowizorycznymi budynkami drewnianymi. Przedmieścia były dość szeroko rozbudowane – nie tylko w widłach Wisłoka i Lubatówki, lecz także szeroko po obu ich brzegach. Zabudowa była luźna i występowała zasadniczo między drogą prowadzącą przez Krosno do Jasła i jej odnogą do Głowienki a drogą wiodącą przez Krosno ze wsi Białobrzegi do Krościenka Niżnego.

Zmiany o charakterze administracyjnym wprowadzane w okresie autonomii galicyjskiej, jak np. ustanowienie w 1865 r. powiatu administracyjno-sądowego, a przede wszystkim przeprowadzenie przez miasto kolei transwersalnej w latach 80. XIX w. i odkrycie w pobliżu miasta złóż ropy naftowej pobudziły rozwój miasta. Wzrastający ruch budowlany (zarówno obiekty użyteczności publicznej jak i inwestycje prywatne) przenosił się stopniowo z dawnego centrum miasta na tereny wokół staromiejskiego wzgórza. Na kierunki rozwoju zabudowy mieszkaniowej wpłynęło usytuowanie dworca od strony zachodniej miasta oraz obiektów administracji publicznej na południu miasta. Przeprowadzenie przez miasto kolei i budowa dworca kolejowego wpłynęły na ukształtowanie nowej dzielnicy zw. „Działki”, noszącej cechy planowanego układu przestrzennego. Następuje wytyczenie i stopniowa zabudowa nowych ulic: m.in. Kolejowej, Mielczarskiego, Lewakowskiego, Naftowej, Łukasiewicza, Kościuszki. W okresie prosperity przemysłu naftowego tereny te były stopniowo zabudowywane, stając się załącznikiem dzielnicy przemysłowej, która rozwinęła się na większą skalę w przeciągu XX w., zajmując znaczny obszar na zachód od Starego Miasta.

W ostatnim dziesięcioleciu XIX w. nastąpiła zasadnicza zmiana wizerunku krośnieńskiego rynku. Powstały nowe kamienice, istniejące parterowe otrzymały piętra, częściowo zniesiono podcienia, zlikwidowano gontowe dachy. Po pożarze, który miał miejsce w 1893 r. odbudowano kamienice w zachodniej części rynku.

Dbając o wizerunek miasta magistrat wyznaczył okręg, w którym miały stać tylko domy piętrowe. Obszar ten obejmował obecne ulice; Staszica, Lwowską, Słowackiego, Pawła z Krosna, Grodzką, Kazimierza Wielkiego, Ordynacką, Franciszkańską. Upiększeniu miasta służyć też miały regulacje ulic. Na przełomie XIX i XX w. zrekonstruowano ul. Blich i Zjazdową.

Oprócz przesłanek ekonomicznych (rozwój transportu i przemysłu) istotny wpływ na ożywienie miasta miała też reforma administracyjna oraz działania władz samorządowych, które usilnie dążyły do powstawania nowych budynków publicznych. Na przełomie XIX i XX w. wzniesiono dwa nowe okazałe budynki szkolne, zlokalizowane przy nowo wytyczonej ulicy Seminarystycznej (ob. ul. P. Skargi) łączącej ul. Tkacką ze Staszica. Jako pierwszy ukończono budynek Państwowego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego, następnie budynek Wyższej Szkoły Realnej. Do niezwykle istotnych inwestycji z tego okresu należy budowa w centralnej części miasta dwóch reprezentacyjnych obiektów: Rady Powiatowej (1903-1904) i Sądu Powiatowego (1910-1913). Równolegle do ul. Skargi zostaje wytrasowana ul. Walslebena. Przy dawnym trakcie węgierskim (ob. ul. Grodzka wzniesiony zostaje gmach „Sokoła” oraz budynek fabryki blichu i apretury płócien). W latach 1898-1901 wzniesiono też parterowy budynek szpitala powszechnego.

Do wybuchu I wojny światowej krajobraz miasta uległ znaczącym przemianom – w jego krajobrazie pojawiło wiele okazałych gmachów użyteczności publicznej stanowiących znaczące akcenty architektoniczne, wyznaczono nowe ulice, założono park miejski, wały przeciwpowodziowe wzdłuż Lubatówki, prowadzono prace remontowe przy budynkach, ulicach i placach.

Przed I wojną światową wyznaczono też miejsce dla nowego cmentarza komunalnego (przy obecnej ul. Wyszyńskiego), na którym pochówki prowadzono od 1913 r., przy czym przez pewien czas czynny był jeszcze Stary Cmentarz przy ul. Krakowskiej.

Stosunkowo długo nie zmieniała się zasadniczo powierzchnia miasta, które w XIX w. wchłonęło jedynie podmiejską Guzikówkę.

Dalszy rozwój miasta i przemiany w jego układzie przestrzennym miały miejsce po odzyskaniu niepodległości. Władze miasta widząc potrzebę uregulowania i uporządkowania zabudowy już w 1923 r. podjęły decyzję o sporządzeniu planu regulacyjnego dla miasta, jednak plany te zostały zrealizowane dopiero w latach 1928-1930. Wykonane w oparciu o te plany prace spowodowały m.in. wytyczenie tzw. linii regulacyjnych przyszłej zabudowy, wyprostowano i poszerzono wiele ulic m.in. ul. Lwowską, wytyczono nowe ulice, podjęto decyzje o regulacji rzeki Wisłok w obrębie miasta. Ważnym elementem w rozplanowaniu

przestrzennym powstałym w wyniku realizacji planu regulacyjnego miasta było wytyczenie ronda z wychodzącym z niego promienistym układem dróg (obecne ulice: Lwowska, Wojska Polskiego, Powstańców Warszawskich). W okresie dwudziestolecia międzywojennego przybyły miastu nie tylko nowe ulice – wybudowano też szereg nowych obiektów komunalnych oraz związanych z administracją powiatową, powstały także nowe pomniki, parki, a dzięki staraniom władz miejskich powiększył się znacząco obszar miasta poprzez włączenie doń Krościenka Niżnego i Białobrzegów. Zakończenie w 1928 r. budowy stadionu wpłynęło także na regulację ul. Bursaki.

Bardzo ważną inwestycją z tego czasu była budowa (trwająca w zasadzie przez cały okres międzywojenny) zakładów wytwarzających szkło budowlane i wyroby szklane. Pierwsze zakłady powstały jako Polskie Huty Szkła w latach 1920-1924 i zlokalizowane zostały w południowej części miasta niedaleko szpitala. W 1935 r. dalsze zakłady Huty Szkła budowane były na tzw. „Wójciu” niedaleko stacji kolejowej. W tym okresie powstała też nowa fabryka Zakładów Gumowych „Wudeta”, rozwijały się Zakłady Przemysłu Lnianego. Trwałą pozostałością ówczesnych działań była decyzja o budowie w Krośnie lotniska, na które rada miasta już w 1928 r. przeznaczyła znaczny obszar gruntu zlokalizowany na oddalonych o ok. 2 km od miasta tzw. „Tłokach” (powiększony w latach 30. XX w.) Poświęcenie lotniska nastąpiło w 1932r., a w kolejnych latach wybudowano hangary, trasy dojazdowe i pasy startowe. Tuż przed wybuchem II wojny teren lotniska poszerzono o grunty na terenie wsi Głowienka i Polanka. W związku z budową lotniska nastąpiła w mieście przebudowa prowadzącej do niego ul. Czajkowskiego.

Poza omówionym powyżej terenem w obecnych granicach administracyjnych Krosna znajdują się obszary, które w przeszłości tworzyły co najmniej kilka odrębnych organizmów (jako odrębne miejscowości, przysiółki, przedmieścia itp.), z czasem podporządkowanych (ekonomicznie i administracyjnie) i przyłączonych do Krosna. Organizmy te charakteryzowały się własną strukturą gospodarczą, przestrzenną i społeczną, a obiekty uznawane dzisiaj za zabytkowe pozostawały w zupełnie innym kontekście funkcjonalnym, kulturowym i przestrzennym niż obecnie, kiedy są zgrupowane w jednym, wspólnym, dużym organizmie miejskim. Do takich odrębnych jednostek należały: Guzikówka, Suchodół, Krościenko Niżne, Białobrzegi, Polanka, Turaszówka. Część z nich (jak np. Guzikówka) od wieków ciążyła ku miastu, inne (jak np. Suchodół, Polanka czy Turaszówka) włączone zostały do granic administracyjnych miasta stosunkowo niedawno - w latach 50. 60. i 70. XX w..

Białobrzegi to dawna wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1410 r. jako przedmieście Krosna, położona na północ od miasta po obu stronach rzeki Wisłok, zlokalizowana przy dawnych drogach o przebiegu pokrywającym się z obecnymi ulicami: Okrzei, Białobrzeskiej, Kopernika i Drzymały.

Polanka to również wieś o średniowiecznej metryce. Najstarszą część wsi lokalizuje się w południowej części, po obu stronach potoku, na południe od obecnego przebiegu linii kolejowej. W pocz. XVI w. powiększona o tzw. Polankę Dolną (usytuowaną na północ od Polanki Górnej). W związku z funkcjonującym tu folwarkiem przekształca się w typową wieś zagrodniczą. W połowie XIX w. w Polance istniał murowany dwór i folwark złożony z kilku drewnianych obiektów. W końcu XIX w. zespół rozbudowano – najpierw z inicjatywy Tytusa Trzecieckiego, a następnie Wiktora Klobassy. W szybkim czasie następuje przekształcenie terenu pierwotnego folwarku w zespół o charakterze przemysłowo-mieszkalnym. Powstaje też kilka obiektów związanych z uruchomioną tu cegielnią.

Stan zachowania zabytkowego budownictwa drewnianego na terenie Polanki jest w chwili obecnej szczątkowy. Najcenniejszym, najmniej przekształconym fragmentem zabudowy Polanki jest zlokalizowany na wprost stacji kolejowej (przy obecnej ul. Popiełuszki) zespół kościoła z plebanią oraz cegielni. Poważnie przekształcony poprzez zlokalizowanie nowej wielorodzinnej zabudowy został natomiast zespół pałacowo-parkowy. Zespół pałacowy w Polance zbudowany został najprawdopodobniej ok. 1890 r. z inicjatywy Wiktora Klobassy, na miejscu wcześniejszego dworu Trzecieckich. Został częściowo przebudowany w latach 30. XX w. a w latach 50. i 60. XX w. adaptowany na dom kultury krośnieńskich hut szkła. Obecnie pozostaje nieużytkowany. Usytuowany w parku, którego po urządzenie wiąże się z rodziną Trzecieckich i datuje na początek XIX w. Około 1880 r. część terenu została zajęta pod prowadzoną tu linię kolejową. W latach 60. i 70. XX w. na terenie założenia rozpoczęto wznoszenie osiedla mieszkaniowego, co spowodowało znaczące zniszczenie pierwotnego założenia. Z dawnego zespołu zachowały się poza tym: budynek gumna, zwany też oficyną (ob. mieszkania) oraz budynek destylarni ropy naftowej (ob. dom mieszkalny).

Turaszówka dawna wieś wzmiankowana w 1428 r.. Najstarsza część Turaszówki położona jest na południe od obecnej drogi do Jasła. Układ pierwotnych siedlisk dostosowany był do ukształtowania terenu nie tworząc sztywnego założenia. Powiększenie wsi nastąpiło zapewne w XV wieku poprzez rozszerzenie pierwotnego układu. Nowe siedliska powstawały wzdłuż dróg biegnących na południe obu brzegami doliny potoku, kontynuując swobodny „łańcuchowy” charakter zabudowy. Istniejące w Turaszówce, wymieniane w dokumentach już w XVI w. dwa folwarki i dwa dwory nie zachowały się. W końcu XIX w. istotnym

elementem zabudowy Turaszówki były drewniane domy pracowników kopalni ropy naftowej uruchomionej w pobliskim Potoku. Interesującym, zachowanym do dziś obiektem jest drewniany budynek personelu kopalni ropy naftowej przy ob. ul. Bema. W 1930 roku powstała w Turaszówce wzdłuż drogi do Rzeszowa (ob. ul. Rzeszowska) kopalnia ropy naftowej. Do dziś zachował się budynek zarządu kopalni, natomiast dawna kuźnia kopalniana po remoncie straciła w zasadzie cechy zabytkowe.

Suchodół także był wsią o średniowiecznej genezie. Obecnie jest to obszar, który zachował zarówno charakterystyczny układ owalnicowy, jak również wyjątkowo duży zasób stosunkowo dobrze zachowanych zagród jednobudynkowych. Z zachowanych obiektów murowanych wspomnieć należy o dwóch budowlach z przełomu XIX/XX w. i z pocz. XX w. - obecnej szkole podstawowej i bibliotece. Charakterystycznym elementem tej podmiejskiej dzielnicy Krosna są także bardzo liczne przydrożne kapliczki.

Zachowana historyczna zabudowa

Obiekty sakralne

Najstarsze istniejące do dziś budowle krośnieńskie to dwa kościoły – kościół parafialny pw. św. Trójcy oraz kościół oo. franciszkanów.

Zespół farny w Krośnie składa się z kościoła pw. Św. Trójcy, dzwonnicy, plebani oraz organistówki. Obecny wygląd fary to głównie efekt przebudowy z lat 40 XVII w. Niemniej jednak elementy średniowieczne zachowały się dość wyraźnie w murach obecnej świątyni zmuszając do dokładniejszych badań tego okresu. Źródła pisane lakoniczne i często nieścisłe niewiele rozstrzygają. Ważniejsza okazała się analiza murów świątyni. Z najnowszych badań wynika, że pierwsza murowana budowla sakralna powstawała w kilku fazach w ciągu wieku XIV i z dużym prawdopodobieństwem można utożsamić ją z pierwszym kościołem parafialnym fundowanym wg tradycji przez Kazimierza Wielkiego w roku 1342. Budowę rozpoczęto od prezbiterium, które początkowo funkcjonowało jako samodzielna budowla sakralna z zakrystią od północy. W latach 60 wzniesiono mury obronne oraz basztę w pobliżu kościoła, której pozostałości wyraźnie widoczne są w przyziemiu części południowo-zachodniej świątyni dzisiejszej. W drugiej połowie XIV w., połączono prezbiterium z wieżą dobudowując pomiędzy nimi obszerny korpus nawowy, którego trójdzielne sklepienie wsparte było na czterech filarach ustawionych na osi. Do tak ukształtowanej budowli w 1 połowie XV w. dodano najpierw kaplicę pw. św. Anny (przed 1402) oraz kaplicę św. Wojciecha (1448), a było to wynikiem rozwoju i bogacenia się miasta. W 1456 r. wybuchł pożar, ale raczej nie był tak groźny w skutkach, jak wcześniej twierdzono. Z dzisiejszych

badania wynika, że sklepienia jednak przetrwały, zachowała się bowiem, jako najstarszy element średniowiecznego wystroju, Grupa Ukrzyżowania z belki tęczowej. Prace kontynuowano na przełomie XV i XVI w. Dobudowano wówczas kaplicę Matki Boskiej Szkaplerznej oraz śś. Piotra i Pawła, ale główny nacisk położono na część prezbiterialną i to właśnie wtedy zastąpiono stare sklepienie późnogotyckim sklepieniem sieciowym. Pociągnęło to za sobą konieczność przemurowania szczytu wschodniego i korpusu nawowego i właśnie w takim stanie kościół przetrwał do 1 połowy wieku XVII, kiedy to rozpoczęto przebudowę w duchu nowożytnym. Dużą rolę, zwłaszcza przy wyposażeniu kościoła, odegrał bp Stanisława Tarło piastujący wcześniej godność kanonika krakowskiego i sandomierskiego. Ok. roku 1540 opuścił on Przemyśl i przeniósł się do Krosna. W czasie kolejnego wielkiego pożaru w roku 1638 prawdopodobnie częściowo uszkodzona została więźba dachowa, ale wnętrze świątyni ocalało. Przyspieszono przebudowę, zmieniono wystrój wnętrza. Prace związane z modernizacją bryły architektonicznej zainicjowane zostały przez ks. Tadeusza Wayglickiego już w 1637 roku. Większość prac sfinansował możny rajca krośnieński Szkot Wojciech Robert Porcjusz. Podstawowym założeniem miało być stworzenie iluzji formy bazylikowej, zrezygnowano zatem ze środkowych filarów dzielących korpus na dwie równe nawy. Przystąpiono do budowy sklepienia kolebkowego z lunetami w nawie głównej oraz krzyżowo-kolebkowego w kaplicach, które odnowiono w nowym duchu. Kaplice śś. Piotra i Pawła zgodnie z założeniami głównego fundatora przekształcono na dwukopułowe mauzoleum rodziny Porcjuszów. Autorem przebudowy był architekt mediolański Wincenty Patroni. Kolejną fundacją Porcjusza była także wczesnobarokowa dzwonnica (1637-1651), trójkondygnacyjna, zwieńczona wydatnym gzymsem wspartym na profilowanych kroksztynach, nakryta monumentalnym, baniastym hełmem. W takiej formie krosnieńska fara przetrwała do początków XX w., kiedy to przeprowadzono jej staranną restaurację odsłaniając wiele zatartych cech i elementów stylowych. Plebania została zbudowana w latach 30 XVII w., jako siedziba Kolegium Mniejszej Bractwa. Usytuowano ją bezpośrednio przy dzwonnicy, na południowy wschód od fary. Jest murowana, piętrowa, częściowo podpiwniczona. Organistówka wzniesiona w XVIII w. zawiera cechy klasycystyczne. Zbudowana jest z cegły oraz bloków kamiennych w dolnych partiach muru, otynkowana, parterowa i częściowo podpiwniczona. Wnętrze przebudowano na przełomie XIX i XX w.

Drugim krosnieńskim obiektem sakralnym, którego początki odnieść można do czasów średniowiecza jest zespół oo. franciszkanów.

Franciszkanie przybyli do Krosna w związku z działalnością misyjną na terenie Rusi

Czerwonej i Mołdawii, która rozpoczęła się jeszcze przed pierwszym najazdem tatarskim. Oficjalnie zakon osiedlił się w Krośnie w 1378 roku, decyzją biskupa przemyskiego Eryka, także franciszkanina. W 1397 r. królowa Jadwiga zatwierdziła nadanie konwentowi ziemi, a Władysław Jagiełło potwierdził to w roku 1407.

Powstanie pierwotnego kościoła franciszkańskiego, zwłaszcza kwestie związane z jego ufundowaniem i lokalizacją, nie są jednoznacznie określone w źródłach, dlatego długo stanowiły przedmiot sporów badaczy. Hipoteza o istnieniu drewnianego kościoła, który spłonął w pożarze w 1400 r. nie da się już obronić. Wg aktualnego stanu badań kościół i klasztor na obecnym miejscu stanął na długo przed 1400 rokiem i przetrwał wspomniany pożar. W tym samym roku franciszkanie zakupili grunt pod rozbudowę kościoła i być może nowych zabudowań klasztornych na skraju murów obronnych między dwiema basztami. Pozyskali również dla sprawy przychylność rajców miejskich ofiarowując środki na ufortyfikowanie miasta w części południowo-wschodniej.

Piotr Łopatkiewicz wyróżnił 5 faz budowy kościoła gotyckiego na podstawie zachowanych relikwów architektonicznych, planów, rysunków i źródeł archiwalnych.

Faza pierwsza obejmuje części kamiennego prezbiterium oraz nieco późniejszy skarbiec (dzisiejsza zakrystia) wzniesionych prawdopodobnie pod koniec XIII w. przez zakład niefranciszkański złożony z osadników z zachodu, sprowadzonych w wyniku akcji kolonizacyjnej biskupstwa lubuskiego po drugim najeździe tatarskim. Kamienne prezbiterium, zdaniem badacza, może być utożsamiane z kaplicą Przemienienia Pańskiego, przy której przez pewien czas funkcjonowała aktywna misyjna placówka franciszkańska. Na północ od kościoła zaczęto wznosić zabudowania klasztorne. Najazd tatarski w latach 1287 – 1288 kończy etap pierwszy. Faza druga to okres napraw i kontynuowania prac w wykonaniu zakładu już franciszkańskiego, a świadczy o tym sposób układania cegły typowy dla realizacji medyanckich.

Faza trzecia obejmuje 2 połowę XIV wieku, kiedy to franciszkanie wznoszą na przedłużeniu skarbcza ceglana kaplicę, której na pamiątkę wezwania pierwszego kościoła nadano nazwę Przemienienia Pańskiego.

W fazie czwartej, czyli w latach 1400-1402, powstały górne partie dzisiejszego prezbiterium oraz jego sklepienie krzyżowo-żebrowe z rzeźbionymi zwornikami. Przetrwało ono do 1872 roku.

W fazie ostatniej wzniesiono pseudohalowy korpus nawowy nawiązujący do realizacji dominikańskich i franciszkańskich we Lwowie. Zrównano posadzkę z prezbiterium podnosząc ją i organizując w tym miejscu krypty grobowe. Nawę i prezbiterium przykryto

wspólnym dachem i poszyto gontem.

W 1 połowie XVII w. dobudowano trzy kaplice: MB Różańcowej, Męki Pańskiej (rozebrana na początku XIX w.) oraz w 1647 r. kaplicę Oświęcimów, która jest dzisiaj jednym z najpiękniejszych zabytków wczesnego baroku w Polsce. Fundował ją Stanisław Oświęcim, dworzanin króla Władysława IV. Zachowała się bez żadnych zmian i uszkodzeń do dnia dzisiejszego. Jest dziełem dwóch włoskich mistrzów: Wincentego Petroniego z Mediolanu – architekta oraz Jana Chrzyciciela Falconiego – sztukatora.

Na początku XVIII w. wzdłuż fasady kościoła, po lewej stronie, ze względu na obraz Matki Boskiej Murkowej dobudowano kaplicę. W 1872 r. podczas pożaru kaplica została zniszczona i rozebrano ją ostatecznie podczas odnowienia kościoła w 1902 r. Pracami kierował konserwator Tadeusz Stryjeński. Wyburzono wówczas część prezbiterium, zrekonstruowano fasadę i przywrócono okna gotyckie.

Fundacja murowanego klasztoru w 1591 r., który powstał z wykorzystaniem murów miejskich, na miejscu wcześniejszego - drewnianego, łączy się z osobą Jerzego Mniszcha. Klasztor w 1638 r. uległ częściowo pożarowi, w wieku XVIII groziła mu ruina. Na początku XIX w. wojsko austriackie wykorzystało południowe skrzydło na magazyn zboża. Dziś jest to wolnostojący, murowany budynek, który wskutek zniszczeń i przeróbek stracił cechy stylowe.

Kościół franciszkański w Krośnie przez wiele lat był niedoceniony przez historyków i historyków sztuki. Po wielu badaniach odkryto, że posiada on dobrze zachowane fragmenty świątyni ze schyłku XIII w. jako jedyny w południowo-wschodniej Polsce. Jest to również przykład najstarszego przesklepienia części nawowej kościoła na naszym terenie.

Kolejny zachowany w Krośnie zespół sakralny pochodzi z czasów nowożytnych.

Zespół klasztorny Ojców Kapucynów z kościołem pw. Podwyższenia Krzyża usytuowany jest na południowy-wschód od rynku. Jego początki łączą się z fundacją rejenta sanockiego Aleksandra Jaworskiego. W 1753 zakupiono działkę, a w 1757 roku przekazano zakonnikom, osadzonym początkowo w kościele św. Jakuba, zakupiony grunt.

Rozpoczęcie budowy przypadło prawdopodobnie na koniec lat 50 bądź początek 60 XVIII w. Najpierw wzniesiono niewielką kaplicę (obecny chór zakonny) oraz część istniejącego do dzisiaj budynku klasztornego. W roku 1770 przybył do Krosna Innocenty Barth wg tradycji pierwszy projektant i kustosz kościoła, odpowiedzialny za jego ostateczny wygląd.

Na początku lat 80 XVIII wieku przerwano prace budowlane ze względu na dekret cesarski o konfiskacie majątków wszystkich klasztorów. Był to najtrudniejszy okres w historii

krośnieńskich kapucynów. Świątynia w stanie surowym czekała na decyzję o ostatecznej likwidacji, która jednak nie nadeszła.

Na początku XIX wieku nadeszło pozwolenie kontynuacji prac. Nawę i prezbiterium nakryto kolebkowym sklepieniem, sprowadzono także malarzy: nieznanego z imienia Smuglewicza i Andrzeja Kucharskiego z Krosna, którzy wykonali malowidła w technice al fresco.

Aktu konsekracji dnia 14 września 1811 dokonał bp przemyski Antoni Gołaszewski, ale nie doczekał jej ojciec Innocenty Barth, który zmarł w 1809 roku. Długi proces kształtowania klasztoru oo. Kapucynów został zakończony. Kolejne działania miały charakter remontów lub przebudów wynikających z aktualnych potrzeb. Równocześnie trwały prace we wnętrzu kościoła związane z odnowieniem malowideł i wymianą wyposażenia ruchomego.

Kościół oo. Kapucynów jest na terenie południowo-wschodniej Polski zjawiskiem wyjątkowym. Rzut, układ przestrzenny i wielkość kościoła spełniają wymagania zawarte w konstytucjach zakonnych, ale nie można tego samego powiedzieć o elewacjach zewnętrznych, jak również o plastycznym wystroju wnętrza. W odróżnieniu od skromnej, modelowej fasady świątyni kapucyńskiej, która posiadać powinna gładko otynkowane ściany urozmaicone jedynie profilowanym gzymsem, delikatne obramienia okien i skromne portale, parawanowa fasada krośnieńska wyraźnie nawiązuje do kościoła Il Gesu w Rzymie.

Odpowiedzialny za tego rodzaju odstępstwa od normy jest ojciec Innocenty Barth, któremu władze dały odpowiednie pełnomocnictwo, a przełożeni wyrazili zgodę na częściową liberalizację przepisów ograniczając się jedynie do zatwierdzenia planu.

Centrum uwagi Bartha skupione zostało przede wszystkim na świątyni. Klasztor zszedł na dalszy plan zarówno na etapie projektowania, jak i realizacji, a dowodem tego może być fakt ukończenia północno-zachodniego skrzydła wg projektu Tomasza Jaźwieckiego dopiero w latach 50. XIX wieku. Założenie całości, przylegającej do kościoła od północno-wschodu, nie odbiega od kapucyńskich norm. Trzy jednakowe boki dziedzińca zgrupowano wokół wirydarza w kształcie litery U, północny bok wyznacza masyw kościoła. Elewacje są gładkie, zwieńczone profilowanym gzymsem, okna wielokwaterowe, bez obramień.

Poza terenem dawnych obwarowań miejskich, na dawnym tzw. Przedmieściu Górnym zachował się drewniany kościół św. pw. Wojciecha. Kościół usytuowany jest w północno-wschodniej części miasta, ok. 1 km od Starego Miasta, po lewej stronie drogi z Krosna do Korczyny. Położony jest na szczycie wzgórza. Na północ od budowli znajduje się współczesna dzwonnica. Plac kościelny wytyczony jest współczesnym ogrodzeniem i

starodrzewiem. Kościół wzniesiony został ok. poł. XV w., a konsekrowany w 1460 r. przez biskupa przemyskiego Mikołaja Błażejowskiego pod wezwaniem św. Jerzego, Wojciecha, Walentego, Dziesięciu Tysięcy Męczenników, Małgorzaty, Heleny i Zofii. Kościół w końcu XVIII w. opuszczony i zaniedbany, zagrożony był całkowitym zniszczeniem. W latach 1855-56 staraniem ks. Leona Świtalskiego, wikariusza krośnieńskiego przeprowadzono remont budowli (dzięki wsparciu finansowemu rodziny Urbańskich z Komborni i Marianny Zygmuntowskiej, dziedziczki Żeglec). Kościół został na nowo poświęcony w 1856 r. W 1903 r. kościół całkowicie przebudowano, według projektu architekta Tadeusza Stryjeńskiego, zachowując ogólne proporcje poprzedniej świątyni (wymieniono i przebudowano podmurowanie, wieńce ścian, konstrukcję dachu i stropów, chór muzyczny, wzniesiono nową wieżyczkę na sygnaturkę, a dach pokryto blachą. Od strony zachodniej dobudowano kruchtę, likwidując wejście od południa). Wyposażenie kościoła poddano restauracji i wzbogacono o nowe elementy. Powtórnie remontowano kościół w latach 1945-1947, po uszkodzeniach spowodowanych działaniami wojennymi.

Kościół jest orientowany. Wybudowany w konstrukcji zrębowej, na kamiennym podmurowaniu, oszalowany dwustronnie deskami w układzie poziomym. Jednonawowy, złożony jest z prezbiterium na rzucie prostokąta zamkniętego od wschodu trójbocznie, z zakrystią od północy oraz szerszej, prostokątnej nawy, z kruchtą od zachodu.

Dach jednokalenicowy, dwuspadowy z czworoboczną wieżyczką na sygnaturkę z latarnią. Trójkątne szczyty szalowane są deskami w układzie pionowym. Kruchta nakryta daszkiem dwuspadowym, zakrystia pulpitem. Pokrycie dachów stanowi blacha.

W prezbiterium i nawie pozorne sklepienia kolebkowe o łuku eliptycznym z zaskrzynieniami i zastrzałami. Prezbiterium oddziela od nawy belka tęczowa wsparta na fazowanych kroksztynach. Chór muzyczny wsparty na dwóch kolumnach z faliście wygiętym ku wnętrzu parapetem. Ściany wewnętrzne szalowane deskami w układzie poziomym, bez dekoracji malarskiej.

Wśród obiektów sakralnych wspomnieć też należy o dawnym zespole kolegium, kościoła i klasztoru jezuitów wzniesionym w XVII w. w obrębie murów miejskich, którego pozostałości zachowały się do dnia dzisiejszego.

Jezuitów sprowadzono do Krosna w 1614 r. Pierwotne, drewniane kolegium wzniesione w latach 1630 – 1634 wzdłuż dawnej ul. Sukienniczej, spłonęło w roku 1638. Fundatorem nowego, murowanego założenia wzniesionego dopiero w latach 1660-1667 był sędzia ziemski sandomierski Stanisław Zaremba. Zachowane do dzisiaj skrzydło wschodnie

zostało wzniesione w międzymurzu fortyfikacji krośnieńskich, skrzydło południowe oparto na wewnętrznym murze obronnym. W miejscu dzisiejszego dziedzińca szkolnego ten sam fundator wznosił kościół dla jezuitów pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Marii.

Od momentu odnowienia kolegium cieszyło się rosnącą popularnością. Rocznie kształciło 250 uczniów prezentując wysoki poziom naukowy. W czasach saskich rozwijało się nadal, skoro w 1760 została erygowana katedra teologii, a w sześć lat później konwikt szlachecki.

W 1773 r. po kasacie zakonu jezuitów kolegium zostało zamknięte, a w jego miejsce, w 1774 r. okupacyjne władze austriackie otworzyły eksjezuickie gimnazjum państwowe. Działo ono zapewne do 1786 r., do powstania szkoły trywialnej, a następnie szpitala wojskowego (od 1806).

W 1807 Austriacy zburzyli kościół jezuicki, a jego wyposażenie, niezwykle cenny zespół sakralnej sztuki barokowej, sprzedano na aukcji. Była to niepowetowana strata dla Krosna.

W 1849 r. pożar strawił częściowo gmach dawnego kolegium. Trzeba dodać, że pomimo likwidacji kolegium, jego tradycje były nadal żywe, a mieszkańcy Krosna nie przestawali wysyłać do władz austriackich petycji z prośbą o odnowienie. Potwierdzeniem tego niech będzie fakt, że jedną z pierwszych inicjatyw samorządu w okresie autonomii było przejęcie pojezuickich ruin. Pod koniec XIX w. najbardziej zniszczone skrzydło południowe zostało odbudowane z wykorzystaniem dobrze zachowanych XVII-wiecznych piwnic dla potrzeb Szkoły Tkackiej.

Budynek dawnego kolegium jezuickiego – dominanta architektoniczna w panoramie miasta od strony południowo wschodniej stanowi ważny element historycznego założenia urbanistycznego.

W granicach administracyjnych obecnego Krosna znajduje się także kościół parafialny dawnej wsi Polanka. Świątynia wybudowana została w latach 1927-1928 według projektu lwowskiego architekta Mariana Osińskiego. Budowlę zaprojektowano jako kompleks złożony z kościoła, plebanii, ogrodzenia i zieleni. Kościół otoczony jest wysokim ceglany murem z osiowo usytuowanymi w obwodzie dwoma kaplicami połączonymi z kościołem podcieniowymi przewiązkami. Bryła kościoła zdominowana przez wysoki dwuspadowy dach z czworoboczną ostrosłupową wieżą od frontu zwieńczoną pseudoizbicą stanowi ciekawy i charakterystyczny element zabudowy dawnej wsi.

Pałac biskupi w Krośnie

Pierwsza wzmianka o dworze biskupim pochodzi z 1389 roku. Wg tradycji bp Eryk z Winsen, ze względu na dobre ufortyfikowanie Krosna, zdecydował wówczas o zakupieniu drewnianego domu, który na wypadek zagrożenia miał spełniać funkcję rezydencji biskupiej. Następcy Eryka rozbudowali budowlę. Jak wynika ze źródeł pisanych w 1524 roku w związku z najazdem tatarskim schronił się tu biskup przemyski, a w roku następnym kapituła przewiozła do pałacu swoje archiwum.

Prawdopodobnie z inicjatywy biskupa Tarły drewniany dwór przebudowano w duchu renesansowym. Relikty z tego czasu zachowały się w dolnych partiach skrzydła południowo-wschodniego dzisiejszego pałacu, jego piwnicach i fragmentach parteru. Najstarszą częścią pałacu jest właśnie skrzydło południowe.

Czasowa siedziba biskupów przemyskich w Krośnie istniała aż do 1624 roku, kiedy to biskup Achacy Grochowski urządziwszy i ufortyfikowawszy pałac biskupi w Brzozowie, pałac krośnieński darował kapitule przemyskiej. Kapituła w 1630 r. sprzedała go kasztelanowej połanieckiej Zofii z Ligęzów Skotnickiej, która po pożarze w 1638 roku rozbudowała go o piętrowe skrzydło zachodnie. Zachowały się do dziś w tej części pierwotne sklepienia kolebkowe z lunetami oraz amfiladowy układ komunikacji poziomej. Z czasów Skotnickiej pochodzi także: przesklepiona sień przejazdowa prowadząca na dziedziniec oraz portal bramny z figurą Chrystusa Króla w niszy środkowej na trójkątnym przyczółku ponad nim. Przyczółek flankują dwa kute z piaskowca kartusze: Jana Skotnickiego po lewej stronie z herbem Grzymała II, Junosza, Gozdawa i Poraj oraz po prawej stronie z herbami Półkozic, Trąby i Leliwą – odnoszącymi się do Zofii z Ligęzów Skotnickiej.

Po przebudowie, zakończonej w roku 1646, budynek zyskał formę miejskiego pałacu. Jest murowany, piętrowy, podpiwniczony, trójskrzydłowy z głównym korpusem od ulicy. W pomieszczeniach posiada sklepienia kolebkowe, w piwnicach kolebkowe z lunetami. W głównym budynku znajduje się sień przejazdowa na dziedziniec. W XVII w. od północy dostawiono jeszcze drewniane zabudowania gospodarcze, które w 2 połowie wieku XVIII rozebrano, a w XIX w. wzniesiono w tym miejscu zachowane do dzisiaj skrzydło murowane. Ostatecznie po wielu przebudowach pałac stracił wiele cech stylowych. W związku z przemianami architektonicznymi należy zaznaczyć, że budowla w przeszłości włączona była bezpośrednio w system fortyfikacji miasta. Fragmenty średniowiecznych murów obronnych oraz baszt pochodzących z XVI wieku zostały w ostatnich latach odkryte i zakonserwowane.

Od połowy XVII wieku pałac kilkakrotnie zmieniał właścicieli. Zofia przekazała go ufundowanemu przez siebie kolegium Rorantystów przy krośnieńskiej farze, potem przeszedł

w ręce kolegium wikariuszy. W 1841r. budynek zagrożony ruiną sprzedano mieszczaninowi Józefowi Dembowskiemu, a od 1873 stał się własnością miasta. Od tego czasu “pałac biskupi” był siedzibą szkoły tkackiej, poczty, urzędu podatkowego oraz seminarium nauczycielskiego. Dziś gospodarzem obiektu jest Muzeum Podkarpackie.

Mury obronne

Mury obronne Krosna rozpoczęto wznosić już w latach 60. XIV w. z fundacji Kazimierza Wielkiego. Badacze przypuszczają, że najwcześniej został zrealizowany odcinek muru w sąsiedztwie kościoła farnego i przyszłego pałacu biskupiego. W obwód murów obronnych włączona została wieża-dzwonnica ówczesnego kościoła farnego, której przyziemie zachowało się w narożniku południowo-zachodnim kościoła. Do końca XIV wieku zrealizowany został najprawdopodobniej jedynie odcinek od późniejszej bramy Krakowskiej do linii wschód-zachód na wysokości obecnych ulic Zjazdowej i Blich. Zapewne do połowy XV wieku zakończony został I etap budowy fortyfikacji, kiedy to powstał pełny obwód obwarowań, w większości murowanych. W tym też czasie wzniesiono zapewne dwie bramy: Karkowską od północnego zachodu i Węgierską od południowego wschodu. Krośnieńskie fortyfikacje posiadały baszty, których wedle oceny badaczy mogło być w okresie do połowy XV w. – pięć. Dwie z nich zostały zlokalizowane w trakcie badań archeologicznych – pierwsza usytuowana w sąsiedztwie pałacu biskupiego, druga w pobliżu późniejszego kolegium jezuitów. Trzecia baszta istniała obok kościoła farnego (od strony pd.-zach.). Źródła wzmiankują też dwie baszty w sąsiedztwie zespołu oo. franciszkanów (najprawdopodobniej były to baszty drewniane). Były to baszty na planie prostokąta przyscienne. Obwarowania Krosna posiadały też basztę o formie półkolistej, której relikty odkryto w sąsiedztwie zabudowań kolegium jezuickiego. Ówczesne fortyfikacje miasta wzmocnione były dodatkowo wałami i fosami. W XVI w. rozpoczęto wznosić w Krośnie zewnętrzny murowany obwód warowny. W końcu XVI wieku Krosno należało do najlepiej ufortyfikowanych miast polskich. Wojny szwedzkie, zubożenie miasta w 2 poł. XVII w. spowodowały destrukcję i stopniową destrukcję fortyfikacji. W trakcie rozbudowy kolegium jezuickiego w latach 60. XVII w. południowy fragment muru wewnętrznego został rozebrany. W źródłach archiwalnych z XVIII w. zachowały się informacje o złym stanie krośnieńskich murów obronnych, o ich częściowej rozbiórce i wykorzystaniu przy reperacjach kościoła farnego, o rozbiórce muru zewnętrznego w pobliżu zabudowań jezuickich oraz o niwelacji w tym obszarze wału i fosy. Prace rozbiórkowe w sposób planowy nastąpiły po I rozbiorze Polski.

Obiekty użyteczności publicznej

Jak opisano powyżej urbanistyczny rozwój Krosna następował w dwóch kierunkach: na południe, gdzie powstała większość budynków użyteczności publicznej oraz na północny-zachód, w obszarze między dworcem kolejowym, a starą częścią miasta. Zabudowa ciągła (kamienice) znajduje się w większości na terenie wzgórza staromiejskiego. Poza tym obszarem przeważają wolnostojące domy w ogrodach.

Obiekty użyteczności publicznej cechuje duża różnorodność form, skali założenia oraz rozwiązań architektonicznych. Usytuowanie, kompozycja, rozplanowanie funkcji uzależnione były przeważnie od kształtu działki.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, że miasto rozwijało się przez cały okres autonomii nie dysponując całościowym planem urbanistycznym i dopiero w roku 1928 podpisano w tym celu umowę z inż. Romanem Felińskim. Przede wszystkim uporządkowano centrum miasta, sprostowano i poszerzono istniejące ulice, zwłaszcza Lwowską, powstały pomniki, obiekty komunalne, parki, uregulowano także koryto Wisłoka.

Większość architektów na stałe związanych z Krosnem lub przebywających tu przez dłuższy czas, wywodziła się ze środowiska krakowskiego. Do najważniejszych należą: Wiktor Sikorski, Jan Skóra, Stanisław Bergman (rodowity mieszkaniec Krosna), Alfons J. Kołder, Eugeniusz Ronka.

U progu autonomii władze podjęły dla miasta szereg ważnych decyzji i działań. Pierwszą większą inicjatywą samorządową stało się przejęcie ruin pojezuickiego kolegium zniszczonego przez pożar w roku 1849. Rada Miejska planowała założyć tu gimnazjum klasyczne, ale w rezultacie skończyło się na czteroklasowej męskiej Szkole Głównej oraz czytelni miejskiej zaprojektowanych przez Karola Gregorego i obejmujących tylko fragment ruiny. Resztę, zajął Gmach Krajowej Szkoły Tkackiej wzniesiony dopiero w latach 90 XIX w. (inż. Wiktor Sikorski).

Zupełnie nowym, murowanym obiektem użyteczności publicznej był dworzec kolejowy, zbudowany w 1883 roku (w 1886 roku dobudowano kryty peron). To właśnie dzięki linii kolejowej oraz rozwojowi przemysłu naftowego w latach 80. XIX w. nastąpił znaczny rozkwit miasta, co od razu przełożyło się na nowe realizacje budowlane.

Przykładem na to była siedziba Towarzystwa Zaliczkowego, wspierającego rozwój rzemiosła i przemysłu. Ten elegancki, neorenesansowy budynek zaprojektował Adolf J. Stapf z Tarnowa. Pod względem użytych rozwiązań architektonicznych i dekoracyjnych budynek stanowi typowy przykład jego twórczości, opartej w głównej mierze o formy renesansowe.

Prace budowlane w latach 1893-1894 wykonała firma Eugeniusza Ronki. Fryz sgraffitowy z podobiznami założycieli budynku namalował Franciszek Daniszewski, któremu przypisywano również autorstwo budynku Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” realizowanego w latach 1898-1899. Historyzująca dekoracja tegoż okazałego, piętrowego założenia, ograniczona była do trójkątnego zwieńczenia środkowego ryzalitu godłem towarzystwa. Późniejsze przebudowy oraz powojenny remont zatarły pierwotny wygląd „Sokoła”.

Duży nacisk położono na budynki oświatowe, a główną rolę odegrał w tej kwestii społecznik i zasłużony burmistrz miasta Feliks Czajkowski. Na przełomie wieków na przeciwnych stronach nowopowstałej ul. Seminaryjnej (ob. P. Skargi) wzniesiono dwa budynki szkolne. Pierwszy z nich to zwieńczone szczytami neogotyckimi Państwowe Seminarium Nauczycielskie Męskie, wzniesione w latach 1898-1899, którego projekt wykonał budowniczy Bałaban, ale do zaprojektowania fasady i nadzoru nad jej wykonaniem zaproszono Teodora Talowskiego. Drugi z gmachów szkolnych przeznaczony dla Wyższej Szkoły Realnej wzniesiony został w postaci strojnej, eklektycznej budowli. Zaprojektował ją w 1903 r. Bolesław Mańkowski, a w 1905 r. zrealizowała spółka budowlana antoniego Fleischa, Gracjana Jaworskiego i Oskara Łozińskiego. Równocześnie udało się przeznaczyć część funduszy na sfinalizowanie budowy szkoły żeńskiej, która w 1903 r. stała się nieopodal rynku, a jej projektantem i budowniczym był inż. Wiktor Sikorski. W 1904 r. oddano do użytkowania internat Seminarium Nauczycielskiego Męskiego, usytuowany tuż obok seminarium przy ul. Seminaryjnej. W końcu XIX w. z inicjatywy Wydziału Powiatowego wybudowano też Krajową Szkołę Rolniczą w Suchodole. Powstał duży kompleks obiektów złożony z gmachu szkoły, internatu, domu dla nauczycieli, budynku mleczarni, stodoły oraz budynku inwentarskiego. Obecnie budynki te, zlokalizowane przy ob. ul. Dmochowskiego pozostają nieużytkowane.

Wśród ważnych dla miasta instytucji, oprócz budynku szpitala powszechnego, wymienić należy jeszcze Towarzystwo Mieszczańskie „Zgoda”, którego zadaniem było podnoszenie poziomu kulturalnego i ekonomicznego społeczeństwa. Jego siedzibę dzieloną także z Cechem Wielkim Rzemieślników usytuowano między Pałacem Biskupim, a istniejącą XIX – wieczną zabudową. Budynek wzniesiony został w 1909 roku. Autor budynku nie jest znany.

Do ostatnich długo wyczekiwanych obiektów użyteczności publicznej, które zbudowano w mieście przed I wojną światową należą okazałe gmachy Rady Powiatowej oraz Sądu Powiatowego. Pierwszy z nich wzniesiony został w latach 1903-1904 według projektu

Oskara Łozińskiego. Odbывwały się tu posiedzenia reprezentacji powiatu, w części parterowej działał urząd pocztowy i telegraficzny. Gmach sądowy zbudowano w latach 1910-1913 wg projektu krośnieńskiego inż. Stanisława Bergmana. Jest to budynek historyzujący o formach późnego renesansu i manieryzmu.

Autorem ochrony ss. Józefitek z tego samego dziesięciolecia jest prawdopodobnie Jan Sas Zubrzycki. Kamienne inkrustacje oraz "romańskie" biforia wybudowanej tu kaplicy decydują o historyzującej, choć nieco przestarzałej formie obiektu.

W okresie międzywojennym powstawały kolejne ważne budynki użyteczności publicznej m. in. Szpital zakaźny (1925), Ubezpieczalnia Społeczna (1933) – prawdopodobnie dzieło Stanisława Bergmana oraz budynek domu kultury „Górnik” – także przypisywane S. Bergmanowi. W 1933 roku oddano do użytku burzę dla młodzieży gimnazjalnej przy ob. ul. Szpetnara.

Kamienice

Pierwotny XIV- wieczny plac targowy – zwany w źródłach ratuszowym- mieścił się najprawdopodobniej między kościołem farnym, a późniejszym pałacem biskupów przemyskich. Trwała zabudowa rynku powstała w XV wieku i z tego czasu pochodzą najstarsze jego fragmenty.

Na środku rynku istniały dwa obiekty: wcześniej wybudowany gotycki dom wójta z połowy XIV wieku (w zachodniej części) i późniejszy renesansowy ratusz z początków XVI wieku (po wschodniej stronie rynku). Obrys murów obydwu budowli, odkrytych w trakcie badań archeologicznych w latach 1999-2000, został zaznaczony na powierzchni płyty rynku.

Dzisiejszy rynek to prostokątny plac, siedmiowylotowy, z główną trasą biegnącą przez jego środek, przecinającą pierzeję południową i północną. Obie te pierzeje zabudowane są kamienicami z charakterystycznymi podcieniami, które tworzą swoistą atmosferę. Z wieków XVI i XVII zachowały się dość dobrze dwa ich odcinki w pierzei południowej między ul. Franciszkańską i Sienkiewicza i w północnej między ul. Słowackiego i Piłsudskiego. Podcienia kamienic pierzei południowej między ul. Sienkiewicza i Kazimierza Wielkiego są już tylko próbą rekonstrukcji zrealizowaną na przełomie XIX i XX wieku. Pożar z 1893 roku zniszczył drewniane podcienia pierzei zachodniej. Odbudowane kamienice otrzymały formy neostylowe.

XVI i XVII – wieczne kamienice wielokrotnie przebudowywano, zwłaszcza w XIX wieku. Wszystkie są podpiwniczone, w niektórych piwnicach zachowały się kamienne portale. W znaczący sposób zabudowa przyrynkowa zmieniła oblicze w ostatnim

dziesięcioleciu XIX w. Wybudowano wówczas kilka nowych kamienic, istniejące zostały nadbudowane o jedną kondygnację, zlikwidowano gontowe pokrycia dachów. Po pożarze w 1893 r., który największych strat dokonał w zachodniej pierzei rynku zlikwidowano w tej części istniejące tu wcześniej drewniane podcienia.

Wśród kamienic przyrynkowych na uwagę szczególną zasługuje kamienica nr 7, zwana Wójtowską. Powstała w XVI wieku w wyniku rozbudowy wcześniejszego drewniano-murowanego domu i w następnych wiekach była gruntownie remontowana i przekształcana. Od XVI do XIX stanowiła własność mieszczan krośnieńskich m. in. Hieronima Stano - rajcy miejskiego odpowiedzialnego za przebudowę renesansową. Z tego okresu pochodzą cztery kamienne kolumny jońskie oraz bogaty renesansowy portal z piaskowca złożony z półkolistej arkady wspartej na filarach zdobionych konchowymi niszami, wolutami i ornamentem groteskowym. W zwieńczeniu portalu znajduje się tarcza z orłem zygmunto-wskim z przeplecioną literą S podtrzymywana przez dwa lwy. W kluczu arkady widoczna jest tarcza z gmerkiem i literami IS odnoszącymi się być może właśnie do właściciela (Ieronima) bądź do budowniczego krośnieńskiego Jana Schelnera. Warto zwrócić uwagę na wmurowany filar przyścienny – pręgierz.

U zbiegu rynku i ul. Franciszkańskiej znajduje się kamienica nr 5. To tzw. *Curia Praetoriana* mieszcząca na początku XVI wieku siedzibę Rady Miejskiej. W XVI w. posiadała zapewne drewniany podcień i piętro. Zrujnowana w XVII w. została odbudowana w 1 połowie XVIII w. otrzymując murowane podcienia i murowane piętro.

Dwie kamienice w pierzei południowej (nr 13 i 14) jeszcze w początku XX w. były budynkami parterowymi. Kamienica nr 9 (narożna z ul. Sienkiewicza) jest jedynym dwupiętrowym budynkiem zlokalizowanym w rynku. Powstała zapewne na zrębie XVI-wiecznym, zbudowana w XIX w. i znacząco przebudowana na początku XX w. (wówczas to nadbudowano II piętro i zwężono budynek likwidując jedną arkadę podcieni).

Kamienice pierzei zachodniej, w większości o XVI-wieczne, dzisiejszy wygląd zyskały w końcu XIX w. w trakcie odbudowy po pożarze. Jedynie kamienica nr 22 (narożna z ul. Zjazdową) jest późniejsza – powstała dopiero na początku XX w.

W pierzei północnej znajduje się m.in. kamienica nr 27, która w połowie XVII wieku stanowiła własność Wojciecha Portiusa, bogatego rajcy krośnieńskiego, komendanta obrony miasta w czasie potopu szwedzkiego, fundatora i inicjatora wielu przedsięwzięć architektoniczno – artystycznych. Zachował się kamienny portal z arkadą o późnorenesansowym podłuczu zdobionym kasetonowymi płycinami z rozetami. W kluczu portali widnieje data 1640 i litery RP (Robert Porcjusz) oraz AP (Anna Porcjuszowa).

Kamienicę gruntownie przebudowano w 1908 roku.

Pozostałe kamienice usytuowane na terenie Starego Miasta pochodzą w większości z końca XIX i początków XX wieku. Stylistycznie reprezentują historyzm (względnie secesję). W znakomitej większości nie zostały one znacząco przekształcone, zachowały swoją pierwotną bryłę, podziały elewacji, mniej lub bardziej dekoracyjnie opracowaną dekorację architektoniczną elewacji oraz zabytkową stolarkę i żeliwne elementy wystroju w postaci balustrad balkonów, schodów wewnętrznych itp. W tej grupie obiektów zabytkowych wymienić warto m.in. kamienice: ul. Słowackiego 2/Blich 1, Franciszkańska 3, 10, 13, 15, Franciszkańska 17 Kapucyńska 3, Kapucyńska 7, Pl. Konstytucji 3 Maja 3, Pl. Konstytucji 3 Maja 4/ Czajkowskiego 1, Ordynacka 1, Piłsudskiego 8, 11, 15, 51, ul. Słowackiego 4, 9

Na wyraźne odnotowanie zasługuje również zasób obiektów pochodzących z okresu międzywojennego, stanowiących na ogół dobre przykłady architektury modernistycznej. Na zasób ten składają się m.in. kamienice: Franciszkańska 19, Kazimierza Wielkiego 1, 2, Krakowska 122, Ordynacka 5, Sienkiewicza 13, Słowackiego 6, Staszica 21, 23.

Wille i domy w ogrodzie

Cechą wspólną wszystkich krośnieńskich willi jest ich malowniczość wynikająca w dużej mierze z konfiguracji terenu, lokalnych tradycji i indywidualnych predyspozycji architektów. Mimo niezwyklej różnorodności form i stylów można na ich przykładach uchwycić proces kształtowania się nowoczesnej architektury, czego podjęła się Barbara Sanocka.

Większość domów powstałych w Krośnie na przełomie XIX i XX w., jak wynika z jej ustaleń, reprezentuje typ budynku parterowego na planie prostokąta z niewielkim ryzalitem środkowym w elewacji górnej, wzniesionego z cegły o detalu wykonanym w kamieniu lub jasnym tynku i cokole oblicowanym piaskowcem. Pokrywa je dach dwuspadowy. Z reguły posiadają dwa wejścia: do pomieszczeń ogólnodostępnych od ulicy oraz do pomieszczeń prywatnych od ogrodu. Geneza tego typu założeń tkwi w budownictwie dworowym. Modyfikacje powyższego schematu były uzależnione od pomysłu właściciela lub inwestora. Wymienić należy jako przykład m. in. przy ul. Lewakowskiego dawny dom J. Mrówki czy T. Bonieckiego. Charakterystyczny był tu sztywny schemat kompozycji bryły i dyspozycji wnętrza.

Przełom XIX i XX w. przyniósł nawiązania do „malowniczego eklektyzmu” występujące w Galicji pod wpływem architekta Teodora Talowskiego. Charakterystycznymi cechami oprócz przemieszania stylów są tutaj: nieregularność bryły, kontrastujące ze sobą

barwy i materiały oraz usytuowanie blisko natury. Wśród krośnieńskich założeń mieszczących się w tym nurcie wymienić można dwa domy zaprojektowane przez Jana Sasa Zubrzyckiego, należące do krośnieńskich artystów, stąd koniecznym elementem jest tu pracownia. Pierwszy z nich należał do rzeźbiarza Andrzeja Lenika (ul. Lwowska), kolejny, przy ul. Staszica był własnością malarza Stanisława Bergmana.

W drugim dziesięcioleciu XX w. krośnieńskie wille stają się mniej dekoracyjne, a ich architektura jest bardziej spokojna i klarowna. Nawiązania do stylów historycznych są mocno uproszczone, jak np. w willi L. Słotwińskiego przy ul. Staszica wg planów Jana Skóry, czy willi Zdanowiczów przy ul. Wojska Polskiego. W obu przypadkach charakterystyczne jest natomiast funkcjonalne rozwiązanie wnętrza.

Wille wzniesione po 1918 nawiązują także do wykształconego ok. 1910 r. wzorca dworku barokowo – klasycystycznego. Elementy stylu zakopiańskiego pojawiają się sporadycznie, co może dziwić ze względu na silne oddziaływanie tu środowiska krakowskiego i stosunkowo niedużą odległość od Zakopanego. Bardzo dobrym przykładem realizacji stylu dworkowego w duchu klasycyzującym ze względu na symetryczność kompozycji, umiar, powściągliwość i przejrzystość form, jest willa Dunikowskiego projektu Bergmana przy ul. Prochownia.

Awangardowa architektura, która po roku 1925 rozwinęła się niemalże w całej Europie, na terenie Krosna nie pojawiła się nigdy w swej skrajnej postaci. Najbliżej założeń funkcjonalizmu jest dom własny młodego wówczas architekta Alfreda Kołdera przy ul. Lwowskiej lub willa mecenasa Ćwioka przy ul. Walslebena.

Budownictwo drewniane

Z pokaźnego zasobu dawnego budownictwa drewnianego występującego we wsiach przyłączonych obecnie do Krosna - Białobrzegów, Krościenka Niżnego, Polanki, Suchodołu, Turaszówki a także z terenów dzielnic miejskich i przedmiejskich zachowały się do dzisiaj nieliczne domy, chałupy i budynki gospodarcze z XIX i pocz. XX w. Powszechnie występujące kiedyś na prawie całym obszarze dzisiejszego Krosna zagrody jednobudynkowe nie stanowią obecnie jakiejś szczególnie licznej grupy. Można je spotkać w formie mniej lub bardziej przekształconej, ze zmienioną najczęściej funkcją pomieszczeń gospodarczych, wymienioną stolarką okienną i drzwiową, a także zmienioną formą dachów. Te najstarsze, zachowane jeszcze przykłady, wznoszone były na obłap z dużych, przepołowionych bali drewnianych, niekiedy przeplatanych okrągłakami z nierównymi ostatkami, najczęściej mieszczące pod jednym dachem część mieszkalną oraz gospodarczą - niewielką stodołę z

boiskiem oraz oborę. Niektóre z tych obiektów zachowały się jeszcze w stosunkowo dobrym stanie, chociaż w przypadku kilku najstarszych zachowały się jedynie izby mieszkalne podczas gdy pozostałe części budynku poddane zostały gruntownym przekształceniom. Inny typ – zagroda wielobudynkowa spotykana kiedyś przede wszystkim na obszarze Turaszówki już w zasadzie nie występuje. Zdobnictwo ostatków tragarzy, piątek krokwi, szczytów w budynkach starszych w zasadzie nie występuje. Przeważają proste deskowania szczytów o skromnie wyrzynanych dolnych końcach desek.

Późniejsze budownictwo drewniane (lata 20-30. XX w.) charakteryzuje się znaczną różnorodnością form i zdecydowanie większym indywidualizmem. Przejawia się to nie tylko w stosowanych formach dekoracyjnych, ale również w rozwiązaniach konstrukcyjnych i przestrzennych. Zagrody jednobudynkowe już w zasadzie nie występują. Pojawia się dom mieszkalny, najczęściej dwutraktowy. Obok często dekoracyjnie traktowanych, silnie przeszklonych, niekiedy olbrzymich ganków, okien o bogatych podziałach wewnętrznych, z odcinkowo kształtowanymi szczeblinami i niekiedy rzeźbiarsko traktowanych drewnianych ramach, naśladujących formy okien występujących w budynkach murowanych, listwach imitujących nadokienniki, wprowadza się duże okna zgrupowane przy narożnikach ścian. Warto jeszcze wspomnieć o osobliwej dekoracji ostatków płatwi.

Zachowane chałupy drewniane posiadają obecnie w zdecydowanej większości dachy dwuspadowe - co naturalnie jest wynikiem późniejszych przekształceń formy dachu. Powszechne do k. XIX w. dachy czterospadowe występują obecnie sporadycznie, przy czym odnotowano tylko jedną chałupę krytą strzechą (ul. Szuby 38).

III. 2. Zabytki ruchome

Charakterystyka ogólna

Zasób zabytków ruchomych Krosna można podzielić na cztery podstawowe grupy ze względu na miejsce występowania. Zasadnicza i najbardziej wartościowa to zabytki należące do wyposażenia świątyń i klasztorów. Kościoła farnego pw. św. Trójcy (który był świątynią mieszczaństwa krośnieńskiego i ono było głównym mecenasem kościoła), kościoła i klasztoru oo. Franciszkanów (gdzie mecenat sprawowała szlachta), kościoła i klasztoru oo. Kapucynów, d. kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha, kościoła parafialnego pw. NMP Królowej Polski, kaplicy Emaus. Druga nie mniej istotna, wartościowa dla miasta i regionu zgromadzona jest w muzeach: Muzeum Podkarpackim, Muzeum Rzemiosła, Muzeum

Motoryzacji, Muzeum Misyjnym Sióstr Klawerianek. Kolejną stanowią nagrobki krośnieńskich nekropolii: Starego Cmentarza, cmentarza przy ul. Stefana Wyszyńskiego, kirkutu. Ostatnia to pomniki, kapliczki oraz figury przydrożne położone na terenie miasta.

Na tle wyżej zarysowanego zasobu zabytków ruchomych Krosna na pierwsze miejsce wybija się wybitnej klasy wyposażenie farnego kościoła p.w. św. Trójcy, będące pomnikiem hojnego mecenatu artystycznego krośnieńskiego mieszczaństwa. Wyjątkowe miejsce zajmuje tu postać Roberta Wojciecha Portiusa, bogatego mieszczanina krośnieńskiego, pochodzenia szkockiego, fundatora kaplicy św. Piotra i Pawła oraz wielu elementów wyposażenia krośnieńskiej fary.

Zabytki ruchome znajdujące się w zbiorach kościelnych

Malarstwo monumentalne

W 1994 r. czasie prac konserwatorskich prowadzonych przy nagrobku Barbary z Kamienieckich Mniszchowej w prezbiterium kościoła franciszkanów natrafiono na ślady polichromii na ścianie za monumentem. W wyniku przeprowadzonych badań konserwatorskich zostały odkryte najstarsze zachowane na terenie Krosna malowidła. Odsłonięto dwie zróżnicowane chronologicznie, nałożone na siebie warstwy. Pierwsza, starsza przedstawiająca Męczeństwo św. Sebastiana, datowana jest na ok. 1400 r. Druga młodsza, interpretowana jako malowane epitafium Jana Kamienieckiego z przedstawieniem Adoracji św. Anny Samotrzcę powstała prawdopodobnie po roku 1513. Próba rozdzielania warstw polichromii mogłaby spowodować ich uszkodzenie, dlatego zdecydowano na ukazanie II warstwy, którą translokowano na ścianę kaplicy.

Z zakresu malarstwa monumentalnego należy także wymienić fragmenty XVI wiecznej dekoracji malarskiej kaplicy Matki Boskiej Szkaplerznej i zakrystii kościoła farnego w Krośnie datowane na ok. 1541 r. W kaplicy przedstawiono sceny z Ewangelii i apokryfów, ornament kandelabrowy, natomiast w zakrystii są to interesujące późnogotyckie-renesansowe dekoracje roślinne wzorowane na ówczesnych zielnikach.

Stylistykę późnobarokową reprezentuje, wykonana przez miejscowego malarza Andrzeja Kucharskiego oraz Antoniego Smuglewicza w 1808 r., w stylu iluzjonistyczno-klasycystycznym polichromia w kościele Kapucynów. Autorstwa tychże jest również polichromia w chórze klasztornym, której odkrywki zostały ukazane podczas prac badawczych w 2003 r. Z końca XIX w. pochodzi polichromia figuralna prezbiterium świątyni franciszkańskiej autorstwa popularnego wówczas rzeszowskiego malarza Jana Tabińskiego. Na przełom XIX/XX w. datuje się neobarokową polichromię w kaplicy pw. Matki Bożej

Różańcowej przy tym kościele. Interesującym przykładem XX-wiecznej sakralnej polichromii figuralnej jest realizacja Wojciecha Sawilskiego w kościele p.w. NMP Królowej Polski na przedmieściu Polanka.

Poza architekturą sakralną dekoracje ścienne ozdabiały również domy prywatne oraz budynki użyteczności publicznej. Z początku XX w. pochodzą fragmenty polichromii w domu malarza Stanisława Bergmana (ucznia Stanisława Matejki) przy ul. Staszica 1 autorstwa artysty.

Zachowały się również w mieście sgraffitowe dekoracje elewacji zewnętrznych budynków. Na dawnym budynku Towarzystwa Zaliczkowego (bud. 1893-1894) dekorację o tematyce naftowej i tkackiej wykonał Franciszek Daniszewski. W tej technice ozdobiona jest również elewacja domu mieszkalnego (1898-1899, 1908) rzeźbiarza Andrzeja Lenika wykonana przez właściciela wraz z Sewerynem Bieszczadem, a przedstawiająca personifikacje sztuk pięknych z łacińską sentencją.

Malarstwo

Najcenniejszym dziełem sztuki średniowiecznej na terenie Krosna jest późnogotycki, malowany na desce obraz Koronacji Matki Boskiej znajdujący się w kościele farnym (przed 1480 r.). Na ok. 1500 datuje się kolejne dzieło - obraz Matka Boska z Dzieciątkiem w typie *Hodegetrii* z tegoż kościoła.

Malarstwo XVI wieczne to m.in. wczesnorenesansowy obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem tzw. Piekarskiej z fary z kaplicy Matki Boskiej Szkaplerznej. Bardzo bogato przedstawia się malarstwo XVII wieczne na terenie Krosna. Wiele przykładów dostarcza kościół farny pw. Trójcy Świętej. W ołtarzu głównym znajduje się cenny obraz Adoracja Trójcy Świętej i Matki Boskiej przez Wszystkich Świętych przypisywany Tomaszowi Dolabelli. Natomiast na ścianach kościoła umieszczono wyjątkowy zespół ponad dwudziestu obrazów mający dużą wartość artystyczno-historyczno-obyczajową o charakterystycznych dla tego okresu cechach aktualizacji i aktualizmu. Znamienną rzeczą jest, że przetrwał w całości po dzień dzisiejszy oraz to, iż obrazy sztalugowe w swoich kształtach ściśle dopasowane do podziałów architektonicznych mają w zasadzie pełnić funkcję jaka była zarezerwowana dla polichromii. Ważnym przykładem typowego portretu sarmackiego są przedstawienia Porcjuszów w kaplicy tej rodziny.

Wartościowe przykłady XVII-wiecznego malarstwa znajdziemy także w kościele franciszkanów np. w ołtarzu w kaplicy Oświęcimów obraz Wskrzeszenie Piotrawina przez św. Stanisława ze sportretowanymi postaciami rodziny Oświęcimów. Interesujący przykład

malarstwa religijnego z mocnym akcentem świeckim wyrażonym w przedstawionych osobach tego zasłużonego dla Krosna rodu. W tejże kaplicy znajdują się również wysokiej klasy portrety członków rodziny fundatora przypisywane m.in. Bartłomiejowi Stroblowi.

Należy także wymienić czczony obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem tzw. Murkowej z kościoła oo. franciszkanów. Pierwotnie znajdujący się na elewacji kościoła, we wschodniej części elewacji frontowej, został w wyniku coraz szerszego kultu jakim obdarzano przedstawienie przeniesiony do ołtarza głównego w 1779 r. W 2007 r. przypadła 350 rocznica zawierzenia Matce Boskiej Murkowej miasta Krosna.

Wspomniany już malarz Jan Tabiński (1837-1915), który pozostawił po sobie wiele realizacji religijnych na terenie ówczesnej diecezji przemyskiej, w Krośnie wykonał także Stacje Drogi Krzyżowej znajdujące się w kościele farnym oraz obrazy w ołtarzach bocznych w świątyni oo. Kapucynów.

Rzeźba

Omawiając rzeźbę na terenie Krosna w pierwszym rzędzie należy wymienić przykłady realizacji gotyckich: znajdujące się w krośnieńskiej farze – Grupa Ukrzyżowania z tęczą (1 ćw. XVI w.) Madonna z Dzieciątkiem z ołtarza bocznego oraz figura nieznanej świętej (1 ćw. XVI w.). Na I poł. XVI w. datuje się rzeźbę św. Mikołaja w kościele św. Wojciecha.

Bardzo dobrze prezentuje się zbiór rzeźby barokowej. Okres wczesnego baroku reprezentują rzeźby nastaw ołtarzowych fary pochodzących z ok. połowy XVII w. Z początku XVIII w. pochodzi jeden z największych w południowej Polsce zespół płaskorzeźbionych w drewnie, figuralnych antepediów z kościoła farnego i z kościoła św. Wojciecha.

Opis plastyki nagrobnej w ramach rzeźby ograniczymy do nagrobków umieszczonych w świątyniach. Nagrobki zgromadzone na cmentarzach zostały scharakteryzowane w ramach omówienia nekropolii. W kościele farnym znajduje się najstarszy na terenie Krosna przykład sztuki sepulkralnej w postaci późnogotyckiej heraldycznej tablicy nagrobnej biskupa Stanisława Tarły (1 poł. XVI). Z tej świątyni pochodzi również wczesnobarokowy nagrobek Jana i Zofii z Lizęgów Skotnickich (1 ćw. XVII w.), architektoniczny z przedstawionymi klęczącymi postaciami kolatorów krośnieńskiej fary.

Duże znaczenie dla sztuki polskiej posiadają architektoniczne nagrobki z kościoła franciszkańskiego, począwszy od nagrobka Jana Kamienieckiego (ok. 1560-73) – najstarszego sygnowanego dzieła włoskiego rzeźbiarza Jana Marii Padovano, który jest wybitnym przykładem sztuki sepulkralnej renesansu. Jakub Trwały ze Lwowa wykonał natomiast późnorenesansowy nagrobek Barbary z Kamienieckich Mniszchowej (4 ćw. XVI

w.). Nagrobek Jana Jędrzejowskiego (ok. 1550-1596) przypisywany włoskiemu rzeźbiarzowi Santi Gucciemu. Kolejny włoski artysta to Giovanni Lucano Reitino autor wczesnobarokowego nagrobka Jadwigi z Włodków Firlejowej (1611 r.).

Okres przełomu XIX i XX w. to okres działalności w Krośnie dużej pracowni rzeźbiarskiej Andrzeja Lenika. Artysta wykształcony w Krakowskiej SSP, współpracował z architektem Janem Sas-Zubrzyckim. Wykonał wyposażenie do wielu kościołów, głównie poza Krosnem. W mieście m.in. odnowił stiuki w kaplicy Oświęcimów oraz dekoracje stiukowe w kościele Św. Trójcy. W tym czasie tworzyli także Stanisław Janik (ołtarze w kościele kapucynów), Piotr Kędziński i Karol Hukan (uczeń Lenika).

Sztukę lat 30 XX w. reprezentuje ciekawe wyposażenie kościoła pw. NMP Królowej Polski; ołtarze wg projektu Janiny Reichertówny, ambona autorstwa Mariana Osińskiego (projektanta kościoła), konfesjonały, ławki.

Dekoracja architektoniczna

Z epoki renesansu pochodzi bogato dekorowany portal w kamienicy Wójtowskiej w formie półkolistej arkady. W kluczu gmerek z inicjałami ówczesnego właściciela kamienicy. W zwieńczeniu dekorowany tarczą z orłem polskim oraz monogramem Zygmunta Starego. W kamienicy Roberta Wojciecha Portiusa zachował się późnorenesansowy portal dekorowany w podłuchu kasetonami i rozetami. W kluczu data 1640 i monogramy właścicieli.

Krosno może się pochwalić wybitnym dziełem sztukatorstwa jakim jest dekoracja kaplicy Oświęcimów. Najwybitniejsze, źródłowo potwierdzone dzieło Giovanniego Battisy Falconiego, powstałe w 1647 r. Wysokiej klasy artystycznej dekoracje w formie ornamentyki architektonicznej, z kartuszami podtrzymywanymi przez postaci aniołków, płaskorzeźbionymi postaciami putt i Matki Boskiej z Dzieciątkiem, bogatym fryzem z dekoracją roślinną i panopliami.

Rzemiosło artystyczne

Na terenie Krosna w XVII i pocz. XVIII w. prężnie rozwinęła się sztuka snycerska, której wytworem są odznaczające się wysokim poziomem artystycznym nastawy ołtarzowe, antepedia, stalle. Zachowały się wyjątkowej klasy, bogato dekorowane ołtarze z fary. Ołtarz główny z interesującym tabernakulum (przerobione w 1756 r.) w formie ośmiobocznej świątyni oraz ołtarze boczne przy łuku tęczowym z II ćw. XVII w., pozostałe z ok. połowy XVII w., stalle radzieckie i ławy kolatorskie Porcjusza o bogatej dekoracji snycerskiej i malarskiej, manierystyczna ambona. XVIII wiek reprezentują atektoniczne ołtarze w formie

tond z przedstawieniami, obramionych bujną dekoracją floralną z postaciami putt będące na wyposażeniu fary i kościoła św. Wojciecha, pochodzące z nie istniejącego kościoła jezuitów.

W kościołach farnym i kapucyńskim zachowały się duże zbiory szat liturgicznych z przełomu XVI/XVII w., XVII, XVIII w. Na uwagę zasługują 4 ornaty z 2 poł. XVIII w., wykonane w technice gobelinu przez manufakturę Romerów w Bieździadce, znajdujące się u kapucynów.

Z bogatych fundacji Wojciecha Roberta Porcjusza dla kościoła farnego, z dziedziny rzemiosła artystycznego należy wymienić jedną z najstarszych cynowych chrzcielnic z 1634 r. oraz trzy dzwony w dzwonnicy wybudowanej dzięki staraniom tego wybitnego kupca. Dzwony datowane na 1639 r. nazwano imionami Urban, Jan i Marian. Urban dekorowany przedstawieniem Trójcy Św., gmerkiem fundatora oraz nazwiskami ludwisarzy Szczepana Mautela i Jerzego Oliviera, jest jednym z największych dzwonów w Polsce. Kolejny Jan ozdobiony jest plakietkami z Ukrzyżowaniem i św. Robertem, trzeci Marian – plakietkami z Matką Boską Niepokalanie Poczętą oraz gmerkiem Porcjusza.

Sztuka witrażu reprezentowana jest przez dzieło wykonane przez Zakład S.G. Żeleńskiego w Krakowie (kościół p.w. NMP Królowej Polski, wyk. 1935 r. wg proj. W. Jastrzębskiego i Jana Śliwińskiego)

Zabytki ruchome znajdujące się w zbiorach muzealnych

Muzeum Podkarpackie

Najdłużej działa w mieście Muzeum Podkarpackie w Krośnie, dawniej Okręgowe, które jest samorządową instytucją kultury, zarządzaną przez Urząd Marszałkowski. Bogate i różnorodne zbiory zgrupowane są w działach: archeologicznym, historycznym, artystycznym, historii oświetlenia, historii szkła i przemysłu szklarskiego i udostępniane w ramach stałych ekspozycji: „Historia oświetlenia”, „Pradzieje Podkarpacia”, „Z dziejów Krosna i regionu”, „Portret indywidualny i zbiorowy (XV-XX w.)”, „W kręgu twórców krośnieńskich XIX i XX w.”, „Fortepian Pleyela z około 1860 r.”, „Szkło podkarpackich hut”.

Do najcenniejszej części zbiorów o wartości międzynarodowej należy, jedna z największych w Europie, kolekcja lamp naftowych i eksponatów związanych z historią oświetlenia, w tym pamiątki po Ignacym Łukasiewiczu (1822-1882) wynalazcy lampy naftowej i twórcy przemysłu naftowego. Placówka dokumentuje także archeologiczne dziedzictwo Podkarpacia prezentując zabytki od paleolitu górnego (9.000 lat p.Ch.) po czasy nowożytne, z wykopalisk n.p. z Trzciny, Hłomczy, krośnieńskiego Rynku. Dzieje regionu reprezentują starodruki związane z miastem, zabytki kultury materialnej (m.in. wyroby hut

szkła z Krosna i regionu), dzieła artystów związanych z miastem (m.in. malarzy Stanisława Bergmana, Seweryna Bieszczada; rzeźbiarza Andrzeja Lenika) oraz galeria portretów okolicznych właścicieli ziemskich: rodziny Załuskich – założycieli i właścicieli Iwonicza Zdroju, rodziny Urbańskich – właścicieli wsi Haczów, a także Męcińskich właścicieli Dukli.

Muzeum Rzemiosła

Ważną placówką kulturalną dla Krosna jest Muzeum Rzemiosła, znajdujące się w budynku dawnej Pierwszej Krajowej Fabryki Zegarów Wieżowych, założonej przez Michała Mięśowicza i działającej w latach 1901-1938. Na bazie tej tradycji i z inicjatywy Cechu Rzemiosł Różnych założono muzeum nastawione na dokumentację i prezentację historii rzemiosła, rzemiosła artystycznego oraz przemysłu terenu polski południowo-wschodniej z akcentem położonym na Krosno i okolice. Aktualnie muzeum zaadaptowało na galerię wystaw czasowych piwnice pod kamienicą Rynek 5. W tejże kamienicy znajduje się także biuro Informacji Turystycznej zorganizowane i prowadzone przez muzeum.

Jednostka oprócz realizacji podstawowych celów prowadzi również szeroką działalność edukacyjną oraz w miarę możliwości lokalowych wystawienniczą. Imprezą o randze międzynarodowej jest Międzynarodowe Biennale Artystycznej Tkaniny Lnianej powstałe na bazie bogatych tradycji tkackich Krosna i okolic (pierwsza edycja odbyła się w 2000 r.).

Muzeum Motoryzacji, Muzeum Misyjne

Jednym z młodszych muzeów dokumentujących zabytki techniki jest powstałe w 1991 r. Muzeum Motoryzacji przy Zespole Szkół Mechanicznych, które gromadzi zabytkowe motocykle, motorowery i samochody. Prace restauracyjne przy obiektach wykonują uczniowie w ramach prac dyplomowych. W skład kolekcji wchodzi 13 samochodów, 21 motocykli oraz 16 motorowerów.

Zgromadzenie Sióstr Klawerianek prowadzi Muzeum Misyjne, założone w 2002 r. Ekspozyty pozyskiwane są przez siostry przebywające na misjach oraz dary misjonarzy świeckich i duchownych. Terytorialnie zbiory obejmują wszystkie kontynenty.

Cmentarze

Cmentarze komunalne

Po zakazie pochówków przy kościele farnym wprowadzonym przez władze austriackie utworzono w Krośnie, około 1786 r. pierwszy cmentarz przy ul. Krakowskiej.

Kolejny, obecny komunalny przy ul. kardynała Stefana Wyszyńskiego, powstał na pocz. XX w.

Na Starym Cmentarzu zostało pochowanych wielu zasłużonych obywateli Krosna, co znajduje odzwierciedlenie w wysokiej randze artystycznej znajdujących się na nim nagrobków. W większości są to pomniki kamienne w formie obelisków, krzyży, rzeźb figuralnych (Chrystus Dźwigający Krzyż, NMP Niepokalanie Poczęta) na cokołach. Najstarszy nagrobek pochodzi z ok. l. 20 XIX w., najcenniejszy burmistrza Sylwestra Jaciewicza z 1895 r. wykonany w czerwonym piaskowcu przez rzeźbiarza Józefa Sroczyńskiego z Dębowca. Należy także zwrócić uwagę na wykonany w 1903 r. przez krośnieńskiego artystę Andrzeja Lenika wg proj. Napoleona Nawarskiego Pomnik ku czci poległych powstańców styczniowych. Można tu również spotkać nagrobki innych krośnieńskich twórców: Wojciecha Dudka, Piotra Kędzierskiego, Józefa i Jana Paczosów oraz Wojciecha Wojtowicza.

Wartościowe nagrobki znajdują się także na drugim cmentarzu przy ul. Stefana Wyszyńskiego. Pochodzą m.in. z warsztatów krośnieńskich W. Wojtowicza, Krzanowskiego, W. Niezgody.

Kirkut

Powstanie cmentarza żydowskiego w Krośnie wiąże się z końcem XIX w. Nekropolia ta została zniszczona podczas drugiej wojny światowej. Obecnie zachowało się ok. 100 macew, niestety tylko pojedyncze istnieją w całości, większość o różnym stopniu zniszczenia. Macewy dekorowane tradycyjnymi symbolami żydowskimi jak korona, świecznik, ptaki, kwiaty oraz tekstami hebrajskimi będącymi pozytywnymi opisami życia zmarłego. Wśród typowych macew na uwagę zasługują trzy nagrobki. Pierwszy Zygmunta Hellera, pozbawiony symboliki, z inskrypcją w języku polskim. Drugi Herscha Kerna o rzadko spotykanym na żydowskich cmentarzach motywie złamanego drzewa oraz inskrypcji w języku polskim i hebrajskim. Ostatni także w formie złamanego drzewa i dwujęzyczną inskrypcją upamiętnia Bernarda Munza, zmarłego w 1930 r. Na terenie kirkutu znajduje się także zbiorowa mogiła żydów rozstrzelanych w czasie II wojny światowej.

Pomniki i kapliczki

Dziełem wybitnego rzeźbiarza i medaliera Jana Raszki jest wniesiony w 1932 r. pomnik zasłużonego polskiego naukowca Ignacego Łukasiewicza usytuowany na Pl. Konstytucji 3 Maja.

Interesującym dziełem jest również pomnik Poległym w bojach I wojny światowej i wojnie z bolszewikami z 1921 r. proj. Alfreda I. Kołdera, budowniczego miejskiego. Na terenie miasta występują także Pomniki Poległych na ul. Grunwaldzkiej, ul. Krakowskiej.

Zachowało się również wiele kapliczek, wśród których możemy wyróżnić parę typów: figuralne: grupa kapliczek ze Św. Rodziną (ul. Grodzka, Powstańców Śląskich, Wiejska), kapliczki z figurą Matki Boskiej (ul. Jana Pawła II, Ogrodowa, Portiusa, Wojska Polskiego, Żeromskiego, Żółkiewskiego), Chrystusa (ul. Bema, Orzeszkowej, Żeromskiego), Chrystusa upadającego pod krzyżem (ul. Decowskiego) słupowe - charakterystyczna grupa pochodząca prawdopodobnie z jednego warsztatu (ul. Dębowa, Drzymały, Grunwaldzka, Krakowska, Stapińskiego, Szopena), z krucyfiksem (ul. Franciszkańska).

III. 3. Zabytki archeologiczne miasta Krosna

Krosno to miasto o metryce średniowiecznej, które już od dłuższego czasu znajduje się w kręgu zainteresowań archeologów. W skład jego obecnego obszaru wchodzi następujące obręby geodezyjne: Śródmieście z zespołem staromiejskim, Krościenko Niżne, Białobrzegi, Turaszówka, Polanka, Przemysłowa oraz Suchodół. Całość założenia zajmuje powierzchnię ok. 4.300 ha. Obszar zespołu staromiejskiego w Krośnie został przed laty objęty Miejscowym Planem Ogólnym Zagospodarowania Przestrzennego miasta Krosna, zatwierdzonym Uchwałą nr VI/85/94 Rady Miejskiej w Krośnie z dnia 8 grudnia 1994 r., którego ważność wygasła z końcem 2002 r. Miejskowe plany szczegółowego zagospodarowania przestrzennego terenu opracowano dla ok. 20% terenów miejskich, nie ujęto w nich jednak zabytków archeologicznych. Dokument dla Śródmieścia jest w trakcie przygotowywania, a jego brak znacznie utrudnia prowadzenie skutecznej polityki ochrony zabytkowych walorów miasta. W przypadku ochrony stanowisk archeologicznych należy podkreślić, że cały teren zespołu staromiejskiego zawiera nawarstwienia kulturowe z czasów prahistorycznych, wczesnego i późnego średniowiecza oraz czasów nowożytnych. Układ lokacyjny krośnieńskiej starówki przetrwał od czasów średniowiecza niewiele zmieniony przez wieki. Stare wąskie uliczki, kamienice z XIX i XX w. ustawione na średniowiecznych fundamentach, to niewątpliwie jedno z głównych atutów zabytkowych miasta. Teren w obrębie średniowiecznych murów miejskich jest więc najcenniejszy zarówno pod względem architektonicznym, jak i archeologicznym. Fakt ten powoduje, że realizacja jakichkolwiek inwestycji w tym rejonie winna być poprzedzana badaniami archeologicznymi.

Obszar miasta Krosna od lat 50. XX w. znalazł się w zasięgu intensywnych badań zatrudnionego w powstałym w 1954 r. muzeum archeologa Józefa Janowskiego. Jego działalność trwająca prawie trzy dziesięciolecia przyniosła odkrycie wielu stanowisk pradziejowych i średniowiecznych. Niestety, część z tych znalezisk nie posiada właściwej dokumentacji, część materiałów robi wrażenie przemieszanych, stąd znaczne trudności w ich uporządkowaniu. Próbę właściwego ustalenia bazy danych podjęto wraz z przeprowadzeniem na tym terenie ogólnopolskiej akcji Archeologicznego Zdjęcia Polski, w wyniku której zweryfikowano dawne odkrycia, a w trakcie badań powierzchniowych zewidencjonowano wiele nowych stanowisk. Obszar miasta obejmuje cztery niepełne arkusze AZP, stanowiska zlokalizowano na trzech z nich¹, zaś na obszarze nr 111-73 obecności stanowisk archeologicznych nie stwierdzono. Zarejestrowano łącznie 99 stanowisk, z czego 40 archiwalnych (znanych wcześniej). Do rejestru zabytków wpisanych jest jedynie 5 stanowisk – nr 1, 2, 3, 34, 99, dla dwóch (Rynek 1 i poklasztorny zespół OO Jezuitów) toczy się postępowanie. Wśród stanowisk położonych na terenie miasta wyróżniono domniemane znaleziska grobowe, osady, skarb i najwięcej znalezisk luźnych i śladów osadnictwa. Pochodzą z nich różnorodne materiały ruchome: fragmenty naczyń, narzędzia kamienne i krzemienne, wyroby metalowe, monety, itp. ze wszystkich epok pradziejowych oraz średniowiecza i czasów nowożytnych. Część znalezisk ma dość ściśle określoną chronologię, a wyjątkowo nawet przyporządkowana jest odpowiednim kulturom. Niestety, ze znacznej ilości stanowisk zebrano mało charakterystyczny materiał, który sklasyfikowano ogólnie w przedziale prahistoria. Nie pozwala on także dzisiaj na dokładniejsze określenie chronologii. Kilka stanowisk nie ma dokładnej lokalizacji, a niektóre zostały błędnie umieszczone na terenie Krosna. Są to wyłącznie znaleziska znane jeszcze sprzed prowadzenia akcji AZP.

Z rozpoznania archeologicznego wynika stan wiedzy na temat procesów kulturowo-osadniczych, jakie zachodziły w pradziejach w rejonie Krosna. Miasto leży w obrębie Dołów Jasielsko-Sanockich, jednostki fizjograficznej o warunkach bardzo dogodnych dla osadnictwa ludzkiego, gdzie zewidencjonowano setki stanowisk archeologicznych. Najstarszy odcinek dziejów człowieka stanowi starsza epoka kamienia - paleolit, dla której charakterystyczne są w zasadzie tylko znaleziska wyrobów kamiennych - ślady pobytu grup zbieracko-łowieckich. Z terenu Krosna znane jest tylko jedno stanowisko nr 82, z którego pochodzi narzędzie krzemienne z paleolitu schyłkowego. Podczas badań powierzchniowych zebrano 25 wyrobów z krzemienia, margla i rogowca, które można ogólnie datować na epokę kamienia, przy czym

¹ Obszary AZP: 110-73 – A. Lubelczyk 1986; 110-74 – K. Moskwa 1982; 111-73, 111-74 – J. Ginalski, A.

zdecydowana większość z nich należy do okresu neolitu. Z 2 archiwalnych (stan. 33, 35) znane są znaleziska siekierok neolitycznych, 2 fr. takich narzędzi odkryto na stan. 82; toporki kamienne wystąpiły na trzech stan. 37, 52 i 55, zaś topór z rogu jelenia na stan. nr 53.

Stanowiska z młodszej epoki kamienia – neolitu, będące pozostałościami osad lub obozowisk występują jak widać już nieco częściej. Wynikało to z osiadłego trybu życia rolniczych społeczności oraz pojawienia się ceramiki, która obok wyrobów kamiennych stała się głównym wyznacznikiem lokalizacji w terenie śladów osadnictwa. Na interesującym nas obszarze zlokalizowano 11 stanowisk, z których niestety tylko nieliczne można jednoznacznie łączyć z konkretnymi kulturami neolitycznymi. Do takich należy stan. nr 67, gdzie znaleziono sierpak krzemienny i fr. naczyń kultury ceramiki wstęgowej rytej. Natomiast domniemany grób szkieletowy wyposażony w nóż krzemienny z rejonu kościoła św. Wojciecha (stan. nr 16), trudno łączyć z konkretną kulturą archeologiczną. Sporą część stanowisk, w liczbie 20, z których pochodzą wyroby z krzemienia, rogowca lub margla, tylko ogólnie można datować na okres neolitu lub początek epoki brązu (np. stan. nr 60, 61, 68, 69, 75, 77, 80, 90, 95). Chodzić tu może o kulturę pucharów lejkowatych, kulturę ceramiki sznurowej oraz kulturę mierzanowicką i kulturę Otomani-Füzesabony. Stanowiska datowane na epokę brązu występują w kilku horyzontach chronologicznych. Z wczesnej epoki brązu rejestrujemy jedynie pojedyncze drobne wyroby kamienne (stan. nr 79, 83, 94). Jednym z ciekawszych znalezisk jest krzemienny grocik sercowaty ze stan. 76. Intensyfikacja osadnictwa następuje od środkowej epoki brązu (XIII w. p.n.Ch.) do wczesnej epoki żelaza (VIII – V w. p.n.Ch.) wraz z rozwojem grupy tarnobrzeskiej i nasileniem oddziaływań zakarpackich (m.in. kultury Gawa). Na analizowanym obszarze nie znajduje to jednak wyraźnego odbicia, gdyż ślady w postaci skorup naczyń, o cechach tego okresu, wystąpiły jedynie na 12 stanowiskach (np. stan. nr 49, 59, 64, 70, 74, 81, 96). Wpływy kultur południowych zaobserwowano w materiale z obiektu osadowego odsłoniętego na krośnieńskim Rynku, stan. 1 i w niedalekiej Korczynie. Na terenie Krosna odkryto również ślady związane z osadnictwem celtyckim, datowanym na III-I w. p.n.Ch.. W prostokątnym palenisku odkopanym na Rynku (stan. nr 1) odkryto m.in. fragment ceramiki grafitowej. W czasach odpowiadających okresowi rzymskiemu i wędrówek ludów (I-V w. n. e.) notujemy stanowiska osadowe kultury przeworskiej (ogółem 11), w tym także z elementami wskazującymi na pewne wpływy ludów południowych (Daków). Takich obserwacji dokonano podczas badań prowadzonych na terenie budowy szpitala wojewódzkiego – stan. nr 19. Wspomnieć należy także o znajdującej się w rejestrze

zabytków pod nr 449/68 osadzie garncarskiej /?/ w dzielnicy Białobrzegi – stan. nr 3. Ważnymi znaleziskami są monety, przy czym najciekawszy, a zarazem bardzo dyskusyjny, choćby ze względu na kontekst i skład, jest tzw. skarb z Turaszówki, stan. 42, zawierający egzemplarze celtyckie z terenów Hiszpanii z I w. p.n.Ch., denary rzymskie z pierwszych wieków naszej ery, jak i nowożytnie monety arabskie. Żelazny grot oszczepu z ul. Kolejowej, stan. 14, może być elementem wyposażenia grobu, a zarazem świadectwem istnienia cmentarzyska. Nie mniej dyskusyjnym znaleziskiem jest brązowa figurka bogini irańskiej Annahity, znaleziona jakoby w Suchodole – stan. nr 57. Obiekty osadowe kultury przeworskiej zarejestrowano na stan. 67, 82.

Najstarsza faza wczesnego średniowiecza nie jest reprezentowana w materiałach pozyskanym na terenie Krosna. Dopiero okres plemienny, a przede wszystkim wczesnopanstwowy charakteryzuje się istnieniem bardziej intensywnego osadnictwa. Znanych jest 15 stanowisk z tego czasu ze sporą ilością materiału ceramicznego (np. osady na stan. nr 89 i 91 w Suchodole). Wyjątkowo cenne znaleziska stanowią miecz z Turaszówki z poł. XIII w. - stan. 40, czy też enkolpion brązowy z podziemi kościoła św. Wojciecha – stan. 6. Znaleziska te pochodzą z czasów poprzedzających lokację miasta. Najstarsza wzmianka o rolniczej osadzie krośnieńskiej należącej do biskupstwa lubuskiego datowana jest na 1282 r. Kwestią do końca nie rozstrzygniętą jest jej lokalizacja. Czy był to rejon kościoła św. Wojciecha, czy też teren Rynku i starówki wyjaśnią być może dalsze badania. Ślady słowiańskiej osady z XI w. odkryto na krośnieńskim rynku. Lokacja na prawie niemieckim, która nastąpiła po 1340 r. objęła teren wzniesienia w widłach Wisłoka i Lubatówki, w niedługim czasie otoczonym murami miejskimi. Władza krośnieńskiego wójta już wówczas obejmowała wsie: Białobrzegi, Głowienka, Suchodół i Krościenko Niżne, obecne, z wyjątkiem Głowienki, dzielnice miasta. W trakcie badań powierzchniowych zarejestrowano tam również ślady osadnictwa średniowiecznego (stan. 25, 26, 45, 47, 64, 65, 66, 89).

Z późnego średniowiecza i czasów nowożytnych pochodzi ogromna ilość materiałów ruchomych. Właściwie cały teren krośnieńskiej starówki jest stanowiskiem archeologicznym i tak do niedawna był traktowany. Obecnie w celu uporządkowania i lepszego opracowania znalezisk wydzielono tu kilka stanowisk archeologicznych np.: Rynek – stan. 1, dziedziniec Pałacu Biskupiego – stan. 5, kościół p.w. Św. Trójcy – stan. 34, kościół i klasztor OO Franciszkanów – stan. 99. Niektóre z nich są już w rejestrze zabytków, jednak pozostałe wymagają niezwłocznie objęcia ich taką ochroną. W latach 1999-2001 na Rynku miasta krośniacy archeolodzy przeprowadzili zakrojone na szeroką skalę badania wykopaliskowe. Objęły one swym zasięgiem prawie 20% powierzchni placu. Ujawnione podczas

szerokoprzestrzennych badań relikty murowanych budowli, o których wcale bądź niewiele wspominały źródła historyczne, pozostałości średniowiecznej infrastruktury miejskiej oraz dziesiątki tysięcy zabytków ruchomych pozwalają w nowym świetle ujrzeć początki Krosna i czasy jego największego rozkwitu. Wiele przedmiotów ma charakter unikatowy, świadczący o wysokiej pozycji miasta w hierarchii średniowiecznych ośrodków miejskich Polski południowej. Wykonywane przez krośnieńskie Muzeum badania archeologiczne, zlecone i finansowane przez Gminę Krosno, wspierał finansowo także Podkarpacki Wojewódzki Konserwator Zabytków. Były to prace realizowane na skalę niespotykaną w innych miastach Małopolski. Wiązały się z ogromnymi trudnościami i problemami organizacyjnymi oraz badawczymi. Głównym celem było jak najpełniejsze rozpoznanie archeologiczne Rynku, jego kształtu i wielkości, zabudowy oraz wyglądu w poszczególnych okresach. Jego dzieje to przecież pośrednio dzieje całego miasta. Rynek pokryto czternastoma wykopami o łącznej powierzchni ponad 17 arów, usytuowanymi w różnych punktach placu. Wykopy dochodziły do głębokości 2-3 metrów. Generalnie uzyskano odpowiedzi na postawione wcześniej pytania i - co najważniejsze - natrafiono na obiekty, które zaskoczyły nie tylko odkrywców. W trakcie badań odsłonięto nawarstwienia odzwierciedlające kształtowanie się rynku i jego wygląd w różnych epokach, natrafiono na relikty budowli kamiennych i drewnianych oraz inne urządzenia infrastruktury miejskiej. Stały nadzór nad pracami sprawowali wybitni specjaliści z dziedziny archeologii, historii sztuki, architektury oraz konserwacji zabytków największych ośrodków naukowych w kraju. Niewiele miast w Europie Środkowej może się poszczycić takimi odkryciami i rozmachem prac. Nigdzie nie osiągnięto wyników równie wartościowych w dziedzinie archeologicznego rozpoznania średniowiecznych oraz wczesnonowożytnych zespołów miejskich. Do wyjaśnienia wciąż jednak pozostaje wiele kwestii z przeszłości miasta. Na przykład nie wszędzie dokładnie rozpoznano przebieg i charakter murów obronnych, dokładną lokalizację i plan rozebranego kościoła OO Jezuitów czy zasięg cmentarzy przykościelnych. W bogatych dziejach miasta wznoszono wiele budowli, następowała likwidacja starych, o wielu być może nawet nie wiemy. Tak było z budowlą gotycką na Rynku, relikdami piwnic ratusza renesansowego czy piwnicami kamienicy Rynek 1 i Rynek 24, które to obiekty ujrzały światło dzienne wyłącznie dzięki badaniom archeologicznym.

Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie miasta Krosna proponowanych do gminnej ewidencji zabytków dołączony został do niniejszego opracowania w formie załącznika (Aneks nr 3).

IV. ZADANIA

IV. 1. Zespoleńie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego

Zspoleńie i koordynacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego jest warunkiem niezbędnym do realizacji zadań zapisanych w *Programie*. Można je osiągnąć poprzez:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej, w planach rozwoju miasta;
- uwzględnianie – w studiach uwarunkowań i planach zagospodarowania przestrzennego – problematyki form zabudowy tradycyjnej oraz konsekwentne egzekwowanie nawiązywania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnianie – w MPZP – ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi, ruralistycznymi i architektonicznymi;
- objęcie stałym monitoringiem obiektów znajdujących się w zweryfikowanej GEZ, uwzględnienie ich specyfiki przy opracowywaniu kolejnych MPZP oraz weryfikacja pod tym kątem MPZP już istniejących.

IV. 2. Rewaloryzacja i rewitalizacja układu urbanistycznego miasta

IV.2.1. Działania prawne – sporządzenie i uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego zespołu staromiejskiego Krosna. Zadanie to winno być potraktowane jako priorytetowe ze względu na występowanie w Krośnie układu przestrzennego o szczególnych walorach kompozycyjnych i o znacznym nasyceniu zabytkową zabudową. Plan zagospodarowania przestrzennego starego miasta uwzględniać powinien szczegółowe wytyczne konserwatorskie oraz wskazania dotyczące rewaloryzacji zawarte w niniejszym *Programie opieki*. W przypadku MPZP

obejmującego krośnieński zespół staromiejski przyjęty być powinien priorytet wymagań i ustaleń konserwatorskich nad względami wynikającymi z prowadzonej działalności inwestycyjnej, gospodarczej czy usługowo-handlowej.

IV.2.2. Jak najszybsze uchwalenie MPZP dla obszarów, które ich nie posiadają, w szczególności tych o stosunkowo dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi (m.in. większość obszaru Śródmieścia, Krościenka, Suchodołu). Plany te winny uwzględniać wymogi związane z ochroną znajdujących się na tych obszarach obiektów zabytkowych, w szczególności tych wpisanych do rejestru zabytków, ale także tych uwzględnionych w Gminnej Ewidencji Zabytków. Zaleca się wprowadzenie w stosunku do obiektów z obu tych grup bardziej precyzyjnych, zindywidualizowanych zapisów, uwzględniających specyfikę ich bryły, form architektonicznych i kontekstu przestrzennego.

IV.2.3. Weryfikacja dotychczas uchwalonych (lub przygotowanych do uchwalenia) MPZP pod kątem wymogów ochrony zabytków, w szczególności uwzględnienie w nich obiektów znajdujących się w zweryfikowanej i zaktualizowanej Gminnej Ewidencji Zabytków. Zaleca się wprowadzenie w stosunku do obiektów z obu tych grup bardziej precyzyjnych, zindywidualizowanych zapisów, uwzględniających specyfikę ich bryły, form architektonicznych i kontekstu przestrzennego. Dotyczy to w zasadzie wszystkich uchwalonych dotychczas planów. Tylko jeden obowiązujący MPZP (Polanka III) wyznacza strefy ochrony dla obiektów i zespołów obiektów zabytkowych, lecz i ten plan wymaga weryfikacji m.in. w związku z brakiem zapisów dotyczących ochrony obiektów zabytkowych dawnej cegielni.

IV.2.4. Uwzględnianie w planowaniu przestrzennym i działalności inwestycyjnej na terenie miasta zasad ochrony krajobrazu, w tym w szczególności dążenie do zachowania w niezmienionej formie historycznych panoram, osi widokowych, starych, charakterystycznych dla miasta form terenu, zabytkowych kompozycji zieleni itp. Wskazane byłoby opracowanie studium widokowo-krajobrazowego dla miasta Krosna, w celu ochrony, świadomego kształtowania i uczytelnienia walorów krajobrazu i architektury charakterystycznej sylwety zespołu staromiejskiego.

IV.2.5. Wyprzedzające opracowywanie studiów wartości kulturowych dla poszczególnych fragmentów miasta przewidzianych do objęcia kolejnymi MPZP celem rozpoznania ich

walorów niezbędnych do objęcia ochroną poprzez konkretne zapisy w planie. W przypadku Krosna postulat ten jest szczególnie istotny – ostatnie *Studium historyczno-urbanistyczne miasta Krosna* opracowane zostało w początku lat 70. XX w. Krosno nie doczekało się żadnego tego typu opracowania w okresie późniejszym. Powszechną praktyką stosowaną w wielu miastach niejednokrotnie o znacznie uboższym potencjale zabytkowym było opracowywanie w ostatnich latach studiów wartości kulturowych, których zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego oraz wyznaczone w studiach strefy ochrony konserwatorskiej przenoszone były do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz do poszczególnych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. W Krośnie uchwalone dotychczas i obowiązujące MPZP w sposób wyjątkowo minimalistyczny uwzględniają problematykę ochrony zabytków, ograniczając się w zasadzie (a i to nie zawsze) do wskazania ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków i wykazanych w ewidencji zabytków pomijając zarówno szerszy kontekst ochrony związany z kompozycją przestrzenną, ochroną i/lub rekompozycją wnętrz urbanistycznych, ochroną ekspozycji obiektów zabytkowych, ochrona stanowisk archeologicznych itp.

IV.2.6. Wyprzedzających (w stosunku do etapu uzgadniania planu) konsultacji z WKZ wymaga projekt MPZP Śródmieście X. Projektowane w planie wytyczenie nowej drogi, łączącej ul. Łukasiewicza z ul. Niepodległości usprawniającej układ komunikacyjny Krosna jest wyjątkowo szkodliwe dla zachowanych w znacznej ilości w tej części miasta obiektów zabytkowych powstałych w większości w okresie rozwoju związanego z odkryciem złóż ropy naftowej. Wydaje się, że znacznie korzystniejszy z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego jest wskazany w planie wariantowy przebieg nowej ulicy. Kontrowersyjny, także ze względu na sprzeciw społeczności lokalnej, projekt wymaga poszukiwania rozsądnego kompromisu, lecz niewątpliwie nie powinien pomijać argumentów związanych z ochroną obiektów zabytkowych i zachowaniem historycznie ukształtowanego charakteru tej dzielnicy miasta.

IV.2.7. Opracowanie oraz konsekwentna, kompleksowa realizacja programu rewaloryzacji Starego Miasta w Krośnie oraz działań dotyczących zagospodarowania jego otoczenia, ze szczególnym uwzględnieniem następujących wytycznych:

a) w zakresie ochrony, konserwacji i restauracji zabytkowych zasobów kulturowych oraz w zakresie zachowania i rekompozycji zabytkowego krajobrazu kulturowego :

- zachowanie i uczynienie historycznego rozplanowania miasta – rynku z siecią uliczną, z zachowanymi w istniejących ulicach kierunkami dróg średniowiecznych i nowożytnych;
 - poddanie badaniom geotechnicznym terenu pod kamienicami w Rynku, w związku z obawami dotyczącymi stanu podłoża;
 - rekompozycja wnętrza urbanistycznych:
 - opracowanie projektu zagospodarowania dawnego placu synagogi;
 - opracowanie projektów zagospodarowania:
 - placu pomiędzy ul. Sienkiewicza a Spółdzielczą,
 - placu przed kościołem oo. franciszkanów (placyk należy utrzymać jako element historyczny z wprowadzeniem niskiej zieleni, niewskazane jest jego obecne wykorzystanie na parking),
 - placu u zbiegu ulic Słowackiego i Pawła z Krosna – należy doprojektować zabudowę narożnika dla uczynienia układu urbanistycznego, w którym nie występował tu plac.
 - uzupełnienie plombami braków zabudowy w pierzejach ulic Franciszkańskiej i Słowackiego w celu uczynienia bloków zabudowy (uzupełnienia powinny mieć charakter architektury współczesnej o formach neutralnych, nie konkurujących z zabudową zabytkową, przy stosowaniu wysokich standardów architektonicznych i materiałowych).
 - rekompozycja:
 - Placu Konstytucji 3 Maja – zdegradowanego przez budynek domu handlowego
 - urbanistyczne „zamknięcie” wylotu ul. Paderewskiego widokiem skarpy z kościołem farnym, zniszczone poprzez lokalizację u podnóża skarpy współczesnych domów wzniesionych w latach 70. XX w. (wbrew zaleceniom ówczesnego planu ogólnego),
 - terenu przy ul. Piłsudskiego – pomiędzy dzwonnica a kamienicą Rynek 23;
 - zachowanie ukształtowania terenu wynikającego z pozostałości po dawnych obwarowaniach, opracowanie metody zagospodarowania skarp dawnych obwarowań miejskich oraz ewentualnych odkrytych reliktyw. Wszelkie prace ziemne na tym terenie należy poprzedzić badaniami archeologicznymi.
- Zasadniczo należy dążyć do docelowego usunięcia ze skarp zieleni wysokiej,

przy czym wydaje się, że ze względów estetyki ekspozycji wzgórze staromiejskiego proces ten może być etapowany poprzez stopniowe wycięcia i przeświecenie zadrzewionych obszarów skarp miejskich. Pozwoli to na uniknięcie ekspozowania zabudowy o wątpliwych walorach architektonicznych. Wskazana byłaby także specjalistyczna opinia, czy nagłe, całkowite usunięcie dotychczasowego zadrzewienia nie zmniejszy stabilności skarp i nie spowoduje zagrożenia ich obsuwania, co wiązałoby się z koniecznością ich sztucznego wzmacniania.

- zachowanie kompozycyjnych wartości zespołu wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych (zachowanie kompozycji wewnątrz urbanistycznych związanych z zespołem kościoła parafialnego, zespołem kościelno-klasztornym franciszkanów i kapucynów i in.),
- rewitalizacja uliczek przyrynkowych – Blich i Zjazdowej
- ochrona konserwatorska zabudowy zabytkowej
- ochrona ekspozycji charakterystycznych układów kompozycyjnych wewnątrz urbanistycznych oraz sylwety miasta poprzez zachowanie kierunków, ciągów i punktów widokowych.
- należy uporządkować teren obecnego parkingu oraz targu przy ul. Legionów leżących w bezpośrednim sąsiedztwie Starego Miasta i w obecnej formie negatywnie wpływających na estetyczny odbiór starówki. W oparciu o konsultacje społeczne opracować koncepcję zmiany lokalizacji targu.

b) przystosowanie zespołu staromiejskiego do współczesnego funkcjonowania, ze szczególnym uwzględnieniem zasad istotnych dla ochrony środowiska kulturowego:

- uporządkowanie zaniedbanych działek na zapleczu zabudowy – zabudowy na tyłach bloków przyrynkowych, uporządkowanie podwórzy, prace remontowe oficyn, np. przy ul. Pawła z Krosna,
- opracowanie i realizacja projektu nawierzchni ulic i ciągów pieszych w obrębie zespołu staromiejskiego;
- opracowanie koncepcji kolorystyki elewacji kamienic przyrynkowych zatwierdzonej przez konserwatora oraz ewentualnej koncepcji oświetlenia pierzei. Przy pracach konserwatorsko-remontowych elewacji budynków wpisanych do rejestru zabytków i wskazanych do ochrony w MPZP wymagane

być powinno odtworzenie kolorystyki historycznej, ustalonej na podstawie stratygrafii, a w przypadku braku możliwości ustalenia pierwotnej kolorystyki obowiązek stosowania kolorów pastelowych;

- rozwiązanie problemu niedostosowanych do zabytkowych obiektów współczesnych witryn sklepowych;
- przestrzeganie wskazanych zasad w stosunku do nowej, uzupełniającej zabudowy dotyczących bryły, formy, kształtu i pokrycia dachów, materiałów i wystroju architektonicznego;
- przestrzeganie wskazanych zasad dotyczących umieszczania reklam;
- wymiana istniejących na płycie rynku, nieestetycznych i niedostosowanych do zabytkowego wnętrza donic kwiatowych i koszy na śmieci – opracowanie na zlecenie miasta kilku koncepcji nowych kwietników i koszy - wybór i realizacja musi zostać zatwierdzona przez WKZ
- rozważenia wymaga korekta obecnie istniejącej w rynku zieleni - usunięcie drzew iglastych (świerków srebrzystych) jako niezgodnych z historycznie uwarunkowaną tradycją miejsca i ich wymiana na zieleń wysoką liściastą (np. głóg dwuszyjkowy pełnokwiatowy lub klony szczepione na pnieniu)
- maksymalne ograniczenie ruchu samochodowego w obrębie Starego Miasta
- adaptacja i udostępnienie piwnic przedprożowych w zachodniej pierzei rynku dla celów muzealnych, wystawienniczych, turystycznych, edukacyjnych itp.

c) rewaloryzacja pierzei rynkowych zgodnie z wytycznymi odnoszącymi się przede wszystkim do gabarytów pierzei, kształtowania bryły i elewacji budynków (kompozycji, podziałów, wystroju, stolarki, formy i pokrycia dachów).

W przypadku remontu i wymiany witryn, okien i drzwi należy zachować (bądź przywrócić pierwotną) wielkość otworów, tradycyjne podziały skrzydeł oraz istniejące dekoracje powiązane z tymi otworami (obramienia, nadokienniki, parapety, podokienniki) przy wykorzystując przekazy ikonograficzne.

Należy dążyć do eliminowania niekorzystnych przebudów i przekształceń obiektów co dokonało się m.in. w przypadku kamienic Rynek 24 (zmiana formy dachu, wprowadzenie ścianki kolankowej i znacznej wielkości okien lukarnowych), Rynek 17 (współczesne lukarny, agresywna kolorystyka), Rynek 15 (nadbudowa); niedostosowanej do zabytkowego obiektu współczesnej stolarki (rażącym przykładem jest kamienica Rynek 19)

IV.2.8. Rozważenie możliwości miasta w zakresie powołania parku kulturowego w obrębie zespołu staromiejskiego oraz opracowania planu jego ochrony z uwzględnieniem wskazanych zasad postępowania przy powoływaniu parków kulturowych

Zasady postępowania przy powoływaniu parków kulturowych określa dokument pn. *Zasady tworzenia parku kulturowego, zarządzania nim oraz sporządzania projektu jego ochrony. Materiały instruktażowe dla gminnych samorządów terytorialnych, autorów planów ochrony, wojewódzkich i samorządowych konserwatorów zabytków*, przyjęty i zarekomendowany w dniu 6 października 2005 r. do stosowania przez Radę Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury.

Park kulturowy jest formą ochrony krajobrazu kulturowego (krajobraz kulturowy jest to *przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze* Art.16 *Ustawy o ochronie zabytków*) umożliwiającą zachowanie wyjątkowych wartości historyczno-kulturowych w jednoczesnym ewentualnym powiązaniu z ochroną środowiska przyrodniczego. Celem ustanowienia takiej formy ochrony jest potrzeba zachowania ciągłości tradycji krajobrazu i umożliwienie jego rozwoju zgodnie z tradycjami regionu.

Sposób powoływania parku kulturowego określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*. W art. 16 i 17 ustawy zawarto podstawowe zasady postępowania przy tworzeniu parku kulturowego, w tym:

- powołanie parku kulturowego poprzez uchwałę rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej;
- określenie w uchwale nazwy parku kulturowego, jego granic, sposobu ochrony oraz zakazów i ograniczeń;
- sporządzenie, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, planu ochrony parku kulturowego i jego zatwierdzenie przez radę gminy;
- możliwość utworzenia jednostki organizacyjnej do zarządzania parkiem;
- obowiązek sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru parku kulturowego;

IV.2.9. Opracowanie programu rewitalizacji dawnego parku miejskiego (założonego w poł.

XIX w., urządzonym i zagospodarowanym w latach 1910-1919) przy obecnej ul. Grodzkiej oraz parku przy ul. Okrzei.

IV.2.10. Opracowanie i wdrożenie projektu rewaloryzacji Starego Cmentarza przy ul. Krakowskiej, uwzględniającego m.in. konserwację nagrobków, uporządkowanie i konserwację zabytkowej zieleni.

IV.2.11. Bieżące prowadzenie prac porządkowych na cmentarzu żydowskim (obejmujących m.in. wycinkę traw i likwidację samosiejek oraz naprawę zniszczonego ogrodzenia), a następnie organizowanie ich cyklicznie – w porozumieniu z właściwą gminą żydowską, np. przy współpracy z wyspecjalizowanymi w tego typu działaniach organizacjami społecznymi.

IV.2.12. Stworzenie realnych warunków do zachowania, eksponowania i popularyzacji wybranych, najcenniejszych enklaw starej zabudowy drewnianej zachowanej na terenie miasta (w szczególności na terenie Suchodołu, Krościenka i Białobrzegów) – przy czynnym zaangażowaniu lokalnej społeczności.

IV.2.13. Ochrona czytelnego do dziś układu owalnicowego dawnej wsi Suchodół i stosunkowo licznie zachowanych drewnianych domów prezentujących typ zagród jednobudynkowych.

IV.2.14. Ochrona wartości zabytkowego krajobrazu kulturowego miasta poprzez zapewnienie szczególnej kontroli zamierzeń inwestycyjnych na atrakcyjnych kierunkach ekspozycji obiektów i zespołów zabytkowych w celu ochrony tych ekspozycji.

IV.2.15. Nadanie wyższego standardu przestrzeniom publicznym (przy pełnym zachowaniu ich atrybutów kulturowych) poprzez konsekwentne stosowanie wytycznych konserwatorskich oraz zachowanie lokalnego charakteru zabudowy przy nowych inwestycjach.

IV.2.16. Popularyzacja wartości zespołu staromiejskiego oraz potrzeb i zasad jego rewaloryzacji nastawiona przede wszystkim na szeroko rozumianą społeczność lokalną (inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, pozostałych mieszkańców); prezentowanie przez władze samorządowe perspektywicznego pozytywnego obrazu rozwoju miasta i gminy, szans i korzyści, jakie może przynosić należyta dbałość o szeroko rozumiane

dziedzictwo kulturowe (pozyskiwanie dodatkowych funduszy, rozwój turystyki, nowe miejsca pracy).

IV. 3. Opieka nad zabytkami nieruchomymi, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla gminy i obszaru kulturowego, w którym zlokalizowana jest gmina

IV.3.1. Podjęcie starań zmierzających do wpisania zespołu staromiejskiego w Krośnie na listę Pomników Historii.

IV.3.2. Podjęcie inicjatywy zmierzającej do wpisania do rejestru zabytków obiektów o wybitnej wartości architektonicznej, historycznej lub artystycznej, które dotychczas nie figurują w rejestrze [sugerowana lista spełniających te kryteria obiektów – zob.: Aneks nr 1]:

- a) stanowiących własność gminy – poprzez zebranie stosownej dokumentacji i złożenie wniosku do WKZ (osobno dla każdego obiektu; sukcesywnie, poczynając od obiektów najbardziej zagrożonych z uwagi na stan zachowania lub zamierzenia inwestycyjne);
- b) znajdujących się w posiadaniu innych niż gmina podmiotów (w tym osób prywatnych) – poprzez prowadzenie działań zachęcających właścicieli do występowania do WKZ o dokonanie wpis do rejestru zabytków, np. sfinansowanie kosztów uzyskania wypisów i wyrysów z ewidencji gruntów niezbędnych przy składaniu wniosków o dokonanie wpisu, podjęcie decyzji o finansowym wspieraniu remontów obiektów wpisanych do rejestru zabytków (np. poprzez system ulg podatkowych w podatkach lokalnych czy refundowanie określonej procentowo części kosztów remontu, jeśli sposób jego przeprowadzenia zyskał akceptację WKZ) itp.
- c) w obu ww. przypadkach gmina może również we własnym zakresie objąć ochroną wytypowane obiekty, wprowadzając precyzyjne, szczegółowe zapisy w MPZP.

IV.3.3. Rozważenie możliwości utworzenia Gminnego Funduszu Odnowy Zabytków, który dofinansowywałby prace konserwatorskie podejmowane przy obiektach zabytkowych nie będących własnością gminy: gmachów publicznych, budynków mieszkalnych, nagrobków na Starym Cmentarzu itd. Sugeruje się dofinansowywanie (refundowanie) kosztów tylko tych prac, które zyskają akceptację WKZ, względnie specjalnie powołanego do tego celu ciała,

złożonego z fachowców w zakresie ochrony i konserwacji zabytków.

IV.3.4. Ustalenie i egzekwowanie kanonu zasad i zakresu dopuszczalnych działań przy prowadzeniu wszelkich prac remontowych i budowlanych przy obiektach zabytkowych:

- a) wpisanych do rejestru zabytków;
- b) znajdujących się w GEZ;

w tym m.in.: wymóg uzgadniania remontów i ewentualnych zmian z WKZ, przeprowadzania badań archeologicznych przed rozpoczęciem prac ziemnych (w szczególności na terenie Starego Miasta), poszanowanie dla wszelkiej substancji zabytkowej obiektu, stosowania metod odwracalnych, stosowania materiałów naturalnych względnie identycznych z zastosowanymi pierwotnie (zwłaszcza w odniesieniu do cokołów, ścian zewnętrznych, detalu architektonicznego, pokryć dachowych, elementów dekoracyjnych na zewnątrz i wewnątrz budynku), zachowania pierwotnych (lub zbliżonych do pierwotnych) gabarytów i bryły, zachowanie (lub powrót do) historycznego, bezpośredniego otoczenia budynku (np. oficyn, zieleni, małej architektury).

IV.3.5. Podjęcie próby skodyfikowania zasad (np. poprzez stworzenie systemu zatwierdzania projektów) umieszczania na budynkach w mieście (w szczególności na terenie zespołu staromiejskiego oraz na obiektach wpisanych do rejestru zabytków i ewentualnie do GEZ) tablic reklamowych, szyldów, napisów itp., w przytłaczającej większości szpecących miasto.

IV.3.6. Prowadzenie prac konserwatorsko-remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność władz samorządowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi oraz wspieranie (dofinansowywanie) tychże prac przy obiektach nie będących własnością miasta. W pierwszej kolejności należy wykonać prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących znaczne wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne. Należą do nich następujące obiekty:

dzwonnica kościoła farnego

kamienica, ul. Ordynacka 1 ze szczególnym uwzględnieniem elewacji

kamienica, ul. Ordynacka 5

kamienica, ul. Kapucyńska 3

dom, ul. Lwowska 1

kamienica, ul. Sienkiewicza 4

kamienica, ul. Sienkiewicza 13

kamienica, ul. Słowackiego 9

kamienice przyrynkowe: Rynek 3, 6, 16, 22, 23, 28

IV.3.7. Pilnych prac remontowo-konserwatorskich wymaga wpisany do rejestru zabytków, pozostający w złym stanie technicznym budynek dworca kolejowego.

W związku polityką PKP Nieruchomości polegającą na sprzedaży części dworców kolejowych należy podjąć działania polegające na zagospodarowaniu budynku Dworca PKP, poprzez nakłonienie właściciela do sprzedaży obiektu prywatnemu inwestorowi np. na cele hotelarsko-gastronomiczne lub próbę przejęcia budynku przez miasto.

IV.3.8. Przeprowadzenie prac konserwatorskich i remontowych wpisanego do rejestru zabytków budynku przy ul. Piłsudskiego 17, stanowiącego siedzibę finansowanego przez miasto Muzeum Rzemiosła. Zakres koniecznych do przeprowadzenia prac związany jest zarówno z ochroną zabytkowego budynku i jego otoczenia:

- izolacja zewnętrznych ścian fundamentowych oraz osuszenie i odgrzybienie ścian,
- renowacja detali architektonicznych i elewacji,
- konserwacja stolarki okiennej i drzwiowej,
- wymiana nawierzchni chodników wokół budynku jak również z prawidłowym funkcjonowaniem podległej miastu instytucji kultury:
- prace remontowe związane z adaptacją poddasza na zaplecze magazynowe

IV.3.9. Dbłość o zachowanie w nieprzekształconej formie architektury willowej (będącej świadectwem rozwoju miasta od końca XIX w. oraz w okresie dwudziestolecia międzywojennego) zlokalizowanych w południowej i zachodniej części miasta (przede wszystkich przy ulicach: Grodzkiej, Kościuszki, Lewakowskiego, Lwowskiej, Łukasiewicza, Walslebena a także Staszica) wykazujących duże zróżnicowanie i bogactwo form. Zachowane parterowe i piętrowe wille i domy w ogrodzie poza wartościami architektonicznymi będącymi przejawem bardzo różnorodnych ówczesnych koncepcji (styl dworkowy, elementy historyzmu, modernizmu, funkcjonalizmu) są też odzwierciedleniem ówczesnych idei urbanistycznych – idei miast-ogrodów. Zachowany w większości w dobrym stanie zespół krośnieńskich willi i domów w ogrodzie jest swoistym wyróżnikiem w architekturze miasta – odznaczając się malowniczością architektury, poprzez swą lokalizację i usytuowanie w ogrodach Krosno zyskało specyficzny i do dziś odczuwalny *charakter rozległego, zielonego*

miasta, skupionego wokół staromiejskiego wzgórza. Ochrona winna dotyczyć zarówno zachowania formy, bryły, wystroju elewacji, detalu, stolarki okiennej i drzwiowej obiektów wpisanych do rejestru i do gminnej ewidencji zabytków, jak również szczególnej dbałości o zachowanie wartości urbanistycznych z wykluczeniem działań powodujących degradację otoczenia tych obiektów (co dokonało się np. na ul. Łukasiewicza poprzez wprowadzenie nowej zabudowy wielorodzinnej - bloki na zapleczu domów w pobliżu skrzyżowania z ul. Czajkowskiego).

IV.3.10. Zabytki poprzemysłowe zachowane na terenie miasta, poza wartościami materialnymi – obiekty i zespoły obiektów zabytkowych o charakterystycznej architekturze, różnej wartości, różnym stopniu zachowania - są też świadectwem rozwoju miasta w XIX w. i w okresie dwudziestolecia międzywojennego w oparciu o przemysł i rzemiosło trwale wpisane w tradycję regionu jak przemysł naftowy, włókiennictwo czy nieco późniejsze powstanie i rozwój huty szkła. Tradycja przemysłu naftowego, włókiennictwa czy hutnictwa szkła jest istotnym elementem tożsamości kulturowej miasta, powszechnie znanym i cenionym w skali ogólnopolskiej, a nawet europejskiej. Bardzo ważne jest zatem wspieranie inicjatyw zmierzających do ukazania historycznej roli różnych gałęzi przemysłu i rzemiosła z wykorzystaniem zachowanych obiektów i zespołów obiektów. Postuluje się

- Zabezpieczenie, objęcie ochroną oraz stworzenie koncepcji rewitalizacji obiektów poprzemysłowych:

budynku d. fabryki włókienniczej przy ul. Grodzkiej 12;

budynków byłej rafinerii nafty przy ul. Naftowej;

budynków dawnej cegielni i garncarni przy ul. Popiełuszki.

w zależności od stanu prawnego i zamierzeń właścicieli postuluje się podjąć działania zmierzające do: adaptacji obiektów do nowych potrzeb, poprawienia ich stanu technicznego przy zachowaniu charakterystycznej dla obiektów architektury, bądź wykorzystania potencjału tkwiącego w tych obiektach w działaniach promocyjnych miasta, np. poprzez utworzenie w budynku d. fabryki włókienniczej obiektu muzealnego prezentującego problematykę związaną z produkcją lnu.

Szybkich decyzji i zabezpieczenia wymagają przede wszystkim budynek mieszkalny przy ul. Naftowej 10 oraz budynek dawnej fabryki blichu i apretury „Przędka” (późniejsza „Tkalnia mechaniczna-Krosno”) od dłuższego czasu nieużytkowany, przy obecnej ul. Grodzkiej 12. Podjęta przed kilku laty przez miasto i Muzeum Rzemiosła inicjatywa utworzenia Centrum Rzemiosła – żywej wystawy tkactwa, lniarstwa, koronkarstwa (przyjęta w uchwalonym

Planie Rozwoju Lokalnego miasta Krosna na lata 2004-2013) jest godna poparcia i kontynuacji działań. Poza uratowaniem zabytkowego obiektu projekt ten umożliwiłby wykorzystanie dziedzictwa przemysłowego dla celów edukacyjnych, kulturotwórczych, turystycznych (wykreowanie i rozwój nowych ofert turystycznych w ramach tzw. turystyki industrialnej) co jest jednym z zadań uchwalonych w ramach *Wojewódzkiego Programu opieki nad zabytkami województwa podkarpackiego*.

IV.3.11. W przypadku obiektów d. huty szkła przy ul. Grodzkiej wskazane jest uwzględnienie wytycznych konserwatorskich do przygotowywanego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego „Śródmieście XI” ul. Grodzka w tym przede wszystkim zachowanie i adaptacja do nowych funkcji historycznych zabudowań huty szkła: głównej hali produkcyjnej wraz z kominami, budynku administracyjnego oraz zachowanie i wyeksponowanie zabytkowych elementów konstrukcji i wyposażenia technologicznego.

IV.3.12. Respektowanie ochrony wpisanego do rejestru zabytków pałacu i parku Kaczkowskich związanego kompozycyjnie i przestrzennie z zespołem zabudowań huty szkła. Planowany w *Programie rewitalizacji miasta* remont pałacu nie może powodować przekształceń bryły i elewacji pałacu a wszelkie prace remontowe czy adaptacyjne odbywać się winny z pełnym poszanowaniem substancji zabytkowej. Planowana adaptacja na cele kulturalne i turystyczne nie budzi zastrzeżeń. Park poddany być winien pracom pielęgnacyjnym oraz częściowej rekompozycji – m.in. powiązanie krajobrazowe i funkcjonalne parku z otoczeniem dawnego stawu (przekształconego na basen ppoż.).

IV.3.13. Zabezpieczenie, adaptacja do nowych funkcji i rewitalizacja zespołu d. Szkoły Rolniczej w Suchodole (ob. ul. Dmochowskiego). Słuszna i godna poparcia jest planowana w *Programie rewitalizacji miasta Krosna* adaptacja budynków na bazę dydaktyczną PWSZ.

IV.3.14. Adaptacja do nowych funkcji zespołu pałacowo-parkowego w Polance. Postuluje się wykonanie prac remontowo-konserwatorskich pałacu i nakłonienie obecnego właściciela do opracowania dokumentacji konserwatorskiej, inwentaryzacji oraz koncepcji zagospodarowania parku.

Pomimo znacznej dewastacji i znaczących przekształceń zespół pałacowo-parkowy w Polance zachował cenne elementy pierwotnego założenia. Obiekt należy poddać pracom rewitalizacyjnym; pałac adaptować do nowych funkcji. Postuluje się opracowanie programu

działań z uwzględnieniem ochrony i konserwacji pozostałości parku, projektu jego zagospodarowania (uwzględniającego powojenne przekształcenia) z wykorzystaniem stawów jako integralnej części parku oraz ewentualną rekonstrukcję niektórych pierwotnych elementów założenia parkowego.

IV.3.15. Zachowywanie, konserwacja i eksponowanie zabytkowej kamieniarki, stolarki i dekoracyjnych żeliwnych elementów wystroju kamienic i domów.

IV.3.16. W przypadku licznie występujących w Krośnie elewacji budynków z XIX i pocz. XX w., w których występuje dwubarwna oryginalna kolorystyka: cegła z elementami piaskowca lub tynku należy dbać o zachowanie tej charakterystycznej kolorystyki i stosować zakaz pokrywania całych elewacji tynkiem

IV.3.17. Zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek na zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp. – wykorzystywanie do tych celów materiałów archiwalnych. Remontowanie kapliczek zgodnie z zasadami konserwatorskimi, z wykorzystaniem historycznej ikonografii (archiwów fotograficznych).

IV.3.18. Starania o zachowanie i ochronę drewnianego budownictwa w mieście, zachowanie nielicznych już „enklaw” tego budownictwa – dotyczy to przede wszystkim zachowanej w stosunkowo dobrym stanie i w niewielkim stopniu przekształconej zabudowy drewnianej Suchodołu oraz w mniejszym stopniu Białobrzeg i Krościenka Niżnego, gdzie zasób uległ już dość znaczącym przekształceniom bądź zachowane obiekty znajdują się w złym stanie technicznym.

IV.3.19. Dążenie do zabezpieczenia, konserwacji i zachowania nielicznych już najstarszych i najcenniejszych obiektów budownictwa. W przypadku kilku obiektów: drewniane domy przy ulicach: Szuby 38, Ślaczka 5a, Żeromskiego 13 proponuje się podjęcie przez miasto działań (przy wsparciu Urzędu Ochrony Zabytków) zmierzających do uratowania ww obiektów poprzez ich przeniesienie do skansenu.

IV.3.20. Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków:

- monitoring dotyczący stanu zachowania obiektów zabytkowych, prowadzonych prac

remontowych i konserwatorskich oraz bieżące wprowadzanie danych do komputerowej bazy ewidencji gminnej;

- wypracowanie zasad wymiany informacji i aktualizacji danych dotyczących obiektów zabytkowych objętych gminną ewidencją zabytków pomiędzy Urzędem Ochrony Zabytków – Delegatura w Krośnie a Urzędem Miasta w Krośnie.

IV. 4. Opieka nad zabytkami ruchomymi

- IV.4.1. Dążyć do wpisu do rejestru zabytków ruchomych wyposażenia kościoła franciszkanów w tym także kapliczki z krucyfiksem położonej na terenie założenia klasztorowego.
- IV.4.2. Dążyć do wpisu do rejestru zabytków ruchomych wyposażenia kościoła kapucynów oraz wyposażenia kościoła p.w. NMP Królowej Polski.
- IV.4.3. Ze względu na cenne przykłady plastyki sepulkralnej z pocz. XX w. zalecane jest wpisanie do rejestru zabytków cmentarza komunalnego przy ul. St. Wyszyńskiego zachowując istniejący układ alejek oraz uwzględniając ochronę zabytkowych nagrobków.
- IV.4.4. Wpisać do rejestru zabytków pomnik Ignacego Łukasiewicza.
- IV.4.5. Wpisać do rejestru zabytków kapliczki figuralne: Św. Rodziny przy ul. Grodzkiej, Powstańców Śląskich, Wiejskiej, słupowe: przy ul. Stapińskiego 73, przy ul. Szopena 80.
- IV.4.6. Cmentarz żydowski wpisany do rejestru, nie wyszczególnione poszczególne nagrobki przez co nie są chronione wpisem do rejestru. Wskazany wniosek o uzupełnienie decyzji, ew. o nową decyzję o wpisie z uwzględnieniem poszczególnych macew.
- IV.4.7. Współpraca i dofinansowanie prac konserwatorskich przy wyposażeniu kościoła farnego.
- IV.4.8. Współpraca i dofinansowanie prac konserwatorskich przy wyposażeniu kościoła pw. Św. Wojciecha.
- IV.4.9. Współpraca i dofinansowanie prac konserwatorskich przy odkrytej polichromii w chórze zakonnym kościoła kapucynów.
- IV.4.10. Współpraca i dofinansowanie prac konserwatorskich przy kaplicy i krypcie Oświęcimów oraz w miarę potrzeb przy wyposażeniu kościoła oo. kapucynów.

IV.4.11. Opracować inwentaryzację Starego Cmentarza, cmentarza przy ul. Stefana Wyszyńskiego.

IV.4.12. Opracować plany konserwacji zabytkowych nagrobków z obydwóch cmentarzy.

IV.4.13. Opracować plan ochrony i konserwacji zabytkowych kapliczek z terenu miasta.

IV.4.14. Działania miasta dotyczące utrzymania Muzeum Rzemiosła:

- pilne jest zapewnienie powierzchni magazynowych oraz pomieszczenia na pracownię konserwatorską
- w związku z prowadzeniem biura Informacji Turystycznej oraz otwarciem galerii w piwnicach pod Rynek 5 konieczne jest wzmocnienie osobowe muzeum poprzez minimum dwa etaty merytoryczne
- siedziba i otoczenie muzeum wymaga podjęcia kompleksowych prac remontowych (patrz pkt. IV.3.8)
- adaptacja piwnic przedprożnych w zachodniej pierzei Rynku na cele muzealne.

IV. 5. Opieka nad zabytkami archeologicznymi

Na terenie Krosna dokonano dotychczas wielu interesujących odkryć. Należy jednak unikać wartościowania stanowisk i znalezisk archeologicznych. Z punktu widzenia konserwatorstwa wszystkie należy chronić w jednakowo ścisły sposób. O większości mamy bowiem wiedzę bardzo wyrywkową, szczególnie o tych znanych jedynie z prospekcji terenowej. Tylko nieliczne stanowiska na terenie Krosna badane były wykopaliskowo, nieczęsto też sprawowano nadzory, a przecież pełnej oceny można dokonać jedynie w oparciu o wyniki badań wykopaliskowych i to przeprowadzonych na większej powierzchni. Na szczególne podkreślenie zasługują tu wyniki badań przeprowadzonych w latach 1999-2001 na krośnieńskim Rynku przez Muzeum Podkarpackie w Krośnie, które dostarczyły sensacyjnych znalezisk od epoki brązu po czasy nowożytne. W ostatnich latach udaje się coraz częściej zapewniać udział archeologów w podejmowanych inwestycjach i dzięki temu pozyskiwać nowe materiały. Jednak chęć uniknięcia współpracy z archeologami przez inwestorów jest ciągle duża, co powinno być przełamywane decyzjami konserwatora i konsekwencją w ich egzekwowaniu. W niedalekiej przyszłości należałoby przygotować program mający na celu lepsze rozpoznanie osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego na terenie Krosna, zagadnień gospodarki, wierzeń i obrządku pogrzebowego, a także obcych wpływów kulturowych. Część stanowisk należałoby wytypować do badań wykopaliskowych,

szczególnie te narażone na różnego rodzaju zagrożenia, z których najważniejsze to wszelkiego rodzaju działania inwestycyjne (np. stan. nr 3, 6, 19, 67, 82, 89, 91). Żadne większe prace ziemne nie powinny być prowadzone bez nadzoru archeologicznego, gdyż możliwości wcześniejszego określenia sytuacji archeologicznej na danym terenie są warsztatowo mocno ograniczone. Często zbyt późno lub wcale nie są zgłaszane znaleziska archeologiczne dokonywane w trakcie realizacji inwestycji bez obecności archeologów. Obecnie istnieją różne możliwości pozyskiwania środków finansowych, nie tylko z kasy miasta ale również z funduszy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, czy programów Unii Europejskiej i EOG.

Najbogatsze, a jednocześnie najbardziej zagrożone są tereny zespołu staromiejskiego. Z tego względu należy zagwarantować obecność archeologów przy konstruowaniu wszelkich miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także planowaniu i realizacji wszystkich inwestycji. Winny się one znaleźć w strefie ścisłego nadzoru archeologicznego. Należałoby także wyznaczyć strefy obserwacji archeologicznej w innych dzielnicach miasta, przede wszystkim w rejonie stan. nr 3 w Białobrzegach w sąsiedztwie oczyszczalni ścieków, czy stan 19. - na terenie szpitala przy ul. Korczyńskiej.

W chwili obecnej najpilniejszym zadaniem winno być podjęcie próby weryfikacji stanowisk na terenie Krosna, głównie przez ponowne badania powierzchniowe mające na celu odkrycie być może nowych stanowisk oraz określenie stopnia zniszczenia stanowisk odkrytych podczas wcześniejszych penetracji. Badania AZP przeprowadzone stosunkowo dawno, bo w latach 80. XX w. i przez różne ekipy badawcze, wymagają takiego sprawdzenia. Weryfikacji wymagają także informacje o niektórych obiektach architektury. Należy dążyć do objęcia ochroną głównie poprzez wpis do rejestru zabytków oraz do gminnej ewidencji zabytków jak największej ilości stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w strefach zagrożeń inwestycyjnych. Szczególnie na skarpie miejskiej, gdzie zlokalizowane są mury obronne, w otoczeniu krośnieńskich kościołów i klasztorów oraz innych zabytków architektury żadne prace nie powinny się odbywać bez udziału archeologów. Takie działania przyczynią się do powiększenia bazy źródłowej, a przez to i stanu wiedzy na temat dziejów i rozwoju miasta.

Ścisłą obserwacją archeologiczną należałoby objąć w pierwszej kolejności:

- płytę Rynku i zabudowę pierzei przyrynkowych,
- okolice kościoła p.w. Św. Trójcy ze względu na przebieg murów miejskich, lokalizację nieznanymi budowli oraz zaleganie pochówków cmentarza przykościelnego,
- rejon kościoła i klasztoru OO Franciszkanów ze względu na przebieg murów

miejskich i częściowo rozebrane zabudowania klasztorne,

- cały obwód skarpy miejskiej ze względu na pozostałości obwałowań, w tym szczególnie parcelę w rejonie BWA, gdzie planowana jest rozbudowa PWSZ w Krośnie,
- rejon kościoła Św. Wojciecha, w celu rozpoznania lokalizacji być może najstarszej osady krośnieńskiej,
- rejon szpitala przy ul. Korczyńskiej,
- rejon oczyszczalni ścieków,
- rejon zlokalizowanych już stanowisk archeologicznych poza terenem starego miasta.

Wszystkie te stanowiska powinny być przebadane wykopaliskowo przed realizacją w tych miejscach jakichkolwiek inwestycji.

Priorytetem powinno być umieszczenie w gminnej ewidencji zabytków oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowisk archeologicznych wymagających ochrony, a także uzupełnienie już istniejących planów o takie informacje. Takie działania przyczynią się do skuteczniejszej dbałości o nasze dziedzictwo kulturowe i pozwolą lepiej poznać historię miasta.

IV. 6. Ochrona wartości niematerialnych

- IV.6.1. Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności regionalnej.
- IV.6.2. Utrwalanie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca dotyczącej lokalizacji nieistniejących obiektów o istotnym znaczeniu dla historii, np. w przypadku miasta Krosna: kościół św. Ducha, kościół św. Jakuba, kościół jezuitów, cmentarz przykościelny, synagoga, ratusz.
- IV.6.3. Używanie i stosowanie (także w stosunku do nowo powstających zespołów zabudowy) historycznych nazw miejscowych – przysiółków, historycznych nazw ulic itp., inicjowanie nowego nazewnictwa lub zmian w istniejącym nazewnictwie promujących lokalną historię i lokalne tradycje.
- IV.6.4. Wspieranie inicjatyw nawiązujących w sposób przemyślany do dawnych tradycji miasta i regionu, mających na celu ich wskrzeszenie lub przypomnienie (np. nawiązanie do wizerunku Krosna jako ważnego ośrodka przemysłu naftowego, lniarskiego, szklarskiego- tworzenie lub udział w tworzeniu związanych z tym

- tematycznych szlaków turystycznych, wystaw, konkursów i różnorodnych imprez o charakterze kulturalno-edukacyjnym);
- IV.6.5. Utrzymanie i bieżąca konserwacja kapliczek i pomników połączone z kultywowaniem, dokumentowaniem i upowszechnianiem tradycji związanej z tymi obiektami.
- IV.6.6. Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia, ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp. poprzez działalność wydawniczą (regionalia), prowadzenie lekcji muzealnych nt. przeszłości i kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji itp.
- IV.6.7. Wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi jak śluby czy pogrzeby, tradycje związane ze świętami, potrawy regionalne, nazwy miejscowe).
- IV.6.8. Zwrócenie uwagi na wielokulturowy niegdyś charakter Krosna, w szczególności na wkład Żydów w rozwój miasta w 2. połowie XIX i 1. połowie XX w., np. poprzez organizację specjalnych wystaw i ekspozycji, realizację wspólnych przedsięwzięć kulturalnych polsko-żydowskich czy dalszy udział w coraz popularniejszym na terenie całego województwa podkarpackiego wielokulturowym festiwalu „Galicja”.
- IV.6.9. Wspieranie inicjatyw wydawniczych i przedsięwzięć o charakterze etnograficznym zmierzających do zebrania (udokumentowania) i popularyzacji starych pieśni, przyspiewek, podań i legend związanych z miastem i jego okolicami.

IV. 7. Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach

- IV.7.1. Prowadzenie stałego monitoringu i weryfikacja obiektów uwzględnionych w GEZ, najlepiej w oparciu o komputerową bazę danych;
- IV.7.2. Zabieganie o wykonanie kart ewidencyjnych dla wszystkich obiektów wpisanych do rejestru zabytków, które kart nie posiadają, a w następnej kolejności – dla obiektów proponowanych do rejestru [sprawa w gestii WKZ];
- IV.7.3. Dalsze wspieranie inicjatyw zmierzających do upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym miasta np. w postaci publikacji przewodników,

- popularno-naukowych i albumowych, zapisów na stronie internetowej miasta;
- IV.7.4. Wykonywanie opracowań studialnych i badawczych postulowanych we wcześniejszych zestawieniach zadań – przede wszystkim studiów wartości kulturowych.
- IV.7.5. Umieszczenie listy obiektów znajdujących się w GEZ na stronie internetowej Urzędu Miasta.

IV. 8. Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego – rozwój turystyki, działania edukacyjne, promocyjne itp.

- IV. 8.1. Zintegrowanie działań promocyjnych władz miasta w zakresie turystyki z działaniami władz powiatu, np. poprzez stworzenie szlaków atrakcji turystycznych miasta i powiatu, w których miasto byłoby jednym z punktów na szlaku, a równocześnie zostało wykreowane jako centrum noclegowo-wypadowe.
- IV. 8.2. Dalsze włączanie się miasta w akcje organizowania szlaków tematycznych w odniesieniu do tematów, w których Krosno mogłoby zaistnieć z racji swych zasobów kulturowych lub doświadczeń historycznych.
- IV. 8.3. Wspieranie działań społecznych mających na celu ochronę, opiekę i popularyzację zabytków miasta poprzez tworzenie lokalnych uregulowań prawnych, udzielanie rekomendacji, stosowanie ułatwień, przyznawanie wsparcia (finansowego i/lub medialnego) dla różnorodnych inicjatyw w tym zakresie (np. publikacje, konkursy wiedzy, działania konserwatorskie i rewaloryzacyjne przy obiektach itd.).
- IV. 8.4. Popieranie istniejących (lekcje muzealne, prezentacja wybranych tematów w szkołach), jak i stymulowanie wprowadzania nowych (gry i zabawy edukacyjne dla najmłodszych, publikacje nt. zbiorów adresowane do dzieci, konkursy itd.) form edukacyjnych prowadzonych przez miejscowe Muzeum Podkarpackie i Muzeum Rzemiosła.
- IV. 8.5. Kontynuacja, wspieranie i rozwijanie organizowanych w Krośnie cyklicznych wystaw, imprez i festiwali promujących dziedzictwo kulturowe: Międzynarodowe Biennale Artystycznej Tkaniny Lnianej „Z krosna do Krosna”, Festiwal Galicja, Jarmark Krośnieński, Karpackie Klimaty.
- IV. 8.6. Aktywne włączenie się miasta i prowadzonych przezeń instytucji kultury w

coroczne obchody Europejskich Dni Dziedzictwa, pozwalające na szerokie propagowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego i zapewniające organizowanym imprezom reklamę na terenie całego województwa za pośrednictwem plakatów z programem obchodów oraz regionalnych mediów.

- IV. 8.7. Wspieranie działań w zakresie popularyzacji akcentującej walory kulturowe i przyrodnicze turystyki pieszej i rowerowej na terenie samego miasta i jego okolic oraz rozwijanie towarzyszącej im infrastruktury (ścieżki rowerowe, sezonowe wypożyczalnie sprzętu, punkty widokowe, tablice informacyjne itp.).

V INSTRUMENTY WDRAŻANIA I OCENA WYNIKÓW GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA KROSNA

Zakłada się, że zadania określone w *Programie* będą realizowane w wyniku następujących działań:

1. Wspólne działanie władz samorządowych z WKZ oraz z: właścicielami i posiadaczami obiektów, diecezjami, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi;

2. Działania własne władz samorządowych:

a) prawne – np. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powoływanie parków kulturowych, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów, które winny być objęte ochroną;

b) finansowe – należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy oraz dotacje, system ulg finansowych, nagrody, zachęty dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;

c) programowe – realizacja projektów i programów regionalnych,

d) inne – działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.

3. działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

Zgodnie z *Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* burmistrz ma obowiązek sporządzenia co 2 lata sprawozdania z realizacji programu, które przedstawia radzie gminy. Postuluje się, by sprawozdania te przekazywane były do wiadomości Urzędu Ochrony Zabytków – Delegatury w Krośnie oraz do Regionalnego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Rzeszowie.

VI ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA KROSNA

Ponieważ program jest zbiorem celów dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie wyłącznie dla władz samorządowych, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponować może samorząd. Zakłada się zatem, że źródłem finansowania zadań wskazanych do realizacji w *Programie*, będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu władz samorządowych, jak również inne źródła (prywatne, rządowe, itp.), tj.:

- środki własne budżetowe Miasta Krosna na realizację zadań własnych,
- dotacje podmiotowe dla instytucji, których organizatorem jest samorząd gminy;
- środki znajdujące się w gestii WKZ;
- dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
- dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- dochody własne instytucji kultury;
- środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Promesa Ministra Kultury”;
- zaciągane przez Zarząd Gminy i Miasta kredyty bankowe na realizację określonych celów i inwestycji,
- zyski z działalności statutowej i gospodarczej,
- odsetki z kont i rachunków bankowych,
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych,
- składki i zbiórki publiczne i finansowane ze środków ludności,
- fundusze krajowe i zagraniczne Unii Europejskiej,
- inne środki przewidziane prawem.

Obowiązek dbania o stan zabytków *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* nakłada na właścicieli i posiadaczy zabytków. Znaczącym wsparciem dla zadań z zakresu ochrony zabytków są także inne źródła dofinansowania, wśród których istotną rolę pełnią środki z budżetu państwa. Są to zarówno środki Generalnego Konserwatora Zabytków,

jak i środki Wojewody Podkarpackiego (będące w dyspozycji Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków). W gestii Ministra Kultury znajdują się także środki przeznaczone m.in. na promowanie i wspieranie działań na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa narodowego.

Odnosnie obiektów sakralnych finansowanie prac związanych z remontami i pracami konserwatorskimi pokrywane jest w znacznym stopniu ze środków własnych parafii. W przypadku obiektów sakralnych stosowane jest także dofinansowanie ze środków budżetu państwa. Dodatkową możliwość wsparcia prac przy zabytkach sakralnych daje Fundusz Kościelny (funkcjonujący w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji). Jednym z celów funduszu jest dofinansowywanie remontów i konserwacji obiektów sakralnych o wartości zabytkowej, w tym podstawowe prace zabezpieczające obiekt, a w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej). Fundusz nie finansuje konserwacji ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych.

W przypadku szczególnych projektów można też pozyskać środki z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Dotyczy to dofinansowania konserwacji zabytkowych parków wpisanych do rejestru zabytków oraz dofinansowania publikacji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Ponadto istnieją także możliwości zdobywania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z funduszy krajowych i zagranicznych Unii Europejskiej.

FUNDUSZE STRUKTURALNE UNI EUROPEJSKIEJ NA LATA 2007 - 2013

Polska przygotowując się do wdrażania funduszy strukturalnych Unii Europejskiej w latach 2007 – 2013, na podstawie zapisów Strategicznych Wytocznych Wspólnoty, opracowała Narodową Strategię Spójności 2007-2013 (NSS), która stanowi podstawę do programowania interwencji Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz Funduszu Spójności (FS). W efekcie, w ramach NSS utworzono wstępne projekty Programów na nowy okres budżetowy, w których zagadnienia z zakresu kultury wspierane mogą być w ramach:

16 Regionalnych Programów Operacyjnych – zarządzane przez samorządy województw oraz **Programów sektorowych** – zarządzane na poziomie centralnym.

Propozycją Rządu w zakresie pomocy kierowanej do regionów jest realizacja **Programu Operacyjnego Rozwój Polski** Wschodniej stanowiącym pomoc dla najbiedniejszych regionów Unii Europejskiej.

Kultura w latach 2007 – 2013 wspierana będzie poza 16 Regionalnymi Programami Operacyjnymi także w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, w ramach którego utworzono oddzielny *Priorytet XII* poświęcony kulturze: *Kultura i dziedzictwo kulturowe*. Dzięki temu po raz pierwszy polska kultura uzyska możliwość wsparcia dla realizacji zadań o charakterze ponadregionalnym.

Programy sektorowe wspierające rozwój kultury:

- **Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko**
- **Program Operacyjny Kapitał Ludzki,**
- **Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka,**
- **Program Operacyjny Rozwój Obszarów Wiejskich,**
- **Program Operacyjny Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa oraz nadbrzeżnych obszarów rybackich**

Należy dokładniej zapoznać się z założeniami wspomnianego powyżej *XII Priorytetu* – *Kultura i dziedzictwo kulturowe* ("**Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko**"), ponieważ w największym stopniu odnosi się on do zagadnień związanych z kulturą.

Głównym celem jest tutaj zwiększenie atrakcyjności poprzez wykorzystanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym i europejskim.

Cele szczegółowe osi priorytetowej:

- ochrona, zachowanie i efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego znaczeniu ponadregionalnym,
- poprawa stanu infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym oraz zwiększenie dostępu do kultury,
- rozwój infrastruktury szkolnictwa artystycznego.

Osiągnięcie celów szczegółowych osi priorytetowej związane jest z realizacją projektów o charakterze ponadregionalnym ochrony dziedzictwa kulturowego oraz budowy, rozbudowy i przebudowy infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym.

W ramach osi priorytetowej wsparciem objęte będą projekty z zakresu ochrony i

zachowania zabytków nieruchomych o znaczeniu ponadregionalnym, w tym znajdujące się na liście Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO lub uznane przez Prezydenta RP za Pomniki Historii. Wsparciem objęte będą również projekty dotyczące ochrony i zachowania ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego, a także projekty z zakresu rozwoju zasobów cyfrowych w dziedzinie zasobów bibliotecznych i archiwalnych oraz zasobów wirtualnych muzeów. Ponadto wsparcie przeznaczone będzie na przygotowanie dokumentacji technicznej dotyczącej inwestycji zgodnej z celami osi priorytetowej. Realizowane będą tu także projekty z zakresu rozwoju oraz poprawy stanu infrastruktury kultury, w tym szkolnictwa artystycznego. Autorzy programu twierdzą bowiem, że inwestycje w obszarze szkolnictwa artystycznego mają bezpośredni wpływ na podniesienie jakości kształcenia m. in. poprzez tworzenie wysoko wykwalifikowanych kadr. Przekłada się to w efekcie na podniesienie jakości oferty kulturalnej (m.in.: filharmonii, oper, teatrów) i produktów kultury wytworzonych przez przemysły kultury (m.in.: przemysł muzyczny, filmowy) wpływając tym samym na podniesienie dobrego wizerunku kraju silnie oddziałującego na jego atrakcyjność m.in. w aspekcie turystycznym czy inwestycyjnym.

PROGRAMY OPERACYJNE

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza (na dany rok) programy operacyjne m.in. z zakresu:

- 1. Promocja twórczości**
- 2. Rozwój infrastruktury kultury i szkolnictwa artystycznego**
- 3. Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury**
- 4. Fryderyk Chopin**
- 5. Rozwój inicjatyw lokalnych**
- 6. Promocja kultury polskiej za granicą**
- 7. Promocja czytelnictwa**
- 8. Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**
- 9. Patriotyzm jutra**
- 10. Znaki czasu**
- 11. Dziedzictwo kulturowe**
- 12. Wyspiański**

Stanowią one podstawę do ubiegania się o środki MKiDN na zadania z zakresu kultury realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, instytucje

filmowe, szkoły i uczelnie artystyczne, organizacje pozarządowe oraz podmioty gospodarcze.

Projekty związane z rozwojem kulturalnym miasta Krosna najpełniej mogą być realizowane w ramach kilku projektów opisanych poniżej.

Program operacyjny **“Edukacja kulturalna i upowszechnienie kultury”**, którego jednym z celów głównych jest wzbogacenie oferty kulturalnej do szerszego grona osób, zachowanie tradycji i przekazu ludowego dziedzictwa kulturowego, a także podnoszenie kwalifikacji i doskonalenia zawodowego osób działających w sferze upowszechnienia kultury, w *Priorytecie 2* mówi o konieczności *ochrony dziedzictwa kultury ludowej*. Wśród rodzajów kwalifikujących się zadań wymienia tutaj:

- a) dokumentowanie i archiwizowanie najbardziej wartościowych zjawisk kultury ludowej, tworzenie źródeł wizualnych, fonicznych i tekstowych;
- b) podejmowanie i publikowanie badań naukowych oraz materiałów popularyzujących twórczość ludową;
- c) organizację seminariów i konferencji poświęconych kulturze ludowej;
- d) przekaz umiejętności i tradycji w formie warsztatów plenerów, kursów, szkoleń, szczególnie w formie tzw. „szkół tradycji”;
- e) tworzenie kolekcji sztuki ludowej, zakupy dóbr służących kultywowaniu lokalnych i regionalnych tradycji;
- f) popularyzowanie twórczości ludowej przez wsparcie wystaw, konkursów, przeglądów i festiwali;
- g) ochronę krajobrazu kulturowego wsi, w tym pomoc w zachowaniu architektury regionalnej, tradycji, zwyczajów;
- h) podejmowanie działań na rzecz podtrzymywania i popularyzacji gwar regionów etnograficznych.

W *Priorytecie 1* autorzy zwracają uwagę na *edukację kulturalną i kształcenie kadr kultury* poprzez aktywizowanie kulturalne społeczności. Proponują:

- a) wspieranie przedsięwzięć mających na celu zwiększenie roli kultury w procesie edukacji, socjalizacji, i adaptacji społecznej;
- b) wspieranie przedsięwzięć mających na celu kształtowanie nawyku uczestnictwa w kulturze oraz jej świadomego odbioru;
- c) wzbogacenie oferty zagospodarowania wolnego czasu poprzez organizację warsztatów, kursów i szkoleń ze wszystkich dziedzin sztuki;

- d) kampanie promocyjne i akcje społeczne promujące aktywne uczestnictwo w kulturze;
- e) wspieranie przedsięwzięć przeciwdziałających wykluczeniu społecznemu i patologiom, szczególnie wśród dzieci i młodzieży;
- f) popularyzacja osiągnięć twórców nieprofesjonalnych, szczególnie dzieci i młodzieży, w formie konkursów, koncertów, przeglądów, festiwali, wystaw itp.;
- g) przygotowanie i wdrażanie programów (w tym także szkoleń i warsztatów) służących doskonaleniu zawodowemu z zakresu wiedzy o sztuce, upowszechnianiu kultury, promocji czytelnictwa skierowanych do nauczycieli, bibliotekarzy, instruktorów, animatorów kultury, itp.;
- h) dofinansowanie organizacji konferencji, sympozjów, seminariów, publikacji prac badawczych oraz wydawnictw pokongresowych służących refleksji nad sferą kultury, edukacji kulturalnej, języka polskiego;
- i) realizacja kompleksowych prac badawczych i dokumentacyjnych oraz analiz z zakresu stanu sektora kultury i uczestnictwa w kulturze;

Głównym celem programu operacyjnego **“Rozwój inicjatyw lokalnych”** jest pobudzenie inicjatyw lokalnych oraz stworzenie na poziomie lokalnym warunków do rozwoju twórczości. Wśród rodzajów kwalifikowanych zadań wymienia się tutaj także *ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego* poprzez:

- dokumentację zabytków w kraju,
- opracowanie dokumentacji konserwatorskiej i projektowej,
- sporządzanie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- wykonywanie badań konserwatorskich i architektonicznych.

Autorzy zwracają uwagę również na upowszechnieniu kultury poprzez lokalne projekcje animacyjne, imprezy i sezony artystyczne. Proponują upowszechnienie edukacji kulturalnej (warsztaty artystyczne, projekty edukacyjne, konkursy, plenery artystyczne, zajęcia terapeutyczne i resocjalizacyjne wykorzystujące techniki pracy kulturalnej), a także wystawy, przeglądy, festiwale, koncerty, spotkania ze sztuką itp. w celu promocji twórczości. Pojawia się propozycja zakupu instrumentów muzycznych i strojów.

Głównym celem programu operacyjnego **“Rozwój dziedzictwa kulturowego”** jest intensyfikacja jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym poprawa stanu zachowania zabytków, wsparcie działalności muzeów oraz rozwój kolekcji muzealnych. Program dotyczy również zabytków polskich i z Polską związanych,

znajdujących się poza granicami kraju.

Celami częściowymi programu są:

- a) ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) wyrównywanie dostępu do dóbr i usług kultury poprzez udostępnianie w internecie dorobku kulturowego i naukowego;
- c) zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym dziedzictwa archeologicznego);
- d) rewaloryzacja zabytków;
- e) zwiększanie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych;
- f) poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji;
- g) zabezpieczanie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych;
- h) udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Cele realizowane będą poprzez kilka priorytetów. W *Priorytecie 1* autorzy projektu kładą naciski na *rewaloryzację zabytków ruchomych i nieruchomych*. Wśród zadań kwalifikujących się znalazły się prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków:

- a) planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji;
- b) przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. Refundacja).

Priorytet 2 dotyczy rozwoju instytucji muzealnych poprzez:

- a) zakupy dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych;
- b) zakupy starodruków i archiwaliów;
- c) konserwację i mikrofilmowanie muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wykonanie kopii starodruków i inkunabułów;
- d) organizację wystaw muzealnych, wraz z drukiem katalogów;
- e) wspieranie działalności edukacyjnej prowadzonej przez muzea (np. konkursy, warsztaty, lekcje muzealne, itp.);
- f) organizację konferencji, seminariów i innych spotkań mających na celu wymianę opinii i doświadczeń z zakresu muzealnictwa, archiwistyki i ochrony zabytków oraz dofinansowanie wydawnictw pokonferencyjnych;

W *Priorytecie 3* mowa jest o *ochronie dziedzictwa narodowego poza granicami kraju*.

Do rodzajów kwalifikujących się zadań należą:

- a) rewaloryzacja oraz prace remontowe i konserwatorskie w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- b) rewaloryzacja zabytkowych cmentarzy oraz renowacja, ochrona i zachowanie miejsc pamięci i martyrologii za granicą;
- c) dokumentowanie utraconego i rozproszonego za granicą polskiego dziedzictwa (w tym badania naukowe, kwerendy biblioteczne i archiwalne i inwentaryzacja);
- d) promowanie badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- e) upamiętnianie wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- f) pomoc instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie oraz innym organizacjom i instytucjom polonijnym lub emigracyjnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego poza granicami kraju.

Ochronę zabytków archeologicznych podjęto w Priorytecie 4 poprzez takie działania jak:

- a) inwentaryzacja zabytków archeologicznych;
- b) badanie, dokumentowanie, opracowanie wyników nieinwestorskich ratowniczych badań zabytków archeologicznych;
- c) rewitalizacja, rewaloryzacja, konserwacja, renowacja, modernizacja i adaptacja na cele publiczne nieruchomości zabytków archeologicznych o własnej formie krajobrazowej;
- d) konserwacja ruchomych zabytków archeologicznych;
- e) zabezpieczanie zabytków archeologicznych przed zagrożeniami naturalnymi;
- f) ochrona zabytków archeologicznych na wypadek eksploatacji rabunkowej;
- g) opracowanie i publikowanie wyników badań archeologicznych;
- h) badania zabytków archeologicznych posiadających znaczenie dla polskiego dziedzictwa narodowego znajdujących się poza granicami kraju.

Priorytet 5 dotyczy tworzenia zasobów cyfrowego dziedzictwa kulturowego poprzez następujące działania:

- a) współfinansowanie budowy i rozbudowy sieci i systemów informatycznych;
- b) budowę baz danych, stron internetowych i portali z zakresu kultury i dziedzictwa narodowego;
- c) wyposażenie pracowni digitalizacyjnych;
- d) realizację prac badawczych w zakresie tworzenia i udostępniania zasobów cyfrowych, w tym opracowanie standardów;
- e) tworzenie kolekcji cyfrowych;

f) współfinansowanie digitalizacji dokumentów bibliotecznych, archiwalnych i muzealiów.

Wnioskodawcy realizujący zadania ubiegające się o środki finansowe na inwestycje z funduszy europejskich składają wnioski w ramach programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego”.

W *Prioryecie 6* autorzy projektów zwracają uwagę na *ochronę zabytkowych cmentarzy*. Wszelkie działania planowane dotyczą cmentarzy wpisanych do rejestru zabytków, z wyłączeniem grobów i cmentarzy wojennych i polegają na wykonaniu prac:

- konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkowych budowlach grobowych i zabytkowych nagrobkach,
- pielęgnacyjnych dotyczących zieleni,
- związanych z renowacją infrastruktury cmentarnej,
- dokumentacyjnych.

Należy także wspomnieć o programach operacyjnych tj. :

- **“Promocja twórczości”**, którego celem jest wspieranie oraz promocja twórczości artystycznej, promocja uczniów, studentów oraz twórców poprzez stypendia.
- **“Promocja kultury polskiej za granicą”**; cel: kreowanie pozytywnego wizerunku naszego kraju poza jego granicami poprzez: prezentację kultury polskiej oraz twórców i ich twórczości, a także realizację współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury w ramach porozumień i umów międzynarodowych oraz resortowych.
- **“Znaki czasu”**, którego celem jest przywrócenie i ożywienie relacji współczesny artysta - jego dzieło - obywatel. Niezwykle ważnym elementem programu jest także długofalowe działanie na rzecz przygotowania odbiorców kultury, a szczególnie - sztuki współczesnej. Jednym z głównych zadań jest zakup kolekcji sztuki współczesnej.

Należy również zawsze mieć na uwadze program **“Promesa MKiDN”**, który ma na celu zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury. Program polega na dofinansowaniu przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wkładu krajowego do wybranych projektów kulturalnych, realizowanych ze środków europejskich.

Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego to inaczej umowa przyrzeczenia o współfinansowaniu projektów realizowanych ze środków europejskich pod warunkiem ich wyboru do realizacji przez właściwe organy w ramach funduszy strukturalnych, programów wspólnotowych, środków EFTA oraz innych środków europejskich.

W ramach programu dofinansowane będą projekty z zakresu:

- 1) ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego,
- 2) budowy, rozbudowy i przebudowy infrastruktury kulturalnej oraz infrastruktury szkół i uczelni artystycznych,
- 3) rozwoju infrastruktury społeczeństwa informacyjnego w dziedzinie kultury,
- 4) międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych o charakterze europejskim.

Dofinansowanie dotyczy projektów realizowanych w ramach:

1. PO Infrastruktura i Środowisko 2007-2013 – *Priorytet XII Kultura i dziedzictwo kulturowe*,
2. 16 Regionalnych Programów Operacyjnych 2007-2013,
3. Mechanizmu Finansowego EOG i Norweskiego Mechanizmu Finansowego – *Priorytet 3 Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego*,
4. Programu Rozwój Obszarów Wiejskich 2007-2013 – *Działanie: Odnowa i rozwój wsi*,
5. Kultura 2007 – 2013

Możliwości dofinansowania projektów w zakresie kultury w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego zostały wymienione w priorytecie 3 i 6. W ramach Priorytetu 3, którego głównym celem jest zachowanie i odbudowa europejskiego dziedzictwa kulturowego wraz z jego otoczeniem oraz wykreowanie narodowych produktów turystyki kulturowej w historycznych miastach Polski (w szczególności Warszawa, Kraków, Gdańsk, Wrocław, Poznań), możliwe są do zrealizowania projekty z zakresu:

- ☐ rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, szczególnie realizowane w ramach przyjętych strategii rozwoju produktów turystyki kulturowej,
- ☐ rewitalizacji historycznych obszarów miejskich,
- ☐ rewitalizacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele kulturalne zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych,
- ☐ rewitalizacji obiektów przemysłowych o wysokiej wartości historycznej na cele kulturalne, w szczególności na muzea nowoczesności,
- ☐ renowacji, ochrony i zachowania miejsc pamięci i martyrologii,
- ☐ budowy i rozbudowy publicznych i niekomercyjnych instytucji kultury o europejskim znaczeniu,
- ☐ budowy, rozbudowy, odbudowy i adaptacji infrastruktury kulturowej w miejscach o

symbolicznym znaczeniu dla polskiej kultury,

- ❑ kompleksowych programów konserwacji zabytków ruchomych oraz konserwacji i digitalizacji zabytkowych księgozbiorów i archiwaliów, tworzenia systemów zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych i nieruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.

Komisja Europejska w celu umożliwienia beneficjentom zapoznania się z Programem Kultura 2007 – 2013 i z możliwością przygotowania wniosków aplikacyjnych, odpowiednio wcześniej opublikowała zaproszenie do składania wniosków. Ogólnym celem tego programu jest wzmocnienie przestrzeni kulturowej wspólnej dla Europejczyków, opartej na wspólnym dziedzictwie kulturowym oraz rozwój współpracy pomiędzy twórcami, uczestnikami życia kulturalnego oraz instytucjami kulturalnymi krajów uczestniczących w projekcie. Program nastawiony jest na trzy szczegółowe priorytety:

- wspieranie ponadnarodowej mobilności osób działających w sektorze kultury
- wspieranie ponadnarodowego obiegu dzieł oraz wyrobów artystycznych i kulturalnych
- wspieranie dialogu między kulturami

Zadania do realizacji w latach 2007-2010 –podrozdział do opracowania przez gminę

Prognozy dotyczące finansowania zadań Programu przewidziane do realizacji w latach 2007-2010 [do opracowania przez gminę]

VII ANEKSY

Aneks nr 1: Sugerowana lista obiektów z terenu Krosna, których wartości architektoniczne, historyczne i artystyczne predestynują je do starania się o włączenie ich do rejestru zabytków

Układ urbanistyczny miasta

- ul. Czajkowskiego 21, dom
- ul. Dmochowskiego, zespół szkoły rolniczej w Suchodole
- ul. Franciszkańska 1, kamienica
- ul. Franciszkańska 10, kamienica
- ul. Franciszkańska 17, kamienica
- ul. Grodzka 12, d. fabryka włókiennicza
- ul. Kapucyńska 3, kamienica
- ul. Kapucyńska 7, kamienica
- ul. Kazimierza Wielkiego 4, d. Szkoła Żeńska
- Pl. Konstytucji 3 Maja 4/Czajkowskiego 1, dom
- ul. Kościuszki 27, willa
- ul. Kręta 14, willa
- ul. Krakowska, kapliczka (obok domu nr 20)
- ul. Łukasiewicza 108, willa
- ul. Ordynacka 2, kamienica (d. Hotel Victoria)
- ul. Paderewskiego 1, dom
- ul. Piłsudskiego 8, kamienica
- ul. Piłsudskiego 14, bud. Tow. Zgoda
- ul. Sienkiewicza 4, kamienica
- ul. Słowackiego 2/Blich 1, kamienica
- ul. Słowackiego 4, kamienica
- ul. Skargi 1, bursa Seminarium Nauczycielskiego
- ul. Skargi 2, Szkoła Realna, ob. Liceum Ogólnokształcące
- ul. Staszica 2 budynek Starostwa, ob. Urząd Miasta
- ul. Walslebena 5, willa
- ul. Walslebena 6, willa
- ul. Walslebena 7, willa
- ul. Walslebena 10, willa
- ul. Zjazdowa 6, dom

poszerzenie wpisu do rejestru zabytków zespołu kościoła parafialnego o budynek organistówki

Aneks nr 2: Rejestr zabytków architektury miasta Krosna

nazwa miejscowo	nazwa obiektu	ulica	Numer	num_rejestru	data wpisu
Krosno	dom, ul. Rynek 1	Rynek	1a	A-1	1982-09-21
Krosno	dom, ul. Rynek 1	Rynek	1	A-2	1982-09-21
Krosno	dom, ul. Rynek 2	Rynek	1	A-3	1982-09-21
Krosno	Dom, ul. Rynek 3	Rynek	3	A-4	1982-09-22
Krosno	Dom, ul. Rynek 4	Rynek	4	A-5	1982-09-23
Krosno	Dom, ul. Rynek 5 (d. 8)	Rynek	5	A-6	1982-09-23
Krosno	Dom, ul. Rynek 6	Rynek	6	A-7	1982-09-24
Krosno	dom, ul. Rynek 8 (d. 14)	Rynek	8	A-8	1982-09-24
Krosno	kościół parafialny p.w. św. Trójcy			A-9	1948-11-21
Krosno	dom, ul. Rynek 11 (d. 18)	Rynek	11	A-9	1982-09-24
Krosno	kościół OO.Franciszkanów p.w. Nawiedzenia N.M.P.			A-10	1947-11-30
Krosno	dom, ul. Rynek 12 (d. 20)	Rynek	12	A-10	1982-09-24
Krosno	Zespół klasztorny OO. kapucynów p.w. Św. Krzyża			A-11	1948-11-21
Krosno	dom, ul. Rynek 13 (d. 22)	Rynek	15	A-11	1982-09-27
Krosno	dom, ul. Rynek 14	Rynek	14	A-12	1982-09-27
Krosno	dom, ul. Rynek 15	Rynek	15	A-13	1982-09-27
Krosno	dom, ul. Rynek 16	Rynek	16	A-14	1982-09-28
Krosno	dom, ul. Rynek 17	Rynek	17	A-15	1982-09-28
Krosno	dom, ul. Rynek 18	Rynek	18	A-16	1982-09-28
Krosno	dom, ul. Rynek 19	Rynek	19	A-17	1982-09-28
Krosno	dom, ul. Rynek 20	Rynek	20	A-18	1982-09-29
Krosno	dom, ul. Rynek 21	Rynek	21	A-19	1982-09-29
Krosno	dom, ul. Rynek 22	Rynek	22	A-20	1982-09-29
Krosno	dom, ul. Portiusa 2	Rynek	2	A-21	1982-09-30
Krosno	dom, ul. Rynek 23	Rynek	23	A-22	1982-09-30
Krosno	dom, ul. Rynek 24	Rynek	24	A-23	1982-10-01
Krosno	dom, ul. Rynek 25	Rynek	25	A-24	1982-10-01
Krosno	dom, ul. Rynek 26	Rynek	26	A-25	1982-10-01
Krosno	dom, ul. Rynek 27	Rynek	27	A-26	1982-10-04
Krosno	dom, ul. Rynek 28	Rynek	28	A-27	1982-10-04
Krosno	Dom, ul. Staszica 10	Staszica	10	A-31	2000-11-23
Krosno	dom, ul. Lwowska 24	Lwowska	24	A-36	1983-12-16
Krosno	zespół Starego cmentarza przy ul. Krakowskiej	Krakowska		A-41	1984-01-05
Krosno	pałac biskupi	Piłsudskiego	16	A-52	1952-11-27
Krosno	budynek mieszkalny w zagrodzie przy ul. Mostowej 5	Mostowa	5	A-60	1985-01-30
Krosno	zespół zagrody, ul. Mostowa 5	Mostowa	5	A-60	1985-01-30
Krosno	budynek gospodarczy w zagrodzie przy ul. Mostowej 5	Mostowa	5	A-60	1985-01-30
Krosno	dworzec kolejowy	ul. Kolejowa		A-75	
Krosno	dom, ul. Grodzka	Grodzka	4	A-81	
Krosno	dom, ul. Lewakowskiego 6	Lewakowskiego	6	A-98	1986-06-25
Krosno	dom, ul. ob. ul. Niepodległości 47	Niepodległości	47	A-100	1986-06-27
Krosno	dom podmiejski z budynkiem gospodarczym, ul. Łukasiewicza 5	Łukasiewicza	5	A-107	1987-03-03
Krosno	dom podmiejski, ul. Łukasiewicza 5	Łukasiewicza	5	A-107	1987-03-03
Krosno	budynek gospodarczy, ul. Łukasiewicza 5	Łukasiewicza	5	A-107	1987-03-03
Krosno	zespół budynków dawnej Ubezpieczalni Społecznej, ul. Marksa 6 i 6A	Paderewskiego	6 i 6A	A-108	1987-04-09
Krosno	budynek w zespole dawnej Ubezpieczalni Społecznej	Paderewskiego	6	A-108	1987-04-09
Krosno	budynek w zespole dawnej Ubezpieczalni Społecznej	Paderewskiego	6a	A-108	1987-04-09
Krosno	budynek kina "Pionier", (gmach Sokoła)	Grodzka	17	A-109	1987-04-21
Krosno	budynek Zasadniczej Szkoły Zawodowej	Szpetnara	9	A-111	1987-08-25
Krosno	dom, ul. Kościuszki 14	Kościuszki	14	A-116	1988-03-10
Krosno	dom, Plac Konstytucji 3 Maja 3	Plac Konstytucji 3 Maja	3	A-118	1988-05-05
Krosno	budynek mieszkalny, ul. Wojska Polskiego 10	Wojska Polskiego	10	A-123	1988-09-09
Krosno	budynek mieszkalny, ul. Wojska Polskiego 6 i 8	Wojska Polskiego	6 i 8	A-124	1988-09-09
Krosno	budynek mieszkalny, ul. Wojska Polskiego 14	Wojska Polskiego	14	A-125	1988-09-10
Krosno	budynek mieszkalny, ul. Wojska Polskiego 4	Wojska Polskiego	4	A-127	1988-11-05
Krosno	park w zespole pałacowo-parkowym w Krośnie			A-128	1988-12-30
Krosno	zespół pałacowo-parkowy w Krośnie			A-128	1988-12-30

Krosno	pałac			A-128	1988-12-30
Krosno	Dom, ul. Wojska Polskiego 12	Wojska Polskiego	12	A-129	1988-12-06
Krosno	Zespół klasztorny OO. Franciszkanów	Franciszkańska	5	A-130	2005-07-15
Krosno	studnia	Franciszkańska	5	A-130	2005-07-15
Krosno	oficyna	Franciszkańska	5	A-130	2005-07-15
Krosno	brama dzwonna	Franciszkańska	5	A-130	2005-07-15
Krosno	budynek klasztorny	Franciszkańska	5	A-130	2005-07-15
Krosno	mur ogrodzeniowy z dwoma bramkami po obu stronach kościoła	Franciszkańska	5	A-130	2005-07-15
Polanka	Pozostałości parku krajobrazowego			A-130	1989-01-16
Polanka	Pałac z zespołu pałacowego-parkowego w Polance			A-130	1989-01-16
Polanka	Zespół pałacowo parkowy w Polance			A-130	1989-01-16
Polanka	Kościół parafialny p.w. N.M. Panny Królowej Polski			A-131	1989-02-03
Krosno	Dom mieszkalny przy ul. Lewakowskiego 35	Lewakowskiego	35	A-132	1989-01-20
Krosno	Budynek mieszkalny przy ul. Wojska Polskiego 24	Wojska Polskiego	24	A-133	1989-02-03
Krosno	Budynek mieszkalny przy ul. Łukasiewicza 1	Łukasiewicza	1	A-136	1989-02-23
Krosno	Budynek przy ul. Podkarpackiej 1	Podkarpacka	1	A-137	1989-03-02
Krosno	Budynek	Grodzka	6	A-145	1988-12-30
Krosno	Kościół p. w. Św. Wojciecha	Korczyńska	18	A-146	1989-05-16
Krosno	dom Stanisława Bergmana, ul. Staszica 1 w Krośnie	Staszica	1	A-151	1989-06-23
Krosno	Dom "Willa Zacisze"	Nadbrzeżna	2	A-152	1989-06-23
Krosno	Dom mieszkalny	Lwowska	15	A-154	2006-04-27
Krosno	Dom mieszkalny i kamienne popiersie Chopina	Lwowska	19	A-171	2006-08-11
Krosno	Pałac Dunikowskiego	Prochownia	4	A-175	1989-11-09
Krosno	dom	Lewakowskiego	16	A-179	1989-11-17
Krosno	budynek Domu Dziecka "Caritas" Zgromadzenia Sióstr św. Józefa w Krośnie	Grodzka	2	A-202	1990-05-07
Krosno	budynek mieszkalny	Lewakowskiego	24	A-203	1990-05-10
Krosno	dom	Mickiewicza	8	A-205	1990-09-10
Krosno	most kamienny na potoku Badoń	Wyszyńskiego		A-215	1990-11-05
Krosno	dom	Stapińskiego	6	A-217	1990-11-05
Krosno	kamienica "Pod zegarem" siedziba Muzeum Rzemiosła w Krośnie	Piłsudskiego	17	A-221	1990-11-12
Krosno	willa, ul. Lewakowskiego 22	Lewakowskiego	22	A-231	1991-02-14
Krosno	budynek Sądu w Krośnie, ul. Sienkiewicza 12	Sienkiewicza	12	A-239	1991-06-07
Krosno	budynek, ul. Kazimierza Wielkiego 1	Kazimierza Wielkiego	1	A-243	1991-07-03
Krosno	budynek Urzędu Pocztowno-Telekomunikacyjnego w Krośnie	Mielczarskiego	9	A-263	1992-01-29
Krosno	dom	Naftowa	10	A-274	1992-03-17
Krosno	Kamienica, ul. Rynek 7	Rynek	7	A-277	1960-06-01
Krosno	Dom, ul. Staszica 5	Staszica	5	A-291	1993-03-31
Krosno	Dom, ul. Lwowska 6	Lwowska	6	A-292	1993-05-20
Krosno	budynek	Kapucyńska	1	A-304	1993-12-02
Krosno	dom	Lewakowskiego	4	A-311	1994-07-22
Krosno	kamienica, ul. Sienkiewicza 2/Rynek	Sienkiewicza	2	A-328	1995-01-20
Krosno	budynek	Piotra Skargi	3	A-336	1995-08-01
Krosno	cmentarz żydowski w Krośnie	Goszczyńskiego		A-338	1995-09-26
Krosno	dom	Piłsudskiego	15	A-369	1997

Aneks nr 3: Wykaz stanowisk archeologicznych na terenie miasta Krosna proponowanych do gminnej ewidencji zabytków.

Nr stan.	Lokalizacja - nr arkusza AZP i nr stan. na obszarze	Chronologia ¹	Uwagi
1	AZP 110-74/51 - Rynek	EK, EB, OL, WŚ, Ś, ON	Rejestr zabytków nr C-1
2	AZP 110-74/49	N lub pocz. EB	Rejestr zabytków nr 459/69
3	AZP 110-74/52	OR	Rejestr zabytków nr 449/68
5	AZP 110-74/50	OP, WŚ, Ś, ON	
6	AZP 110-74/54	WŚ, Ś	
7	AZP 110-74/55	Ś	
8	AZP 110-74/56	EB?	
9	AZP 110-74/57	Ś?	
10	AZP 110-74/58	Ś?	
11	AZP 110-74/60	WŚ	
12	AZP 110-74/61	W.Ś.	
14	AZP 110-74/63	OR	
15	AZP 110-74/64	OP, Ś	
16	AZP 110-74/48	N?	
17	AZP 110-74/32	OP	
18	AZP 110-74/33	N?	
19	AZP 110-74/35	EB, OR	
20	AZP 110-74/36	EK	
21	AZP 110-74/37	OP	
22	AZP 110-74/38	Wcz. EB	
23	AZP 110-74/39	OP, WŚ	
24	AZP 110-74/40	OP	
25	AZP 110-74/41	Wcz. EB, WŚ	
26	AZP 110-74/42	Wcz. EB, WŚ	

27	AZP 110-74/43	OP	
28	AZP 110-74/44	OP	
29	AZP 110-74/45	OP	
30	AZP 110-74/46	N	
31	AZP 110-74/47	N?	
32	AZP 110-74/53	WŚ	
34	AZP 110-74/68	WŚ, Ś, ON	Rejestr zabytków nr C-2
40	AZP 110-73/2	WŚ	
41	AZP 110-73/3	OP	
42	AZP 110-73/4	OR	Skarb monet
43	AZP 110-73/15	OP	
44	AZP 110-73/16	EK	
45	AZP 110-73/17	Ś	
46	AZP 110-73/40	WŚ	
47	AZP 111-74/27	Ś	
48	AZP 111-74/28	OR?	
49	AZP 111-74/29	EB	
50	AZP 111-74/30	OP	
53	AZP 110-74/111	N	
56	AZP 110-74/69	PŚ, ON	
57	AZP 111-74/34	OR?	
58	AZP 111-74/35	OP, WŚ	
59	AZP 111-74/36	EB	
60	AZP 111-74/37	N/wcz. EB	
61	AZP 111-74/38	N/wcz. EB	
62	AZP 111-74/39	EK	
63	AZP 111-74/40	WŚ	
64	AZP 111-74/41	EK, EB, WŚ	
65	AZP 111-74/42	OP, WŚ	
66	AZP 111-74/43	OP, WS	
67	AZP 111-74/44	N, OR	KCWR
68	AZP 111-74/45	N, EB, OP	
69	AZP 111-74/46	N/EB	
70	AZP 111-74/47	EB	
71	AZP 111-74/48	OP	
72	AZP 111-74/49	EB	
73	AZP 111-74/50	Wcz. EB	
74	AZP 111-74/51	EB	
75	AZP 111-74/52	N/wcz. EB	
76	AZP 111-74/53	Wcz. EB	
77	AZP 111-74/54	N lub EB	
78	AZP 111-74/55	N lub EB	
79	AZP 111-74/56	Wcz. EB	

80	AZP 111-74/57	N lub EB	
81	AZP 111-74/58	N lub EB, EB	
82	AZP 111-74/59	P, N, OR	
83	AZP 111-74/60	Wcz. EB	
84	AZP 111-74/61	POR	
85	AZP 111-74/62	OP	
86	AZP 111-74/63	OP	
87	AZP 111-74/64	OP	
88	AZP 111-74/65	OP	
89	AZP 111-74/66	WŚ	
90	AZP 111-74/67	N/wcz. EB	
91	AZP 111-74/68	WŚ	
92	AZP 111-74/69	N lub EB	
93	AZP 111-74/70	EK	
94	AZP 111-74/71	Wcz. EB	
95	AZP 111-74/72	N lub EB	
96	AZP 111-74/73	EB	
97	AZP 110-74/112	ON	
98	AZP 110-74/113	PŚ, ON	
99	AZP 110-74/114	PŚ, ON	Rejestr zabytków nr C-3

¹ Wykaz skrótów: OP – okres prahistoryczny; P – paleolit; EK – epoka kamienia; N – neolit; N lub EB – neolit lub epoka brązu; EB – epoka brązu, wcz. EB – wczesna epoka brązu; pocz. EB - początki epoki brązu; OL – okres lateński; OR – okres rzymski; POR – późny okres rzymski; WŚ – wczesne średniowiecze; Ś – średniowiecze; ON – okres nowożytny, KCWR – kultura ceramiki wstęgowej rytej.